

UiT Norges arktiske universitet

Institutt for arkeologi, historie, religionsvitenskap og teologi

Revitaliseringen av Pomorhandelen 1964-1970

Et kontrollert forsøk på desikkerhetisering i de norsk-sovjetiske relasjoner

—

Jack Andrew Jensen Kendall

Masteroppgave i historie ved lektorutdanningen 8-13, HIS-3980, mai 2021

Forord

Jeg ønsker å utrette en særdeles stor takk til min veileder Stian Bones for god støtte under hele prosessen rundt å skrive denne masteroppgaven. Uten han hadde jeg ikke vært i stand til å peile meg inn på et spesifikt tema og hadde nok vært oversvømt i kald krigs litteratur og tematikk. Videre har hjelpen med å finne kildematerialet for oppgaven vært uvurderlig og all ære til han for veiledningsmøtene, samtalene og tilbakemeldingene han har gitt meg på oppgaven.

Jeg vil også takke mine medstudenter som har gjennom denne perioden gitt meg gode tilbakemeldinger på oppgaven min. Samtidig vil jeg også takke Narve Fulsås, Petia Mankova og Ian Grohse, som har gitt god faglig og strukturell tilbakemelding på masterseminarene. I tillegg til dette ønsker jeg å takke instituttet for å ha gitt oss masterstudenter tilgang på lesesalsplass under denne uoversiktlige perioden preget av den pågående pandemien.

Helt til slutt vil jeg spesielt kunne si takk til min familie og nære venner. Uten deres støtte ville jeg ikke ha vært der jeg er i dag.

Jack A.J. Kendall

Tromsø, 16.05.2021.

Innhold

Forord	II
Forkortelser	VI
Kapittel 1 Innledning, forhistorie, problemstilling og historiografi	1
1.1 Innledning	1
1.2 Forhistorie – Nord-Norge – grensen mellom to ideologiske motpoler	3
1.2.1 Fra brobygging til vestvending – 1944-1949	3
1.2.2 Fremveksten av normaliseringspolitikken –1955-1965	4
1.2.3 Nordkalottsam arbeidet og spørsmålet om sovjetisk inkludering – modernisering og politisk varsomhet – 1962-1965	4
1.3 Problemstilling	6
1.4 Historiografi	7
1.4.1 Fra ettpartistat til indrepolitisk splid rundt normaliseringspolitikken	7
1.4.2 Regional modernisering preget av sikkerhetspolitikk	9
1.4.3 Ideologisk dragkamp og regionalt politisk prøvelfelt – avskjerming og oppdemming	11
Oppsummering av kapittel 1	14
Kapittel 2 Teori, metode og kilder	16
2.1 Sikkerhetiseringsteorien – en sosialkonstruktivistisk tilnærming til sikkerhet	16
2.1.1 Sikkerhetisering og desikkerhetisering - konstruktivistiske talehandlinger	18
2.1.2 Språkets funksjon i sikkerhetsspørsmål - intersubjektiv konstruktivisme	19
2.2 Metode og kilder	21
2.2.1 Diskursanalyse og intensjonalisme – to diskursive formasjoner i dialogen østover	21
2.2.2 En analyse av de to diskursive formasjonene i dialogen østover – selvreferensielle systemer	27
2.2.3 Kilder – Arkivmaterialet fra Utenriksdepartementet - 1963-1979	30
Oppsummering av kapittel 2	31
Kapittel 3 Pomorhandelen - Et desikkerhetiserings tiltak	34
3.1 Lokalt idegrunnlag – vertikal og horisontal modernisering og likestilling	34
3.2 Proteksjonisme realisert gjennom et regionalt clearingsystem	37
3.3 «Leningradhandelen» - inspirasjon for forventning og erfaring	39
3.4 Varer fra Nordland, Troms og Finnmark – styrkning av sekundærnæringen	41
3.5 Sammenfallet mellom distrikts- og avspenningspolitikk – moderne utfordringer forankret i minne	45
3.5.1 Realpolitiske hensyn	45
3.5.2 Minne- og kulturelle hensyn	48
Oppsummering av kapittel 3	49
Kapittel 4 Pomorhandelen – Sikkerhetspolitikk og avbrudd i 1970	51
4.1 Sikkerhetspolitiske erfaringer fra Leningradhandelen – grobunn for kontroll	51

4.1.1 Finsk bekymring for ukontrollert samkvem og politisk press – inspirasjon for norsk utforming.....	52
4.2 Dannelsen av «A/S Nordhandel» - et todelt kontrollapparat	54
4.3 Konsolidering av direkte kontroll over handelssamkvemmet – A/S Nordhandel som politisk forhandlingsapparat og sikkerhetsventil østover.....	56
4.3.1 Ansettelsen av Seljevold og avsettelsen av det lokale arbeidsutvalget	57
4.4 Problematikk og oppløsning - for desikkerhetiserte intensjoner i en sikkerhetspreget tid?.....	60
4.4.1 Dissonans mellom de desikkerhetiserende og sikkerhetiserende intensjonene.....	60
4.4.2 Oppløsningen av A/S Nordhandel og handelsavbruddet – et resultat av en resikkerhetisering?	63
Oppsummering av kapittel 4.....	68
Konklusjon	70
Referanseliste	76
Arkivmateriale	76
Riksarkivet, Oslo.....	76
Litteratur	76

Forkortelser

FCMA – Treaty of Friendship, Cooperation and Mutual Assistance

EEC – Europeac Economic Community

EFTA – European Free Trade Association

LO – Landsorganisasjonen Norge

NATO – North Atlantic Treaty Organization

NER – Norges Eksportråd

NKL – Norges Kooperative Landsforening

UD – Utenriksdepartementet

Arkiv forkortelser

RA – Riksarkivet

Kapittel 1 Innledning, forhistorie, problemstilling og historiografi

1.1 Innledning

Norges naboskap med Russland har vært preget både av frykt og forventning. Det mellomstatlige forholdet har vært preget av samarbeid, men i perioder særlig av politiske gnisninger. Dette var spesielt fremtredende under den kalde krigen. Her spilte Norges særegne geografiske og politiske posisjon som grenseland til Sovjetunionen en signifikant rolle i forholdet mellom øst og vest. Norge var, og fremdeles er, et av de få NATO-landene som grenset direkte til dagens Russland og datidens Sovjetunionen. Dette naboforholdet har gjennom tidene preget norsk utenriks- og sikkerhetspolitikk. Som grense-, NATO-land og småstatsland har det asymmetriske naboforholdet skapt en rekke bekymringer i den norske utenriks- og sikkerhetspolitikken. Under den kalde krigen var faren for en totalødeleggende atomkrig, 'ideologisk smitte' og etterretningsvirksomhet store temaer i både den norske og internasjonale politiske dagsordenen. Til tross for dette ansente naboforholdet ser vi at det i løpet av perioden mellom 1955-1970 ble foretatt en rekke forsøk på å normalisere forholdet mellom Norge og Sovjetunionen. Et av disse normaliseringsforsøkene var revitaliseringen av Pomorhandelen i 1964.

Den tradisjonelle varebyttehandelen, som varte fra 1700-tallet frem til den russiske revolusjonen i 1917, spilte en viktig rolle for lokalsamfunnet i det som i dag kalles Barentsregionen. Varebyttehandelen var av et større omfang og representerte i en lengre tid et særdeles viktig næringslivsgrunnlag for nordområdene. Dette historiske forholdet mellom Nord-Norge og den nordvestlige delen av Sovjetunionen var kimen i dannelsen av en politisk retorikk som forsøkte å revitalisere denne varebyttehandelen i 1964. Problemet som oppstod var hvordan dette handelssamkvemmet skulle realiseres i lys av den kalde krigens sikkerhetspolitiske bakteppe.

Denne oppgaven forsøker å belyse revitaliseringen av Pomorhandelen som varte i perioden mellom 1964-1970 i lys av denne politiske spenningen i norsk utenriks- og sikkerhetspolitikk. Besvarelsen vil belyse hvordan den moderne versjonen av Pomorhandelen ble påvirket av to motsatte politiske diskurser i dialogen østover, og vil forsøke å besvare følgende problemstilling:

På hvilken måte var revitaliseringen av Pomorhandelen i perioden mellom 1964-1970 et forsøk på en kontrollert desikkerhetisering av de norsk-sovjetiske relasjonene?

Oppgaven tar utgangspunkt i Københavnerskolens *sikkerhetiseringsteori* og vil forsøke å anvende denne statsvitenskapelige teorien innenfor en historiefaglig fremstilling. En slik teoretiskanvendelse har ikke tidligere blitt gjennomført innenfor historiefaget, og dermed er det nødvendig å vie stor plass til den teoretiske og metodiske diskusjonen om hvordan man kan anvende sikkerhetiseringsteorien i historiefaget. Gjennom en slik teoretisk tilnærming vil oppgaven belyse hvordan ønskene om en regional modernisering, likestilling og normalisering inngikk i en desikkerhetisering av norsk-sovjetiske relasjoner, samt hvordan Pomorhandelen var en kontrollert del av denne diskursive formasjonen i dialogen østover.

Kapittel 1 vil presentere forhistorien, en mer helhetlig begrunnelse av problemstillingen, samt en gjennomgang av historiografien for å ytterligere kontekstualisere den politiske spenningen i dialogen østover under perioden med normalisering og tøvær. Kapittel 2 vil belyse det teoretiske og metodiske rammeverket for oppgaven, og tar for seg kildematerialet og de ulike kildekritiske innvendingene som må stilles ovenfor disse kildene. Dette arbeidet er i hovedsak basert på primærkilder hentet fra Utenriksdepartementet sine arkiv. Kapittel 3 vil redegjør hvordan den moderne versjonen av Pomorhandelen gav uttrykk for lokale regionale moderniserings- og likestillingsønsker, og hvordan disse ønskene var sammenfallende med myndighetenes avspenningspolitikk, og dermed en del av en desikkerhetiserende diskurs i forholdene østover. Kapittel 4 tar for seg det sikkerhetspolitiske aspektet som gjennomsyret utformingen av Pomorhandelen og forsøker å vise hvordan handelsvirksomheten ble påvirket av den kalde krigens autonome sikkerhetspolitiske system. Deretter, blir det gjort rede for hvordan dette systemet bidro til å avslutte Pomorhandelen i 1970. Til slutt foretas det en konklusjon som oppsummerer og besvarer problemstillingen.

1.2 Forhistorie – Nord-Norge – grensen mellom to ideologiske motpoler

1.2.1 Fra brobygging til vestvending – 1944-1949

Den andre verdenskrig hadde langstrakte virkninger for den samfunnsmessige og politiske utviklingen i nordområdene ved etterkrigstiden. Under den andre verdenskrig var den tyske okkupasjonen, det vestallierte fokuset på det sentral-europeiske krigsteateret, og en ulmende bekymring over mulighetene for en sovjetisk ekspansjon, grobunn i dannelsen av en balanserende politisklinje mellom en vestorientert sikkerhetspolitikk og en tillitsdannende østpolitikk.¹ Brobyggingspolitikken som ble ført av Nygaardsvold-regjeringen i 1944, baserte seg på å balansere mellom vestlige og østlige forhold. På den ene siden var formålet å sikre norsk suverenitet ved frigjøringen av Nord-Norge, samt å sikre norske interesser i det nye nabolskapet med Sovjetunionen etter krigen.² På den andre siden representerte denne politiske linjen også en realistisk holdning til den rollen Sovjetunionen ville spille i den internasjonale politiske scenen etter krigen.³

Den tidligere brobyggingsstrategien ble i etterkrigstiden erstattet av en mer vestvendt utenriks- og sikkerhetspolitikk. Konteksten for dette var tilspissingene i det internasjonale politiske klima i perioden mellom 1947 og 1949.⁴ Et uttrykk for denne vestvendingen var Norges godkjenning av finansiell hjelp via Marshallplanen i 1947. Denne godkjenningen brøt med den tidligere balanserende linjen til brobyggingspolitikken. Formålet med Marshallplanen var å stimulere gjenreisning og fremtidig vekst i Vest-Europa etter amerikansk mønster.⁵ I de påfølgende årene ble denne vestvendingen ytterligere konsolidert etter det kommunistiske kuppet i Tsjekkoslovakia i 1948, undertegnelsen av FCMA-avtalen mellom Finland og Sovjetunionen det samme året, og Norges innmelding i NATO i 1949.⁶ Som et resultat av denne politiske tilspissingen gikk grensen i nord gjennom to ideologiske blokker.

---

¹ Hallvard Tjelmeland. «Andre verdenskrig og oppkomsten av norsk brobyggingspolitikk», i *Krig og frigjøring i nord*, red. Fredrik Fagertun (Stamsund: Orkana Akademisk, 2015) s. 54-56.

² *Ibid.*, s. 54-56.

³ Sven G. Holtmark. «Om den røde hær rykker inn i Norge – Spørsmålet om sovjetisk deltakelse i frigjøringen av Norge 1941-1944», i *Krig og frigjøring i nord*, red. Fredrik Fagertun (Stamsund: Orkana akademisk, 2015) s. 13-19.

⁴ Tjelmeland. «Andre verdenskrig og oppkomsten av norsk brobyggingspolitikk», s. 58.

⁵ Knut Einar Eriksen, & Helge Pharo. *Kald krig og internasjonalisering, 1945-1965*. Bind 5, (Oslo: Universitetsforlaget, 1997) s. 123-125.

⁶ Maxim Korobochkin, «Soviet Policy Toward Finland and Norway, 1947-1949», *Scandinavian Journal of History* 20:3 (1995), s. 185.

1.2.2 Fremveksten av normaliseringspolitikken –1955-1965

Stalins død i 1953 markerer et vendepunkt i det politiske klimaet mellom Norge og Sovjetunionen. Den sovjetiske utenrikspolitikken etter overtakelsen av Nikita Khrusjtsjov i 1955 beveget seg vekk fra den stalinistiske konfrontasjonslinjen, i retning mot tankegangen om «fredelig sameksistens». «Fredelig sameksistens» la opp til en 'kappestrid' mellom øst og vest, forankret i tankegangen om at kommunismen ville seire på sikt.⁷ Dette vendepunktet i sovjetisk utenrikspolitikk markerer starten på den gradvise fremveksten av normaliseringspolitikken mellom Norge og Sovjetunionen. Opptakten til en økt normalisering gjenspeilet en endring i den sovjetiske utenrikspolitikken som i større grad ble mer opptatt av realpolitiske hensyn. Denne endringen baserte seg på mer praktiske avveininger i de politiske forhold rettet mot vesten. På en annen side gjenspeilet fremveksten av normaliseringspolitikken også en mer aktiv vestlig østpolitikk.⁸ Norske myndigheter ønsket gjennom normaliseringspolitikken å opprette dialog mellom de to ideologiske maktblokkene. Dette politiske ønsket var forankret i tankegangen om å styrke den internasjonale stabiliteten gjennom integrasjon av de polariserte maktblokkene, noe som også på sikt kunne påvirke østblokken.⁹

Begrepet «normalisering» forstås her som etterstrebelen av å danne et normalt politisk forhold mellom Norge og Sovjetunionen. Denne politiske linjen ble realisert på flere felt, men ved grenseområdene mellom Norge og Sovjetunionen opplevde man utover på 1950- og 1960-tallet en rekke mellomstatlige samarbeid som skulle realisere denne politiske linjen. Her ble det en foretatt rekke samarbeid som ønsket å løse politiske spørsmål innenfor forskning, fiskeri, handel, idrett, kultur, infrastruktur og turisme.¹⁰ Et eksempel på dette er revitaliseringen av Pomorhandelen i 1964 som varte frem til avbruddet i 1970.¹¹

1.2.3 Nordkalottsamarbeidet og spørsmålet om sovjetisk inkludering – modernisering og politisk varsomhet – 1962-1965

I kjølvannet av den andre verdenskrig var nordområdene sterkt preget av gjenreisningspolitikk og regional integrering. I Norge var det den nordlige landsdelen som hadde opplevd de største ødeleggelsene under krigen. Det ble arbeidet med å revitalisere og spesialisere primærnæringene for å modernisere den lokale økonomien. Denne politiske

---

⁷ Stian Bones., Aleksei A. Komarov & Hallvard Tjelmeland. «Kapittel 14 – Tøvær.» I *Naboer i frykt og forventning*. red. Sven G. Holtsmark, (Oslo: Pax, 2015), s. 349.

⁸ Rolf Tamnes. *Oljealder: 1965-1995*. Bind 5, (Oslo: Universitetsforlaget, 1997), s. 25-27.

⁹ *Ibid.*, s. 28.

¹⁰ Eriksen & Pharo, *Kald krig og internasjonalisering, 1945-1965*, s. 203-07.

¹¹ RA/s -6794/DAC/L2220, 44.2/69 - Norsk – sovjetisk samarbeid i grensestrøkene. Her Pomorhandelen. Bd. 5, 1/1-66 – 31/12-69, «Notat», datert 23.05.69 av Utenriksdepartementet.

linjen dominerte distriktspolitikken i Nord-Norge, illustrert med innføringen av Nord-Norge planen fra 1951 og etableringen av Distriktenes utbyggingsfond i 1960.¹² Staten skulle innenfor denne distriktspolitiske linjen bære hovedrollen for kapital, samt bistå i kunnskapsmessig og fysisk infrastruktur. Den regionale politikken skulle fungere som et virkemiddel for en ekspansiv industripolitikk som ønsket å løfte landsdelen opp på et nasjonalt nivå.¹³ Denne distriktspolitikken var ikke et særegent norsk fenomen. Eksempelvis finner vi likhetstrekk i den regionale gjenreisningspolitikken i Nord-Finland, de nordlige delene av Sovjetunionen, samt i integrasjonspolitikken som ble ført i Nord-Sverige.¹⁴

Nord-Norge planen fra 1951 og Utbyggingsfondet fra 1960 resonnerer godt med sosialdemokratisk politikk i de andre nordiske land. I løpet av 1950- og 1960-tallet ga modernisering og integrasjonspolitikken grobunnen for etableringen av et transnasjonalt samarbeid mellom de nordiske landene.¹⁵ Introduksjonen av begrepet «Nordkalotten» gjenspeiler dette regionale og transnasjonale samarbeidet.¹⁶ Etableringen av det nordiske samarbeidet var forankret i troen på at man gjennom et transnasjonalt samarbeid kunne håndtere saker av økonomisk, sosial, politisk og kulturell art. Slik sett gjenspeilet Nordkalottensamarbeidet på mange felt et ønske om å utbygge et nordisk fellesskap.

Denne tankegangen om et nordisk regionalt og transnasjonalt samarbeid var med på å legge føringer for normaliseringspolitikken i norsk-sovjetiske forhold. Tankegangen kommer til uttrykk i Einar Gerhardsen sin tale under Nordkalott-messen i Kiruna i 1962. Under denne talen ble det reist spørsmål om Sovjetunionen skulle inkluderes inn i det nordiske samarbeidet.¹⁷ På denne måten ble det stilt spørsmål om den nordvestlige delen av Sovjetunionen tilhørte Nordkalotten på lik linje med de andre nordiske landene. Kiruna-talen gav uttrykk for et ønske om en nordlig normalisering på tvers av de ideologiske blokkene, en tankegang som var forankret i et ønske om regional modernisering og integrasjon av nordområdene, men også i et ønske om å avspenne den kalde krigens grep på regionen.

---

¹² Alexey Golubev, Alexey Kiselev, Carina Rönnqvist, Matti Salo, & Hallvard Tjelmeland., «Chapter 5: The impact of World War II 1939-1955» i *The History of the Barents Region*, red. Lars Elenius, Maria Lähteenmäki, Hallvard Tjelmeland og Alexey Golubev, (Oslo: Pax Forlag, 2015), s. 330-339.

¹³ Hallvard Tjelmeland, «Stat, ideologi og økonomi». I *Spenningens land: Nord-Norge etter 1945*, red. av Øyvind Thomassen, & Jostein Lorås., (Oslo: Gyldendal, 1997), s. 185-196.

¹⁴ For nærmere informasjon vennligst se: Golubev Alexey, mfl., «Chapter 5: The impact of World War II 1939-1955», ff. s. 331.

¹⁵ Denis Belyaev, Alexey Golubev, Carina Rönnqvist, Matti Salo, Hallvard Tjelmeland., «Chapter 6: Strengthening the Northern Dimension 1955-1970» i *The History of the Barents Region*, red. Lars Elenius, Maria Lähteenmäki, Hallvard Tjelmeland og Alexey Golubev, (Oslo: Pax Forlag, 2015), s. 337.

¹⁶ Stian Bones, «Den ureine fronten – Nordkalotten som sikkerhetspolitisk problem» i *I politikens irringer – Festskrift til Knut Einar Eriksen*, red. Solveig Halvorsen, Terje Halvorsen, Einar Niemi og Helge Pharo, (Oslo: LO Media, 2009), s. 289-291.

¹⁷ RA/s -6794/DAC/L2219, 44.2/69 - Norsk – sovjetisk samarbeid i grensestrøkene. Her Pomorhandelen. Bd. 2 1/1-60 – 31/1-64, «Generelle betraktninger om det norsk-sovjetiske naboforhold», datert 19.02.1963 av UD, 5. Politiske Kontor.

Til tross for økt normalisering mellom Norge og Sovjetunionen på 1960-tallet, ble det også uttrykket politisk varsomhet ovenfor Sovjetunionen hos norske myndigheter. Denne varsomheten kom til uttrykk ved at man fra norsk side stilte seg kritisk til fullstendig normalisering ved grenseområdene mellom Norge og Sovjetunionen. Et eksempel på dette er det norske vedtaket om å stenge grenseovergangen ved Boris Gleb i 1965, som i perioden mellom 27. Juni 1965 til 1. Oktober 1965 var åpen for visumfri overgang fra Nord-Norge til Boris Gleb på sovjetisk side, et initiativ som representerer en varsomhet i normaliseringspolitikken mellom Norge og Sovjetunionen.¹⁸

1.3 Problemstilling

På den ene siden ser vi altså et ønske om å modernisere og likestille Nord-Norge i en nasjonal sammenheng. Denne politiske målsetningen skulle bli realisert gjennom ulike distriktspolitiske tiltak illustrert av Nord-Norge planen fra 1951 og Distriktenes utbyggingsfond fra 1960. På den andre siden ser vi at det i løpet av denne perioden også gis uttrykk for en påbegynt normalisering av norsk-sovjetiske forhold. Denne normaliseringspolitikken ble realisert gjennom ulike bilaterale samarbeidsprosjekt i nordområdene. Samtidig gis det uttrykk for en politisk varsomhet rundt en fullstendig normalisering og integrasjon i de mellomstatlige forholdene. En slik varsomhet ovenfor Pomorhandelen ser vi også fremkomme i vurderinger gjort av 5. politiske kontor ved Utenriksdepartementet i 1963. Vurderingen anså det som

[...] nødvendig å se nærmere på hva et slikt eventuelt samarbeid vil kunne innebære både av risikomomenter og av muligheter for positivt utbytte for norske nasjonale interesser.¹⁹

Denne vurderingen illustrerer hvordan en normalisering i de nordlige grenseområdene mellom Norge og Sovjetunionen skulle tilpasses norske nasjonale interesser. Disse nasjonale interessene må også forstås i lys av de distriktspolitiske tiltakene som ønsket å løfte Nord-Norge opp på et nasjonalt nivå. Det er innenfor denne balansegangen vi finner oppgavens problemstilling:

På hvilken måte var revitaliseringen av Pomorhandelen i perioden mellom 1964-1970 et forsøk på en kontrollert desikkerhetisering av de norsk-sovjetiske relasjonene?

---

¹⁸ Ingunn Rotihaug, ««For fred og vennskap mellom folkene»: Sambandet mellom Norge- Sovjetunionen 1945-1970.» Vol. 1/2000, Forsvarsstudier. (Hovedfagsoppgave i historie, Oslo: Institutt for forsvarsstudier, 2000), s. 125-133

¹⁹ RA/s -6794/DAC/L2219, 44.2/69, Bd. 2, 1/1-60 – 31/1-64, «Generelle betraktninger om det norsk-sovjetiske naboforhold», datert 19.02.1963 av UD, 5. Politiske kontor. «Risikomomenter» blir understreket i arkivmaterialet.

Problemstillingen reiser spørsmålet ovenfor hvordan varsomheten i normaliseringspolitikken kom til uttrykk, og om revitaliseringen av Pomorhandelen var et uttrykk for et kontrollert normaliseringsinitiativ mellom Nord-Norge og den nordvestlige delen av Sovjetunionen. Avhandlingen vil også belyse den politiske splittelsen rundt normaliseringspolitikken østover. For å best støtte opp arbeidet rundt besvarelsen av problemstillingen har det blitt utarbeidet fire underproblemstillinger som vil bli stilt ovenfor kildematerialet og den foregående litteraturen: 1) Hvem var aktørene og pådriverne i varebyttehandelen? 2) Hvilke regionale interesser var det som stod til grunn i revitaliseringsarbeidet? 3) På hvilken måte var Pomorhandelen en del av en ideologisk dragkamp mellom øst og vest i Norden? 4) På hvilken måte var denne varebyttehandelen et resultat av en kontinuitet tilbake til brobyggingspolitikken? Hensikten med underproblemstillingene er å belyse aktørene som var pådrivere for varebyttehandelen, hvordan handelsvirksomheten var en del en ideologisk dragkamp i nord, samt om varebyttehandelen kan ansees som en kontinuitet i brobyggingspolitikken fra slutten av 1940-tallet.

1.4 Historiografi

Det er foreløpig lite forskning som har blitt gjennomført om selve revitaliseringen av Pomorhandelen i 1964. Derimot finnes det et mangfold med litteratur rundt norsk-sovjetiske forhold i perioden med normalisering og tøvær. Fellestendensene i litteraturen peker i retning av å understreke spenningene som omhandlet Norge som NATO-medlem, småstats- og grenseland. Her viser den tidligere litteraturen til en splittelse i den norske utenrikspolitikken, ved at normaliserings- og moderniseringspolitikken var preget av en sikkerhetspolitisk polarisering i Arbeiderpartiet. Videre fremhever den tidligere litteraturen ulike årsaksforklaringer til normaliserings- og moderniseringsfremstøtene, samt hvilke aktører og nasjonale interesser som lå bak, og hvilke intensjoner som lå til grunn for denne politikken ved grenseområdene. Det er derfor et behov for å gjennomgå den tidligere litteraturen som behandler norsk-sovjetisk normaliseringspolitikk for å belyse hvilke forskningstendenser som legges til grunn i forklaringene rundt normaliseringsforholdet med Sovjetunionen på 1960-tallet.

1.4.1 Fra ettpartistat til indrepolitisk splid rundt normaliseringspolitikken

Arbeiderpartiets rolle under den kalde krigen har en fremtredende plass i historieforskningen som omhandler denne perioden. Seip (1963) sitt begrep «*ettpartistaten*» gjenspeiler en fremstilling av etterkrigstidens regjering som en homogen enhet upåvirket av intern politisk debatt. Ettpartistaten blir her forstått som den tredje «epoke» i Seips utviklingslinje. Hovedvekten i begrepet forankres i tankegangen om at avgjørelsesprosessene og vedtakene ble foretatt innenfor ett enhetlig partiapparat.²⁰

---

²⁰ Jens Arup Seip, *Fra embedsmannsstat til ettpartistat og andre essays*. (Oslo: Universitetsforlaget, 1963), 20-26.

Historikere innenfor «Seip-skolen» vektla tankegangen om at det fantes et samarbeid blant elitene og deres «taktiske påvirkning» av den offentlige opinion. Historikerne uttrykte her en mistenksomhet ovenfor Arbeiderpartiet og motivene bak vestlig sikkerhetspolitikk under denne perioden.²¹ Kritikken vektla tankegangen om at Arbeiderpartiet fremmet et elitestyrt «ovenfra og ned system» som begrenset opposisjonelle vurderinger av sikkerhetspolitiske saker.²²

På motsatt side av Seip-skolens enhetlige forklaring finner vi «Skodvin-skolen». Skodvin-skolen fremhevet tankegangen om at regjeringen, Utenriksdepartementet og partiledelsen sin politikk måtte sees i sammenheng med den internasjonale politiske utviklingen. På 1970-tallet vektla historikerne innenfor Skodvin-skolen hvordan internasjonale forutsetninger påvirket norsk utenriks- og sikkerhetspolitikk.²³ Historikerne innenfor denne skolen knyttet utenriks- og sikkerhetspolitikken til innenrikspolitikken. Dermed fikk innenrikspolitikken en internasjonalisert forankring. Skodvin-skolen underbygde tankegangen om at det var mulig for indrepolitisk splittelse i Arbeiderpartiet rundt sikkerhetspolitiske spørsmål i lys av den internasjonale politiske situasjon.²⁴ Den sikkerhetspolitiske debatten var ifølge dette synspunktet ikke bare forankret i Arbeiderpartiets politiske opposisjon, men fantes også innenfor Arbeiderpartiets egne rekker. Et eksempel på en slik tilnærming finner vi i Sandhaug (1973) sin hovedoppgave, som vektla hvordan den internasjonale spenningen rundt Koreakrigen fungerte som grobunn i en sikkerhetspolitisk splittelse i Arbeiderpartiet på 1950-tallet.²⁵

Eriksen og Pharo (1997) utvider Skodvin-skolens tilnærming og kritiserer Seip-skolen sine tanker om enhetlighet i «toppfolkernes partnerskap».²⁶ Denne kritikken kommer til uttrykk ved at Eriksen og Pharo viser til den indre dragkampen i Arbeiderpartiet. På den ene siden vektlegges Gerhardsen sin rolle i normaliseringspolitikken. Intensjonene til Gerhardsen forankres i en frykt for at utviklingen av styrkeforholdene under den kalde krigen ville falle i favør til Sovjetunionen. I tillegg til denne frykten ble mulighetene for at de stridende partene kunne nærme seg en løsning også tatt i betraktning. Motivene bak normaliseringspolitikken forankres her til tankegangen om at et normalisert forhold mellom Norge og Sovjetunionen ville på sikt gi Norge et større politisk spillerom i den internasjonale arena.²⁷ På den andre siden, vektlegges utenriksminister Halvard Lange sin realpolitiske holdning rundt

---

²¹ Knut Einar Eriksen, & Helge Pharo., *Norsk sikkerhetspolitikk som etterkrigshistorisk forskningsfelt*. Vol 21, (Bergen: LOS-senteret, 1994), s. 13.

²² Stian Bones, «I oppdemningspolitikken grenseland: Nord-Norge i den kalde krigen 1947-70» (Doktorgradsavhandling, Universitetet i Tromsø, 2007), s. 23

²³ Eriksen & Pharo, *Norsk sikkerhetspolitikk som etterkrigshistorisk forskningsfelt*, s. 14.

²⁴ *Ibid.*, s. 13-15.

²⁵ Sverre Sandhaug, «Forsvarspolitisk strid i D.N.A. 1951-1954». (Hovedfagsoppgave i historie, Oslo: Universitetet i Oslo, 1973), s. 8-10.

²⁶ Eriksen & Pharo, *Kald krig og internasjonalisering, 1945-1965*, s. 23.

²⁷ *Ibid.*, s. 416.

Norges særegne geografiske-, historiske- og kulturelle tradisjoner. Lange, ifølge Eriksen og Pharo, vektla Norge sin rolle som småstat og behovet for en ytterligere forankring i NATO. Den indrepolitiske uenigheten i Arbeiderpartiet var derfor forankret i spørsmål relatert til det norske medlemskapet i EEC/EF, baseutbygginger i nord og normaliseringspolitikken. Uenighetene befestet seg med andre ord i ulike oppfatninger ovenfor hvilken linje norsk utenrikspolitikk skulle følge.²⁸ Denne indre politiske uenigheten mellom Gerhardsen og Lange viser derfor til et brudd med Seip sin ide om enhetlighet innad i Arbeiderpartiet. Eriksen og Pharo viser her hvordan spenningen mellom alliansesaker og suverenitetsspørsmål påvirket norsk innenriks- og utenrikspolitikk.²⁹ Det vil derfor nå være fruktbart å bevege seg videre til den delen av forskningslitteraturen som viser hvordan distriktspolitikken i Nord-Norge ble preget av den kalde krigens sikkerhetspolitiske vurderinger.

1.4.2 Regional modernisering preget av sikkerhetspolitikk

Tjelmeland (1997) argumenterer for hvordan moderniseringsengasjementet fra 1940-, 50- og 60-tallet skulle innhente etterslepet i Nord-Norge etter den andre verdenskrig. Ifølge Tjelmeland var denne «*integrasjonsregionalismen*» inspirert av Tennessee Valley-prosjektet i USA, som søkte å føre tilbakeliggende regioner inn i det moderne industrisamfunn. TVA-prosjektet var forankret i tankegangen om økonomisk planlegging styrt ovenfra, kombinert med et territorielt innslag. Gjennom en slik regional modernisering ville man ikke kun industrialisere og rasjonalisere strukturene innenfor primærnæringene, men også endre strukturene som ikke tillot fremskritt.³⁰ Dette regionale initiativet ovenfra, knyttes av Tjelmeland til ønsker fra regionalt hold i Nord-Norge. Moderniseringen fra et nasjonaløkonomisk ståsted ville styrke landsdelen og dermed også økonomien i Norge. De politiske og økonomiske elitene i Nord-Norge delte dette synspunktet, og anså det som nødvendig og ønskelig å industrialisere regionen.³¹ Videre knyttes moderniseringsengasjementet opp til den internasjonale situasjonen. I saksforholdet relatert til den vidstrakte fraflytningen fra Nord-Norge stilles det spørsmål om fraflytningen kan ansees som politisk farlig grunnet landsdelens geografiske beliggenhet som grenseområde til Sovjetunionen.³² Selv om det ikke trekkes en klar linje mellom sikkerhetspolitikken, partipolitiske hensyn og den allmenne moderniseringspolitikken, vektlegger Tjelmeland det siste punktet. Den regionale moderniseringen blir forankret i tankegangen om utjevning og regionallikestilling, men antas å ha blitt påvirket av den sikkerhetspolitiske situasjonen.³³

---

²⁸ Ibid., s. 416.

²⁹ Ibid., s. 22-26.

³⁰ Tjelmeland, Hallvard, «Stat, ideologi og økonomi», s. 189-90.

³¹ Ibid., s. 190-91.

³² Ibid.

³³ Ibid., s. 191.

Denne tankegangen rundt moderniseringspolitikken blir også sett i lyset av «Sputnik-sjokket» i 1957, som Fulsås (1993) anser som et motiv for den regionale utviklingen.³⁴ Fulsås tar utgangspunkt i den politiske debatten på 1960-tallet rundt etableringen av Universitetet i Tromsø, og anser debatten som en forlengelse av Nord-Norge-planen fra 1951 som videre inkorporerte en kulturell og utdanningsmessig tankegang. Formålet med utbyggingen av UiT var å redusere den nordnorske fraflytningen samt binde landsdelen tettere sammen til resten av landet gjennom regional likestilling og utvikling. I arbeidet til Fulsås blir det sikkerhetspolitiske hensynet derimot nedtonet, men blir fremhevet som en *mulig* dimensjon til den regionale satsningen.³⁵

Tankegangen om regional modernisering finner vi også som et gjennomsyrende trekk i hovedfagsoppgaven til Tveterås (1997). Tveterås viser til det mislykkede forsøket på norsk-finsk økonomisk samarbeid, «Kirkenes-Enare-prosjektet», som ved 1965 ble skrinlagt grunnet økonomiske og sikkerhetspolitiske årsaker.³⁶ Formålet med Kirkenes-Enare-prosjektet var å skape arbeidsplasser i nordområdene gjennom opprettelsen av en treforedlingsfabrikk i Kirkenes.³⁷ Skrinleggingen i 1965 forankres i problemer relatert til; eksport-retningen til Norge og Finland; konkurranse mellom norsk- og finskindustri på det internasjonale markedet; samt *de facto* lønnsomhet i utbyggingen av et treforedlingsanlegg i Kirkenes.³⁸ Tveterås kobler opp saksforløpet innad i Utenriksdepartementet til Arbeiderpartiet sin distriktpolitikk som var forankret i Keynesiansk teori som fremhever ideen om statlig inngrep med mål om stimulering av den regionale økonomien.³⁹ I diskusjonsprosessene rundt utformingen av det økonomiske samarbeidet ble det reist spørsmål om inkludering av Sovjetunionen i Kirkenes-Enare-prosjektet. I denne utarbeidelsen ble det uttrykt en sikkerhetspolitisk varsomhet rundt inkluderingen av Sovjetunionen, primært fra Per G. Schøyen fra 3. Handelspolitiske kontor i Utenriksdepartementet, som gav uttrykk for hvordan import av sovjetisk tømmer var «[...] et skoleeksempel på hvordan en kan bringe seg selv i et avhengighetsforhold til Sovjet-Samveldet».⁴⁰ Den sikkerhetspolitiske dimensjonen blir her fremhevet og viser hvordan moderniserings- og normaliseringspolitikken var preget av «[...] ulike sikkerhetspolitiske tilknytninger.»⁴¹ I lys av denne varsomheten viser også Tveterås til at:

---

³⁴ Narve Fulsås, *Universitetet i Tromsø 25 år*. (Tromsø: Universitetet i Tromsø), 1993 s.25.

³⁵ *Ibid.*, s. 31-32.

³⁶ Inger Elisabeth Tveterås. «Politisk-økonomisk samarbeid på Nordkalotten: Kirkenes-Enare-prosjektet (1945-1965)». (Hovedoppgave i historie, Oslo: Universitetet i Oslo, 1997), s. 129-38.

³⁷ *Ibid.*, s. 131.

³⁸ *Ibid.*, s. 137.

³⁹ *Ibid.*, s. 132.

⁴⁰ *Ibid.*, s. 124.

⁴¹ *Ibid.*, s. 131.

[...] den såkalte pomorhandelen ville bli foretrukket fremfor Kirkenes-Enare-prosjektet. Dersom dette gjenspeilet norske myndigheters holdninger, kan det i så fall synes som om man på norsk side foretrakk et samarbeid som man til enhver tid hadde full kontroll over og som var satt i gang på myndighetenes initiativ.⁴²

Tankegangen om full kontroll fremhever ideen om at revitaliseringen av Pomorhandelen potensielt var et uttrykk for et mer kontrollert alternativ i samkvemmet med Sovjetunionen. Revitaliseringen av Pomorhandelen forstås her som et uttrykk for et mulig ikke-konkurransedrivende tiltak i normaliserings- og moderniseringspolitikken ved grenseområdene mellom Norge og Sovjetunionen. Denne tankegangen fremhevet at behovet for den regionale moderniseringen ikke måtte overstige den sikkerhetspolitiske balansen i forholdene østover.⁴³ Tveterås gir altså uttrykk for integrasjonsregionalisme som Tjelmeland og Fulsås presenterer, men vektlegger i større grad sammenhengen mellom moderniserings- og sikkerhetspolitikken. Slik sett viser Tveterås her hvordan den regionale moderniseringen ble vurdert i lys av den sikkerhetspolitiske situasjon. Fremstøtene for moderniseringspolitikken ble drevet fram av Arbeiderpartiet og regionale politiske ledere. Slik sett kan det utledes at det forelå visse ideologiske bekymringer ved moderniserings- og normaliseringspolitikken. Det vil derfor nå være viktig å belyse den tidligere forskningen som tar for seg det ideologiske aspektet i spennet mellom moderniserings- og normaliseringspolitikken og sikkerhetspolitikken i dialogen østover.

1.4.3 Ideologisk dragkamp og regionalt politisk prøvelfelt – avskjerming og oppdemming

Ifølge Tamnes (1997) må normaliseringspolitikken på 1960-tallet sees i lys av fire forhold; for det første anser Tamnes normaliseringspolitikken som et resultat av en påbegynt politisk konvergens. Norske myndigheter ifølge dette perspektivet anså muligheten for at det kunne oppstå en gradvis tilnærming mellom kommunismen og kapitalismen. Dette første forholdet minner om intensjonene til Gerhardsen som ble tidligere presentert av Eriksen og Pharo (1997) under punkt 1.4.1.⁴⁴ For det andre vektlegges betydningen av Khrusjtsjov sin ledelse. Her fremheves det hvordan den sovjetiske utenrikspolitikken var i større grad påvirket av realpolitiske hensyn. For det tredje fremheves ideen om en radikaliseringspolitikk av det politiske liv.⁴⁵ Stormaktene ble i henhold til dette perspektivet i større grad likestilt, et aspekt som også fant gjenklang i den norske utenrikspolitiske holdningen til stormaktene. Ved det fjerde og viktigste

---

⁴² Ibid., s. 126-27.

⁴³ Ibid., s. 127.

⁴⁴ Vennligst se punkt 1.4.1 for nærmere informasjon.

⁴⁵ Tamnes benytter begrepet radikaliseringspolitikk i forbindelse med en økt forståelse for Sovjetunionen ved at venstresiden uttrykte mindre kritikk mot østblokken. Vennligst se Tamnes, Tamnes, Rolf, *Oljealder: 1965-1995*. s 27 for nærmere informasjon.

punktet, fremhever Tamnes tankegangen om en mer aktiv vestlig østpolitikk.⁴⁶ Denne aktive østpolitikken kom til uttrykk innenfor to linjer i den norske utenrikspolitikken på 1960-tallet. På den ene siden fremhever Tamnes tankegangen om at dialogen mellom statene ville på sikt styrke den internasjonale stabiliteten gjennom integrasjon. På den andre siden introduseres også tankegangen om at normaliseringspolitikken kunne påvirke østblokken, som på sikt ville «[...] utvikle et mer menneskelig ansikt».⁴⁷ Den aktive østpolitikken fungerer her som fremstøtet i et ønske om en sovjetisk systemendring.

Denne tankegangen om det ideologiske aspektet ved normaliseringspolitikken er et gjennomgående tema for hovedfagsoppgaven til Rotihaug (2000). Rotihaug viser til det kulturelle samkvemmet som fant sted utenfor de offisielle statskanaler i perioden mellom 1945-1970. I arbeidet fremheves organisasjonen *Sambandet Norge-Sovjetunionen*, og hvilke fremstøt Arbeiderpartiet gjennomførte for å kartlegge samt begrense virksomheten som gikk utenfor kulturavtalen fra 1955.⁴⁸ Organisasjonen ble dannet i 1945 i kjølvannet av den andre verdenskrig, hvor formålet var å styrke forholdet mellom Norge og Sovjetunionen via «[...] kulturell utveksling og kontakt».⁴⁹ I løpet av 1950-tallet var Finnmark den regionen i Norge som hadde flest avdelinger for organisasjonen, hvor hovedsetet etter hvert ble flyttet sørover til Tromsø våren 1962.⁵⁰ Et av de større prosjektene som ble drevet fram av Sambandet Norge-Sovjetunionen var forsøkene på økt kontakt over grensen og bidragene til etableringen av turistsenteret ved Boris Gleb i 1965.⁵¹ Som nevnt tidligere i punkt 1.2.3, ble det i perioden 27. Juni 1965 til 1. Oktober 1965 etablert visumfri overgang fra Nord-Norge til Boris Gleb av sovjetiske myndigheter.⁵² Her viser Rotihaug at ønsket om økt samkvem var i større grad drevet frem av de nordnorske avdelingene enn de sovjetiske. Videre fremheves det hvordan sentrale aktører fra Arbeiderpartiet og Sosialistisk folkeparti ble forsøkt vervet inn i organisasjonen i et forsøk på å danne en masseorganisasjon.⁵³ Forsøket på masserekuttering og åpningen av organisasjonsstrukturen for å rekruttere nye medlemmer fra andre parti, resulterte i at medlemmer fra Arbeiderpartiet og Landsorganisasjonen i Norge vervet seg inn i organisasjonen for å påvirke den innenfra.⁵⁴ Den interne påvirkningen ansees av Rotihaug som et ledd i

---

⁴⁶ Tamnes, Rolf, *Oljealder: 1965-1995*. s. 25-27.

⁴⁷ *Ibid.*, s. 28.

⁴⁸ Rotihaug, Ingunn. ««For fred og vennskap mellom folkene»: Sambandet mellom Norge- Sovjetunionen 1945-1970.» s. 64-84.

⁴⁹ *Ibid.*, s. 6.

⁵⁰ *Ibid.*, s. 64-66.

⁵¹ *Ibid.*, s. 79-85.

⁵² Vennligst se punkt 1.2.3 for nærmere informasjon.

⁵³ Rotihaug, Ingunn. ««For fred og vennskap mellom folkene»: Sambandet mellom Norge- Sovjetunionen 1945-1970.» s. 94-95.

⁵⁴ *Ibid.*, s. 125-33.

en sikkerhetspolitisk vurdering hvor organisasjonen ble ansett som en dekkorganisasjon i Norge.⁵⁵ Denne interne påvirkningen av organisasjonen viser hvordan normaliseringspolitikken bar med seg et ideologisk og sikkerhetspolitisk aspekt. Slik sett er det mulig å anta at norske myndigheter gikk aktivt inn for å begrense ukontrollert virksomhet innenfor normaliseringspolitikken østover.

Bones (2007) viderefører ytterligere denne tankegangen om det ideologiske aspektet koblet til normaliseringspolitikken, men fremhever hvordan dette aspektet sammenfalt med arbeiderbevegelsen. Denne tankegangen blir forankret i hvordan de innenrikspolitiske vedtakene som Arbeiderpartiet gjennomførte i Nord-Norge gjenspeilet den internasjonale politiske situasjon. Her er det sammenfallende synspunkt mellom Bones (2007) og Eriksen og Pharo (1997), ved at begge viser hvordan den internasjonale situasjonen påvirket innenrikspolitikken. Skillet mellom disse synspunktene finner vi derimot ved at Bones viser til at splittelsen innad i Arbeiderpartiet dannet seg mellom Gerhardsen og Haakon Lie. Lie støttet i større grad samarbeidet med USA og den amerikanske fagbevegelsen. Denne støtten var derimot ikke innforstått med en norsk underdanighet til USA under den kalde krigen.⁵⁶ Norge blir følgelig her ansett som en handlende aktør i den aktive vestlige østpolitikken og i NATO-alliansesaker istedenfor som et passivt subjekt i stormaktspolitikken.

Det ideologiske aspektet ved normaliseringspolitikken, blir her introdusert av Bones i begrepsparet «*kompromissløs oppdemming*» og «*kritisk dialog*». Begrepene knyttes til de ulike aktørene innad i Arbeiderpartiet; Haakon Lie, Einar Gerhardsen og Hallvard Lange.⁵⁷ Lies oppdemnings politikk er ifølge Bones en kontrast til Gerhardsen sin linje om kritisk dialog. Haakon Lie linje ønsket å knytte Norge tettere til NATO og begrense kontakten østover.⁵⁸ Denne sikkerhetspolitiske holdningen blir begrunnet av Bones med motiver for motstand og frykt for kommunismen i Norge. Norges Kommunistiske Parti og Arbeiderpartiet i denne perioden fungerte som direkte konkurrenter, hvor begge parter kampet om arbeideroppslutning i Norge.⁵⁹ NATO sin alliansepolitikk og den sosialdemokratiske posisjonen i Nord-Norge hadde derfor ifølge Bones en sammenfallende anti-kommunistisk linje. Denne linjen kom til uttrykk gjennom overvåkningsprosessene og samarbeidet mellom Arbeiderpartiet og Politiets Overvåkningstjeneste.⁶⁰ Arbeiderbevegelsens fremstøt og konsolidering i Nord-Norge blir her koblet opp til moderniserings- og integrasjonspolitikken.

---

⁵⁵ Ibid., s. 131.

⁵⁶ Bones, Stian. «I oppdemningspolitikken grenseland: Nord-Norge i den kalde krigen 1947-70», s. 193-94.

⁵⁷ Ibid., s. 203-05.

⁵⁸ Ibid., ff. s. 274.

⁵⁹ Ibid., s. 236.

⁶⁰ Ibid., s. 208-17.

Distriktspolitikken og vedtakene som ønsket å redusere den generelle regionale misnøyen ansees av Bones som virkemidler i reduksjonen av kommunistenes politiske fotfeste i Nord-Norge.

Distriktspolitikken bidro med andre ord til en reduksjon av mulighetene for en økt oppslutning til kommunismen blant innbyggerne i Nord-Norge. Den sikkerhetspolitiske dimensjonen blir her presentert som et snarere tilleggsmotiv for moderniseringspolitikken av Nord-Norge.⁶¹ Ifølge Bones var målet med politikken at Nord-Norge etter hvert ville fungere som et politisk prøvelfelt for normaliseringspolitikken. Kontakten østover skulle på sikt bidra til et forhøyet samarbeid.⁶² Dermed presenteres tankegangen om at normaliseringspolitikken var forankret i et ideologisk aspekt, hvor norske myndigheter ønsket kontroll over normaliseringen i øst-vestlige forhold.

Oppsummering av kapittel 1

Den balanserende norske brobyggingspolitikken fra 1944 ble i kjølvannet av den internasjonale spenningen i 1947-1949 erstattet av en mer vestvendt sikkerhetspolitikk. Stalins død i 1953 markerte starten på fremveksten av normaliseringspolitikken mellom Norge og Sovjetunionen. Khrusjtsjov sin «Fredelig sameksistens» ønsket å bygge ned den stalinistiske utenrikspolitikken som tidligere hadde konsolidert en sovjetisk fiendtlighet i vesten, og heller tillate muligheten for dannelsen av en kappestrid mellom øst og vest.

Ved grenseområdene mellom Norge og Sovjetunionen ble normaliseringspolitikken realisert ved 1950- og 1960-tallet. Her ble det gjennomført en rekke mellomstatlige samarbeidsforsøk som var forankret til regionale moderniserings- og likestillingsspørsmål. Et eksempel på et slikt samarbeid var revitaliseringen av Pomorhandelen i 1964. Den regionale moderniseringspolitikken resonerte blant de de andre nordiske landene, hvor man i løpet av 1950- og 1960-tallet opprettet Nordkalottsamarbeidet blant de nordiske nasjonene. Dette nordiske samarbeidet påvirket normaliseringspolitikken mellom Norge og Sovjetunionen. Denne påvirkningen kom til uttrykk gjennom Gerhardsen sin Kiruna-tale i 1962, som løftet frem spørsmålet om inkluderingen av Sovjetunionen i Nordkalottsamarbeidet. Til tross for en rekke normaliseringsfremstøt har vi også sett at det ble gitt uttrykk for en varsomhet blant norske myndigheter rundt en fullstendig integrasjon og normalisering av norsk-sovjetiske forhold. Et klart uttrykk for denne sikkerhetspolitiske varsomheten var stengingen av grenseovergangen ved Boris Gleb i 1965 fra norsk side.

Den tidligere forskningslitteraturen viser til at det var sammenfallende ønsker mellom moderniserings- og normaliseringspolitikken østover. Disse sammenfallende ønskene kom til

---

⁶¹ Ibid., s. 276-79.

⁶² Ibid., s. 276-84.

uttrykk ved at flere av distriktsproblemene og spenningsforhold i de nordlige regionene i Norge og Sovjetunionen kunne løses gjennom et transnasjonalt samarbeid. Videre viser den tidligere forskningen at det fantes en varsomhet blant norske myndigheter rundt denne politikken østover. Denne varsomheten var forankret i sikkerhetspolitiske spørsmål og kom til uttrykk gjennom en internpolitisk splittelse i Arbeiderpartiet. Denne splittelsen var forankret i Norge sin rolle som NATO-medlem, småstat- og grenseland. Avveiningen mellom disse rollene kom til uttrykk ved at norske myndigheter ønsket mer kontroll i samhandelen østover. Dette ønsket sammenfalt på mange felt med arbeiderbevegelsen som ønsket å redusere kommunismens fotfeste i Nord-Norge, hvor man etter hvert ønsket å benytte seg av regionen som et prøvefelt i dialogen østover. Slik sett har det vært naturlig å lande på følgende problemstilling:

På hvilken måte var revitaliseringen av Pomorhandelen i perioden mellom 1964-1970 et forsøk på en kontrollert desikkerhetisering av de norsk-sovjetiske relasjonene?

Kapittel 2 Teori, metode og kilder

Som den foregående litteraturen og forhistorien har vist, var dialogen østover mellom Nord-Norge og den nordvestlige delen av Sovjetunionen preget av to politiske spenningsfelt. Her så vi at det forelå tendenser til sammenfallende ønsker mellom den regionale moderniserings- og likestillingspolitikken og normaliseringen av de øst-vestlige forholdene. Samtidig har vi også sett uttrykk for en varsomhet rundt denne normaliseringen. Vi kan på bakgrunn av dette skissere to politiske formasjoner rundt revitaliseringen av Pomorhandelen, men hvordan skal vi forklare og analysere disse formasjonene? For å besvare dette spørsmålet må vi først gjøre rede for hvilken sikkerhetsmessig karakter de ulike politiske formasjonene gjenspeilet. Det vil jeg gjøre i et eget teoretisk rammeverk, nemlig Københavnerskolens «Sikkerhetiseringsteori».

2.1 Sikkerhetiseringsteorien – en sosialkonstruktivistisk tilnærming til sikkerhet

Sikkerhetiseringsteorien forsøker å utvide vår forståelse av sikkerhet ved å forstå begrepet sikkerhet som et resultat av en sosialkonstruktivistisk talehandling.⁶³ Denne tilnærmingen forsøker å forklare sikkerhetsproblematikk som en del av en dynamisk prosess, hvor de sosialkonstruktivistiske talehandlingene er med på å føye en politisk sak eller utvikling inn eller ut av sikkerhetsagendaen til en stat eller et samfunn.⁶⁴ Denne sikkerhetspolitiske dynamikken foretas gjennom det Københavnerskolen betegner som «sikkerhetisering» eller «desikkerhetisering». Når et politisk problem eller en utvikling plasseres innenfor eller utenfor en stats sikkerhetsagenda blir de politiske sakene enten sikkerhetiserte eller desikkerhetiserte. Begrepet sikkerhetisering forstås her som en handling som

[...] takes politics beyond the established rules of the game and frames the issue either as a special kind of politics or as above politics. Securitization can thus be seen as a more extreme version of politicization.⁶⁵

Når en politisk sak blir sikkerhetisert flyttes den fra normalpolitikken inn i sfæren av sikkerhetisertpolitikk. Denne politiske sfæren legitimerer rettighetene til den som utsteder et sikkerhetsbehov til å benytte seg av ethvert middel for å forhindre eller blokkere en eksistensiell trussel.⁶⁶ Desikkerhetisering på sin side ønsker å flytte en politisk sak eller utvikling ut av den sikkerhetiserte sfæren og inn i sfæren av normalpolitikk. Denne politiske sfæren forstås her som en del

---

⁶³ Kristian Åtland, «Hva er sikkerhet? En drøfting av sikkerhetsbegrepets innhold og utvikling fra antikken til det 21. århundre.» *Norsk statsvitenskapelig tidsskrift*, nr. 01-02 (2008): 122.

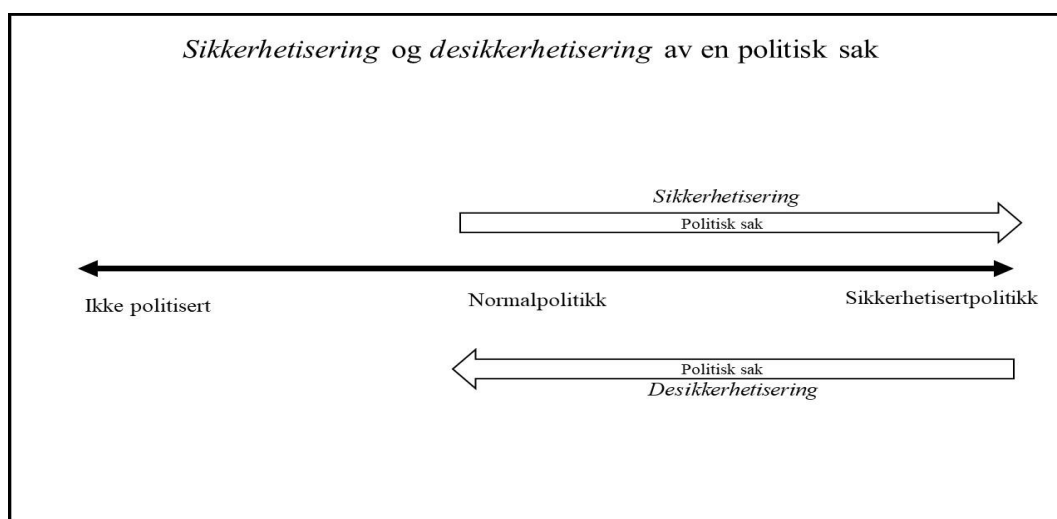
⁶⁴ Kristian Åtland, «The European Arctic in Soviet and Russian Security Policy, 1987-2007: A Collection Drawing on «Copenhagen School of Theory» (Doktorgradsavhandling, Universitetet i Tromsø, 2009), s. 29.

⁶⁵ Barry Buzan, Jaap de Wilde & Ole Wæver., *Security: A New Framework for Analysis*. (Colorado: Lynne Rienner, 1998) s. 23.

⁶⁶ Åtland, Kristian, «The European Arctic in Soviet and Russian Security Policy, 1987-2007: A Collection Drawing on «Copenhagen School of Theory», s. 24-25.

av det normale politiske forhandlingsrommet, hvor vanlige politiske protokoller rundt en sak eller utvikling kan gjennomføres. På mange måter kan man derfor forstå desikkerhetisering som en 'repolitisering' av en sikkerhetisert sak eller utvikling, og sikkerhetisering på den andre siden som 'depolitisering,' altså fjerning av vanlige politiske protokoller i behandlingen av en politisk sak.⁶⁷ Den normalpolitiske sfæren må her forstås innenfor rammene av normaliseringspolitikken mellom Norge og Sovjetunionen, hvor det ytterste formålet med denne politikken var å etablere et normalt politisk forhold under den kalde krigen, som tidligere nevnt under punkt 1.2.2.⁶⁸ Et illustrerende eksempel over denne sikkerhetsdynamikken finner vi i *Figur 1.* nedenfor:

Figur 1 «Sikkerhetiserings og desikkerhetiseringsdynamikk».⁶⁹

Figur 1. viser hvordan en sikkerhetiserende og desikkerhetiserende talehandling forsøker å føye en politisk sak eller utvikling enten inn i normalpolitikken eller inn i sfæren av sikkerhetisert politikk, avhengig av karakteren til talehandlingen. En slik tilnærming vektlegger derfor ideen om at en politisk sak er verdiladet og preget av en form for intensjonalisme. Vi kan på bakgrunn en slik tilnærming derfor fremheve at dialogen mellom Norge og Sovjetunionen var preget av en tilsvarende sikkerhetspolitisk dynamikk mellom to politiske formasjoner. På mange måter kan vi dermed se at normaliseringspolitikken fungerte som et uttrykk for en desikkerhetisering av de norsk-sovjetiske forholdene, ved at målet med denne politiske linjen var å føye det politiske forholdet mellom Norge og Sovjetunionen inn i normalpolitikken. På den andre siden var denne politikken sterkt preget av den kalde krigens autonome sikkerhetspolitiske system. Dialogen østover var derfor i større grad preget av en sikkerhetspolitisk dynamikk mellom to politiske formasjoner. Men hva er det som avgjør at en

⁶⁷ Buzan, Barry mfl., *Security: A New Framework for Analysis*. s. 4.

⁶⁸ Vennligst se punkt 1.2.2. for nærmere informasjon.

⁶⁹ Figuren fungerer som en forenklet modell på sikkerhetiserings og desikkerhetiserings dynamikk ift. politiske saker og baserer seg på en sammenfatning av teoriene rundt sikkerhetsdynamikk fra Buzan mfl. (1998). Vennligst se Buzan, Barry mfl., *Security: A New Framework for Analysis* s. 4 og 23-31. for nærmere informasjon.

politisk sak eller utvikling desikkerhetiseres eller sikkerhetiseres? For å besvare dette spørsmålet må vi se på hvordan sikkerhetiseringsteorien fremhever språkets funksjon i konstruksjonen av et sikkerhets- eller desikkerhetiserende behov, men også at teorien må tilpasses historiefaget.

2.1.1 Sikkerhetisering og desikkerhetisering - konstruktivistiske talehandlinger

Åtland (2008) betegner reverseringen av sikkerhetisering som et resultat av desikkerhetisering.

Desikkerhetiseringen av en politisk sak eller utvikling trenger ikke, ifølge Åtland, å bli foretatt gjennom en talehandling, men kan skje gjennom tre ulike valg som desikkerhetiserer et eller flere sikkerhetiserte spørsmål.⁷⁰ For det første kan desikkerhetisering oppstå gjennom en unngåelse av en tematikk som omhandler sikkerhet. Selv om dette er relevant for en del av tilfellene i andre sikkerhetskomplekser, vil dette synspunktet ikke være gjeldende for å forklare dynamikken rundt normaliseringspolitikken i norsk-sovjetiske forhold. Dette begrunnes ved at både kildematerialet og den tidligere litteraturen viser at normaliseringspolitikken i større grad var sterkt preget av tematikk som omhandlet sikkerhetspolitiske spørsmål.⁷¹ Dette synspunktet kommer for eksempel fram under møtet mellom Gerhardsen og Khrusjtsjov i 1964, hvor normaliseringen av de mellomstatlige forholdene blir fremhevet i lys av den kalde krigens anspente situasjon.⁷² For det andre vektlegges ideen om at desikkerhetisering kan bli gjennomført via en håndtering av den sikkerhetspolitiske situasjonen. Dette betyr at aktørene aksepterer sikkerhetsspørsmålet og håndterer dette spørsmålet med et formål om å unngå en videre eskalering av trusselbildet. Denne tilnærmingen stemmer i større grad overens med normaliseringspolitikken, fordi man fra norsk og sovjetisk side ikke ønsket å fremme en videre militær opprustning ved nordområdene. I tillegg til dette kan vi se at dette synspunktet møter påfallende likheter med arbeidet presentert av Tammes (1997), som fremhevet ideen om at normaliseringspolitikken fra norsk side ble sett i lys av en håndtering av en påbegynt normalisering mellom øst og vest, som nevnt under punkt 1.4.3.⁷³ For det tredje fremhever Åtland (2008) at desikkerhetiseringen av en politisk sak ikke trenger å bli foretatt gjennom en talehandling, fordi aktøren kan gjennom en forandring aktivt gå inn for å bringe de sikkerhetiserte spørsmålene inn i normalpolitikken.⁷⁴ Dette punktet er derimot motsettende ved at en slik politisk forandring gir uttrykk for en intensjon. En politisk forandring er i ytterst konsekvens et resultat av en talehandling ved at språket vårt gir uttrykk for våre intensjoner. Dette ståstedet kan illustreres ved å

---

⁷⁰ Kristian Åtland, «Mikail Gorbachev, the Murmansk initiative, and the Desecuritization of Interstate Relations in the Arctic.» i *Cooperation and Conflict* 43, nr. 3. (2008): 292.

⁷¹ Vennligst se punkt 2.2.1 og 2.2.3 for nærmere diskusjon.

⁷² RA/s-6794/DAC/L2219, 44.2/69 - Norsk – sovjetisk samarbeid i grensestrøkene. Her Pomorhandelen. Bd. 3 1/2-64 – 31/8/64, «Statsminister Khrusjtsjovs besök i Norge 29. Juni – 4. Juli 1964. Politiske samtaler 30. Juni.», datert 09.07.1964 av UD, Per G. Schøyen: For nærmere diskusjon rundt møtet mellom statsministrene vennligst se punkt 3.5.1 i kapittel 3.

⁷³ Vennligst se punkt 1.4.3 for nærmere informasjon.

⁷⁴ Åtland, Kristian, «Mikail Gorbachev, the Murmansk initiative, and the Desecuritization of Interstate Relations in the Arctic.» s. 292.

vise til den sovjetiske utenrikspolitiske overgangen fra den stalinistiske konfrontasjonslinjen til Khrusjtsjov sin ide om fredelig sameksistens, som nevnt under punkt 1.2.2.⁷⁵ Vi må derfor på bakgrunn av en slik tilnærming begrunne at både sikkerhetiseringen og desikkerhetiseringen av en politisk sak eller utvikling kan foretas gjennom talehandlinger.

Dermed kan vi ta utgangspunkt i at en sikkerhetisering eller desikkerhetisering av en politisk sak eller utvikling gir uttrykk for en intensjonalisme. Intensjonalismen fremheves ved at en sikkerhetiserende eller desikkerhetiserende aktør angir tiltak på vegne av et referanseobjekt ovenfor et relevant publikum. Slike referanseobjekt er stater, samfunn, ideologier eller internasjonale systemer, og fungerer som utgangspunkt for selve talehandlingen. En sikkerhetiserende eller desikkerhetiserende talehandling fremhever her et sikkerhets- eller desikkerhetiserings behov for å forhindre negative utviklinger ovenfor et utvalgt referanseobjekt.⁷⁶ De politiske behovene blir konstruert eller argumentert fram av aktøren. Vi kan derfor si at desikkerhetiseringen og sikkerhetiseringen av en politisk sak eller utvikling er talehandlinger, ved at de konstruerer eller fremhever et sikkerhets- eller et desikkerhetiserende behov på vegne av et referanseobjekt ovenfor et relevant publikum.⁷⁷ Slik sett er karakteren til en desikkerhetiserende eller sikkerhetiserende talehandling i ytterst grad også et uttrykk for en intensjonalisme hos en aktør.

2.1.2 Språkets funksjon i sikkerhetsspørsmål - intersubjektiv konstruktivisme

Vi kan her trekke paralleller mellom Københavnerskolen og talehandlingsteori introdusert av Quentin Skinner (1940-). Et hovedsynspunkt her er at språket vårt gir uttrykk for en intensjon. Denne intensjonen blir fremtredende ved at språket vårt både viser hvordan et utsagn blir gjennomført, men også til hvilke konsekvenser utsagnet har for et utfall.⁷⁸ Talehandlingsteorien fokuserer derfor på å forklare hvordan gjennomførelsen av et språklig utsagn fungerer som en handling, eller slik Skinner (2002) fremhever det «[...] to speak with a certain illocutionary force is normally to perform an act of a certain kind, to engage in a piece of deliberate and voluntary behaviour.»⁷⁹ Språket fungerer dermed som et redskap i utførelsen av handlinger og gir uttrykk for visse intensjoner med disse handlingene.⁸⁰

Desikkerhetiseringen og sikkerhetiseringen av en politisk sak eller utvikling må derfor forstås som et

---

⁷⁵ Vennligst se punkt 1.2.2 for nærmere informasjon.

⁷⁶ Buzan, Barry mfl., *Security: A New Framework for Analysis*. s. 40.

⁷⁷ Ibid., s.24-25.

⁷⁸ Quentin, Skinner. «6. Interpretation and the understanding of speech acts» i *Visions of Politics*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2002), s. 103-107.

⁷⁹ Skinner, Quentin. «6. Interpretation and the understanding of speech acts» s. 105.

⁸⁰ Nils Gilje, «Kapittel 6 – Mening, forståing og interpretasjon – Quentin Skinner og Cambridge-skulen» i *Hermeneutikk som metode – ein historisk introduksjon*, (Oslo: Samlaget, 2019) s. 180.

uttrykk for en intensjon hos aktøren som utsteder en talehandling på vegne av en politisk sak.⁸¹ Det er på bakgrunn av en slik tilnærming vi kan forstå den politiske karakteren til normaliseringspolitikken og den kalde krigens autonome sikkerhetspolitiske system. Denne karakteren kommer til uttrykk ved at de ulike politiske tiltakene i dialogen østover gjenspeilet en desikkerhetiserende eller sikkerhetiserende intensjon, som eksemplifisert av den tidligere forskningslitteraturen.⁸² Derimot kan vi ikke si at slike talehandlinger foretas i isolasjon. Desikkerhetiserende og sikkerhetiserende talehandlinger opererer innenfor en intersubjektiv, diskursiv og sosial kontekst grunnet språkets funksjon.

Dette skyldes at talehandlingene kun anses som meningsbærende innenfor en intersubjektiv kontekst. Tar vi for eksempel utgangspunkt i Gerhardsen sin Kiruna-tale fra 1962 ser vi at talen fremhevet en desikkerhetiserende intensjon. Denne intensjonen kom til uttrykk ved at talen fremhevet spørsmålet om å inkludere den nordvestlige delen av Sovjetunionen inn i det nordiske samarbeidet. Dermed fremhevet talen på mange måter en intensjon om å føre det politiske forholdet mellom Norge og Sovjetunionen inn i sfæren av normalpolitikk.⁸³ En slik tolkning kan støtte påstanden om at desikkerhetisering og sikkerhetisering er underlagt talehandlinger, ved at de gir språklige uttrykk for en intensjonalisme rundt en politisk sak. Samtidig ser også vi at den desikkerhetiserende intensjonen ved Kiruna-talen fra 1962 ikke ville ha vært meningsbærende og blitt iverksatt uten en politisk resonans hos et relevant publikum, et publikum som ønsket å stabilisere den internasjonale situasjonen under den kalde krigen. I tillegg til dette fant Kiruna-talen gjenklang i det lokale ønsket rundt moderniserings- og likestillingsprosessen av Nord-Norge, som nevnt under punkt 1.2.2 og 1.2.3.⁸⁴ Slik sett forutsetter en desikkerhetiserende eller sikkerhetiserende talehandling en politisk resonans hos et relevant publikum. Talehandlingen er derfor ikke suksessfull på bakgrunn av en enslig aktørs ønsker, men forutsetter en politisk resonans mellom aktøren som utsteder et sikkerhet- eller desikkerhetiserende behov og et relevant publikum.⁸⁵ Vi kan dermed på bakgrunn av dette understreke at ikke alle politiske saker eller referanseobjekt kan bli sikkerhetiserte eller desikkerhetiserte.

Skal et sikkerhetiserende eller desikkerhetiserende tiltak oppnå politisk resonans forutsettes en suksess ved talehandlingen. Denne suksessen ifølge sikkerhetiseringsteorien hviler på de eksterne og interne

---

⁸¹ Barry Buzan & Lena Hansen., «Chapter 2: The key questions in International Security Studies: the state, politics and epistemology» i *The Evolution of International Security Studies*, (New York: Cambridge University Press, 2009) s.34.

⁸² Vennligst se punkt 1.4. for nærmere informasjon om de ulike politiske tiltakene og intensjonene.

⁸³ RA/s -6794/DAC/L2219, 44.2/69, Bd. 2, 1/1-60 – 31/1-64, «Generelle betraktninger om det norsk-sovjetiske naboforhold», datert 19.02.1963 av UD, 5. Politiske kontor.

⁸⁴ Vennligst se 1.2.3 for nærmere informasjon.

⁸⁵ Ulrik Pram Gad & Karen Lund Petersen., «Samtaler om Københavnerskolen – Begreper om politikk i studier av sikkerhetisering» i *Internasjonal politikk*, nr. 23 (2012): 337-338.

forholdene hos aktøren.⁸⁶ De interne forholdene er avhengig av aktørens «*sikkerhetsgrammatikk*». For det første vektlegger sikkerhetsgrammatikken aktørens evne til å konstruere et narrativ som viser til en eksistensiell trussel eller behovet for en desikkerhetisering, og dermed kan vise til en løsning på problemfeltet. Tar vi igjen utgangspunktet i Kiruna-talen fra 1962, dannet den kalde krigens opprustning en bakgrunn for normaliseringspolitikken mellom Norge og Sovjetunionen. Samtidig ser vi også at det lokale moderniserings- og likestillingsønsket var en del av dette desikkerhetiserende narrative.⁸⁷ For det andre vektlegger sikkerhetsgrammatikken aktørens evne til å benytte seg av et spesifikt ordvalg som kan forankres i referanseobjekts sektorale tilhørighet, et tilfelle som vi skal behandle senere i kapittelet under punkt 2.2.2.⁸⁸ De eksterne forholdene på sin side, understreker hvordan den sikkerhetiserende eller desikkerhetiserende talehandlingen påvirkes av forholdet mellom det relevante publikumet og aktøren. Her spiller samfunnsrollen til aktøren og nivået på det politiske spørsmålet en vesentlig rolle i suksessen til den desikkerhetiserende eller sikkerhetiserende talehandlingen.⁸⁹

Samtidig er det viktig å poengtere at ikke alle politiske saker blir sikkerhetisert åpenlyst. Enkelte sikkerhetiserende talehandlinger blir foretatt i hemmelighet. Hemmeliggjøringen av en sikkerhetiserende talehandlinger kan skje på bakgrunn av at et sikkerhetsproblem enten er ad hoc eller institusjonalisert. Dersom et sikkerhetsproblem er institusjonalisert, opererer etterretningstjenester og forsvarsdepartement allerede utenfor normalpolitikken. Sikkerhetsspørsmålet vil derimot fremdeles være underlagt en sosialkonstruktivisme, men håndteringen av slike institusjonaliserte sikkerhetsproblematikker vil være underlagt byråkratier og etablerte prosedyrer i arbeidet rundt håndteringen av de eksistensielle truslene.⁹⁰

2.2 Metode og kilder

2.2.1 Diskursanalyse og intensjonalisme – to diskursive formasjoner i dialogen østover

Følger vi dette idegrunnlaget ser vi i større grad at de politiske spenningsfeltene mellom ulike desikkerhetiserings- og sikkerhetiseringstiltak var uttrykk for to diskursive formasjoner i dialogen østover. Denne tankerekken kommer til uttrykk ved at suksessen til en desikkerhetiserende eller sikkerhetiserende talehandlinger forutsetter at aktøren benytter seg av et spesifikt sett med språklige regler i struktureringen av talehandlingen. Denne struktureringen, som vi har sett, forsøker å danne en politisk resonans hos et relevant publikum.⁹¹ På denne måten forutsetter denne tankegangen at aktøren opererer

---

⁸⁶ Buzan, Barry mfl., *Security: A New Framework for Analysis*. s. 32-33.

⁸⁷ RA/s -6794/DAC/L2219 44.2/69, Bd. 2, 1.1.60 – 31/1-64, «Generelle betraktninger om det norsk-sovjetiske naboforhold», datert 19.02.1963 av UD, 5. Politiske Kontor.

⁸⁸ Vennligst se punkt 2.2.2 for nærmere informasjon.

⁸⁹ Buzan, Barry mfl., *Security: A New Framework for Analysis*. s. 33.

⁹⁰ *Ibid.*, s. 27-28.

⁹¹ *Ibid.*, s. 177.

innenfor et sett med språklige regler, talemåter og tegn som kan være med på å etablere en politisk resonans hos det relevante publikumet. Til tross for at det ikke eksplisitt vises til Foucault i Københavnerskolens sikkerhetiseringsteori kan vi på mange måter finne likhetstrekk mellom sikkerhetiseringsteori og diskursteori.⁹²

Når vi arbeider med sikkerhetiseringsteorien må vi derfor studere den diskursive og politiske konteksten rundt en politisk sak.⁹³ Derimot er det også en problematikk som oppstår ved en slik metodisk tilnærming. Problematikken baserer seg på ideen om at en diskursiv formasjon kan anses som determinerende og at slike formasjoner opererer uten noen form for motstand.⁹⁴ Derimot som vi har sett var det ikke politisk enstemmighet i desikkerhetiseringen av det politiske forholdet østover. Vi kan altså ikke her snakke om at det er kun en gjeldende politisk diskurs som omhandlet saksforløpet i norsk-sovjetiske forhold. Vi må derfor stille spørsmålet om det er enten er snakk om en pluralisme i den sikkerhetspolitiske diskursen, eller om desikkerhetisering og sikkerhetisering representerer to konkurrerende diskursive formasjoner.

2.2.1.1 Pluralistiske eller motsettende diskursive formasjoner i dialogen østover?

Tankegangen om en pluralisme i de diskursive formasjonene baserer seg på arbeidet til John Greville Agard Pocock (1924-).⁹⁵ I likhet med Foucault vektlegger Pocock ideen om at ytringer utledes fra grunnleggende språklige forhold. Pocock hevder derimot at det finnes en mulighet for en pluralisme i disse språklige strukturene. Antonio Gramsci (1891-1937) sin teori om *hegemoni* tar også utgangspunkt i pluralisme. Gramsci vektlegger derimot i større grad individets evne til å kunne produsere mening og betydning, hvor aktørens rolle blir fremhevet i lyset av de overordnede diskurser. Gramsci vektlegger i større grad individets *agency* eller agentskap i de diskursive formasjonene.⁹⁶ Dermed fremhever Gramsci i større grad ideen om at det finnes konkurrerende diskursive formasjoner i et samfunn, ved at en aktør er i stand til å motsette seg den dominerende diskursen, og å motsette seg hegemoni.

Selv om det ikke er snakk om en konkurranse mellom et hegemoni og en mot-hegemonisk diskurs i dialogen østover, kan vi på mange måter fremdeles fremheve at det forelå to

---

⁹² Åtland, Kristian, «Hva er sikkerhet? En drøfting av sikkerhetsbegrepets innhold og utvikling fra antikken til det 21. århundre.» s. 128.

⁹³ Buzan, Barry mfl., *Security: A New Framework for Analysis*. s. 25.

⁹⁴ Marianne Jørgensen Winther., & Louise Phillips, «1. Det diskursanalytiske felt» i *Diskursanalyse som teori og metode*, (Roskilde: Roskilde Universitetsforlag, 1999) s. 26.

⁹⁵ Gilje, Nils, «Kapittel 6 – Mening, forståing og interpretasjon – Quentin Skinner og Cambridge-skulen» s. 201-202.

⁹⁶ Winther, Marianne Jørgensen & Philips Louise., «1. Det diskursanalytiske felt» s. 26.

motsettende politiske målsetninger i de norsk-sovjetiske forholdene. Denne påstanden kommer til uttrykk ved at vi har tidligere sett at det forelå en institusjonell sikkerhetspolitikk, et slags kald krigs-system. Denne politiske linjen kom for eksempel til uttrykk gjennom det norske initiativet om å stenge ned grenseovergangen ved Boris Gleb i 1965, for visumfri overgang fra Norge til Sovjetunionen, som presentert av Rotihaug (2000) under punkt 1.2.3.⁹⁷ Samtidig ser vi at flere moderniserings- og likestillingsprosjekt ble iverksatt i årene rundt denne perioden deriblant kraftutbyggingen ved Pasvik, Hestefoss og Tangefoss, men og revitaliseringen av Pomorhandelen i 1964, som nevnt under punkt 1.2.2.⁹⁸ På mange måter kan vi dermed se at det var en motsetning mellom en desikkerhetiserende og sikkerhetiserende diskurs i dialogen østover.

Fremdeles står vi igjen med to utfordringer ved en slik diskursiv tilnærming inspirert av Københavnerskolen. For det første er en slik tilnærming i mindre grad egnet som en forklaring på hvilke intensjoner ulike aktører har. Aktørens rolle blir redusert ved at aktøren opererer innenfor en sosial konstruktivisme underlagt en form for politisk strukturalisme. Her reduseres aktørens rolle i de politiske beslutningsprosessene. Vi kan altså her se at en slik tilnærming fungerer til en viss grad reduksjonistisk ved at aktørens rolle blir mindre betydningsfull. For det andre er en diskursiv tilnærming i mindre grad egnet til å forklare hvilke intensjoner en aktør har ved spesifikke handlinger. Dermed må vi belyse intensjonalismen til de enkelte sikkerhetiserende og desikkerhetiserende aktørene i dialogen østover. En slik metodisk tilnærming baserer seg på hvordan historikere kan innta et aktørperspektiv og forstå intensjonene ved gitte talehandlinger. Intensjonalismen sier da at vi må forholde oss til to punkter. Det ene punktet vektlegger ideen om at vi må gjøre oss forstått med selve ytringen. Det andre er at vi må forstå poenget med en spesifikk ytring for å forstå hva denne ytringen gjenspeiler.⁹⁹ I analysen rundt den sikkerhetspolitiske dynamikken mellom den institusjonelle sikkerhetspolitikken og normaliseringspolitikken må vi derfor kartlegge en rekke enheter. Vi må først se på hvilke sektorer som gir uttrykk for et sikkerhets- eller desikkerhetiserende behov, noe vi skal komme tilbake til i punkt 2.2.2.¹⁰⁰ Deretter må vi

---

⁹⁷ Vennligst se punkt 1.2.3 for nærmere informasjon.

⁹⁸ For nærmere informasjon vennligst se punkt 1.2.2., eller Eriksen & Pharo, *Kald krig og internasjonalisering, 1945-1965*, s. 198-207.

⁹⁹ Gilje, Nils, «Kapittel 6 – Mening, forståing og interpretasjon – Quentin Skinner og Cambridge-skulen» s. 191.

¹⁰⁰ Vennligst se punkt 2.2.2 for nærmere informasjon.

se på hvilke aktører og politiske handlinger som ønsker å løse disse behovene og hvordan disse kommer fram i kildematerialet.

2.2.1.2 Tabeller over de to motsettede diskursive formasjonene i dialogen østover

En rekke politiske tiltak gjenspeilet to diskursive formasjoner i dialogen østover. De ulike politiske tiltakene som ble foretatt kan knyttes til ulike sektorale behov som igjen var med på å danne to selvreferensielle diskurser i dialogen østover, noe vi skal behandle ytterligere under punkt 2.2.2.¹⁰¹ Disse diskursive formasjonene gjenspeilet enten en desikkerhetiserende eller sikkerhetiserende karakter, ved at intensjonene til de ulike politiske tiltakene kan karakteriseres som enten desikkerhetiserende eller sikkerhetiserende, avhengig av hvilken sikkerhetspolitisk retning de politiske tiltakene påvirket det norsk-sovjetiske forholdet. Slik sett kan vi se at de ulike politiske tiltakene var en del av en politisk diskurs i dialogen østover. En politisk resonans påvirket altså det norsk-sovjetiske politiske forholdet. De diskursive formasjonene i dialogen østover kan illustreres sånn som *tabell 1.* og *tabell 2.* viser nedenfor:

---

¹⁰¹ Vennligst se punkt 2.2.2 for nærmere informasjon.

Sikkerhetiseringstiltak

<i>Sikkerhetiserende aktør(er)</i>	<i>Politiske tiltak</i>	<i>Sektor</i>	<i>Geografisk område(r)</i>	<i>Trussel(er)</i>
Forsvars- og politimyndigheter	Stengingen av grenseovergangen ved Boris Gleb i 1965	Politisk Militær Samfunn	Nord-Norge	Spionasje og rekruttering av agenter for KGB
NKL, Handelsdep., Industridep., NER.	Statlig kontroll over Pomorhandelen – Dannelsen av A/S Norhandel	Politisk	Nord-Norge og andre regioner	Økonomisk avhengighet og politisk press
Arbeiderpartiet, NER., Handelsdep., industridep.,	Avslag på import av Sovjetisk olje utenfor Norexim A/S i 1964	Politisk	Nord-Norge og andre regioner	Politisk og økonomisk press
Forsvars- og politimyndigheter, Per G. Schøyen	Tilbakeholdenhet rundt import av Sovjetisk trevarer	Militær Politisk Økonomi	Finnmark	Økonomisk avhengighet og politisk press
Arbeiderpartiet og LO.	Begrensingen av samband Norge-Sovjetunionen	Politisk	Troms og Finnmark	Politisk omveltning
Arbeiderpartiet, Industri dep.	Avsettelsen av det Finn Meland	Politisk Samfunn	Troms	Kommunistisk fottfeste i Nord-Norge

*Tabell 1. «Oversikt over sikkerhetiseringstiltak med sektoral tilknytning».*¹⁰²

¹⁰² Tabell 1. er basert på arbeidet til Rotihaug (2000); Tvetervås (1997); Bones (2007); Kildemateriale hentet fra: RA/s-6794/DAC/L2219, 44.2/69, Bd. 3, 1/2-64 – 31/8-64, «Notat rundt spørsmål av import av Olje utenfor Norexim avtalen fra 1964», datert 16.04.1964, av UD, S. Mønnesland.; RA/s-6794/DAC/L2219, 44.2/69, Bd. 3, 1/2-64 – 31/8-64, «Videresendt protokoll fra dannelsen av A/S Norhandel», datert 31.07.64 av A/S Norhandel, Erling M. Saue.

Desikkerhetiseringstiltak

<i>Desikkerhetis erende aktør(er)</i>	<i>Politiske tiltak</i>	<i>Sektor</i>	<i>Geografisk område(r)</i>	<i>Problemfelt</i>
Nordnorsk næringsliv	Iverksettelse av Pomorhandelene 1964	Økonomi Samfunn	Nordkalotten	Regional samfunnsmessig og økonomisk tilbaketilgang
Einar Gerhardsen	Kirunatalen 1962	Politisk Militær Samfunn	Nordkalotten	Blokkdannelse og militær eskalering
Arbeiderpartiet	Khrusjtsjov sitt besøk i 1964	Politisk Militær Miljø	Norge og Sovjetunionen	Militæreskalering i Nordområdene og overordnet eskalering
Arbeiderpartiet og Einar Gerhardsen	Gerhardsen sitt besøk til Moskva i 1955	Politisk Militær	Norge og Sovjetunionen	Blokkdannelse og militær eskalering
Arbeiderpartiet og distriktspolitikere	Kraftutbyggingen i Pasvik, Tengefoss og Hestefoss	Økonomi Samfunn	Finnmark	Samfunnsmessig og økonomisk tilbaketilgang
Arbeiderpartiet og distriktspolitikere	Kirkenes-Enare prosjektet	Økonomi Samfunn	Finnmark	Arbeidsledighet i Nord

*Tabell 2. «Oversikt over desikkerhetiseringstiltak med sektoral tilknytning».*¹⁰³

Tabell 1. og *Tabell 2.* illustrerer hvordan de ulike politiske tiltakene i normaliseringsperioden var en del av to motsettede diskursive formasjoner. De ulike politiske tiltakene enkeltvis gjenspeilet ulike politiske intensjoner, men hadde på bakgrunn av deres politiske karakter ringvirkninger på den sikkerhetspolitiske dynamikken i dialogen østover. I *Tabell 1.* ser vi hvordan de ulike politiske tiltakene gjenspeilet den sikkerhetspolitiske varsomheten ovenfor

¹⁰³ *Tabell 2.* er basert på arbeidet til Tjelmeland (1997); Eriksen og Pharo (1997); Elenius (2015); Hanne Brusletto. «Forhandlinger mellom Norge og Sovjetunionen om kraftutbyggingen i Pasvikelven 1945-1963». (Hovedfagoppgave i Historie, Oslo: Universitetet i Oslo, 1997), s. 62-113.; Kildemateriale hentet fra: RA/s - 6794/DAC/L2219 44.2/69, Bd. 2, 1/1-60 – 31/1-64, «Brev fra ingeniør Finn Meland, Tromsø, til Utenriksministeren», datert 25.11.1961, av Finn Meland.; RA/s -6794/DAC/L2219 44.2/69, Bd. 2, 1/1-60 – 31/1-64, «Generelle betraktninger om det norsk-sovjetiske naboforhold», datert 19.02.1963 av UD, 5. Politiske Kontor.; RA/s-6794/DAC/L2219, 44.2/69, Bd. 3, 1/2-64 – 31/8-64, «Statsminister Khrustsjovs besøk i Norge 29. Juni – 4. Juli 1964. Politiske samtaler 30. Juni.», datert 09.07.1964 av UD, Per G. Schøyen.

Sovjetunionen. Disse tiltakene fungerte på mange måter som sikkerhetiserende ved at de i større grad hadde som formål å begrense mulige sikkerhetspolitiske trusler. Tiltakene gjenspeilet en institusjonell sikkerhetspolitikk som den kalde krigen forutsatte, og som på en måte lå til grunn for normaliseringspolitikken mellom Norge og Sovjetunionen. På motsatt side ser vi at *Tabell 2.* viser politiske tiltak som kan karakteriseres som desikkerhetiserende. Disse tiltakene ser vi i større grad var forankret til den regionale moderniserings- og likestillingsprosessen og regionale stabilitetsspørsmål. Her ser vi at disse i større grad fungerte desikkerhetiserende ved at intensjonene ved disse politiske tiltakene fremmet et mer normalisert forhold til Sovjetunionen, med andre ord et uttrykk for normalpolitikk. Til tross for at det dannes en diskursiv dikotomi her er det fremdeles viktig poengtere at enkelte politiske tiltak påvirket den sikkerhetspolitiske utviklingen i den andre formasjonen, dette kan eksemplifiseres gjennom Pomorhandelen som både gjenspeilet desikkerhetiserings og sikkerhetiserings tiltak, noe vi skal behandle senere i kapittel 3 og 4.

2.2.2 En analyse av de to diskursive formasjonene i dialogen østover – selvreferensielle systemer

Et sikkerhets- eller desikkerhetiserende behov oppstår innenfor ulike sektorer som omhandler spørsmål relatert til; miljø-, økonomi-, samfunns-, politisk- og militærsikkerhet.¹⁰⁴ En sektor forstås i denne sammenhengen som en måte å differensiere ulike former for samhandling på mellom ulike enheter. Enkelte referanseobjekter, sikkerhetiserende og desikkerhetiserende aktører og eksistensielle trusler kan oppstå innenfor flere sektorer, men i forskjellige grader.¹⁰⁵ Her introduserer Københavnerskolen ideen om en tverrsektoral sikkerhetsdynamikk. Denne tverrsektorale dynamikken kommer til uttrykk ved at enkelte sektorale problemer kan omhandle, men også påvirke andre sektorer. Til dels minner dette om det Åtland (2008) betegner som «spillover effects», hvor det vises til hvordan enkelte sektorale politiske behov påvirker den politiske utviklingen innenfor andre sektorer.¹⁰⁶ Dette begrunnes ved at en sikkerhetiserende eller desikkerhetiserende aktør ikke opererer isolert. Aktøren vil her belyse sikkerhetsproblematikken i lys av de andre sektorale ansvarsområder.¹⁰⁷ Slik sett kan vi se hvordan tverrsektoral sikkerhetsdynamikk danner sikkerhetskompleser og hvilke tiltak partene gjennomfører for å løse disse sektorale sikkerhetsproblemene.¹⁰⁸

---

¹⁰⁴ Åtland, Kristian, «Hva er sikkerhet? En drøfting av sikkerhetsbegrepets innhold og utvikling fra antikken til det 21. århundre.» s. 121-24.

¹⁰⁵ Ibid., s. 168.

¹⁰⁶ Åtland, Kristian, «Mikail Gorbachev, the Murmansk initiative, and the Desecuritization of Interstate Relations in the Arctic.» s. 291.

¹⁰⁷ Buzan, Barry mfl., *Security: A New Framework for Analysis.* s 168-169

¹⁰⁸ Ibid., s. 169.

Et slikt synspunkt er med på å forklare hvordan normaliseringen innenfor spørsmål som omhandlet regionale moderniserings- og likestillingsspørsmål bidro til å redusere den militære opprustningen ved nordområdene. Samtidig er en slik tilnærming med på å forklare hvordan *Tabell 1.* og *Tabell 2.* kan anses som egne selvreferensielle systemer. Hovedvekten bak denne ideen er forankret i hvordan sikkerhetsvurderingen i en sektor påvirker en annen sektor. Et eksempel på dette finner vi ved å se på hvordan intensjonene til Kiruna-talen fra 1962 og kraftutbyggingen ved Pasvik, Hestefoss og Tangefoss, fungerte stabiliserende for den militære utviklingen i nordområdene, som illustrert i *Tabell 2.* Her ser vi at den regionale moderniserings- og likestillingsprosessen var en drivende kraft i desikkerhetiseringen, og ble brukt som et stabiliserende element i dialogen østover som for eksempel illustreres av Eriksen og Pharo (1997).¹⁰⁹ Slik sett var disse politiske behovene med på å danne en selvreferensiell diskurs, ved at en normalisering av forholdene østover kunne dekke flere politiske behov. Derimot, må vi stille spørsmålet hva sammenhengen er mellom de selvreferensielle diskursene og det nasjonalstatlige nivået i forholdet mellom Norge og Sovjetunionen?

2.2.2.1 Sammenkoblingen mellom de selvreferensielle diskursene og nasjonalstatlig nivå

Betydningen og viktigheten av de ulike sektorene vil variere fra tid til tid og er avhengig av hvilket analysenivå vi bruker. Denne variasjonen viser til det dynamiske rundt en politisk sak, altså om en politisk sak blir ført inn eller ut av sikkerhetsagendaen til en stat eller ikke.¹¹⁰ Klassifiseringen av et sikkerhetsbehov tar utgangspunkt i hvordan ulike analysenivåer endrer et spesifikt sikkerhetsbehov. Denne nivåinndelingen viser at globale strukturer, subsystemer, regioner og lokale sikkerhetsdynamikker stiller ulike sikkerhetsbehov.¹¹¹ Den overordnede tendensen fremhever at regional sikkerhetsproblematikk dominerer spørsmål relatert til politiske-, militære- og samfunnssikkerhets relaterte spørsmål, hvor spørsmål rundt økonomiske system befinner seg som regel på det globale nivå, mens spørsmål om miljø sikkerhet kan operere på flere nivåer til en og samme tid.¹¹²

Til tross for denne hierarkiseringen av sikkerhetsbehovene vil et spørsmål om sikkerhet operere ut fra et nasjonalstatlig nivå. Nasjonen fungerer fremdeles som den institusjonen som representerer makten og mulighetene til å kunne forhindre mulige trusler.¹¹³ Denne tankerekken blir illustrert i *Figur 2.* nedenfor:

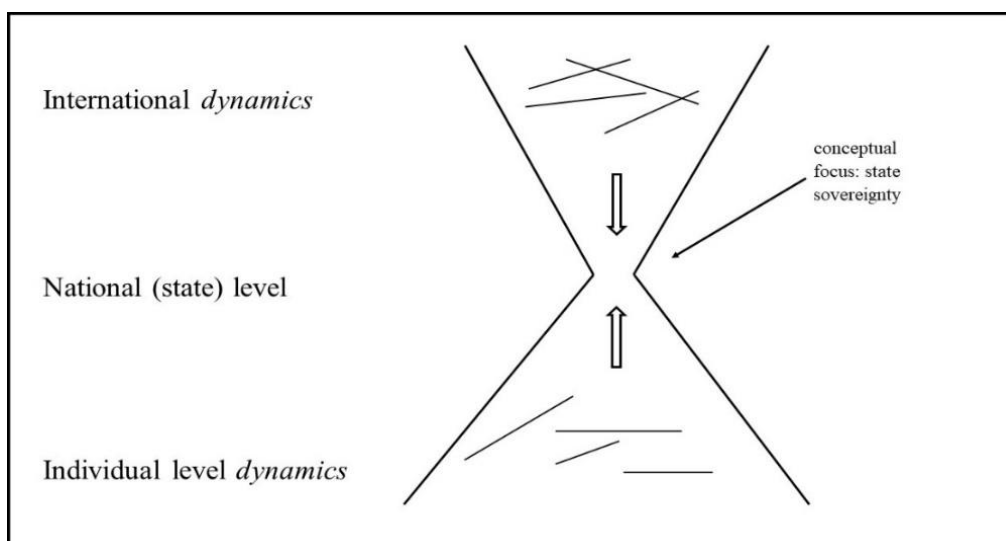
¹⁰⁹ Vennligst se punkt 3.5.1 for nærmere diskusjon rundt sammenhengen mellom de politiske tiltakene.

¹¹⁰ Åtland, Kristian, «The European Arctic in Soviet and Russian Security Policy, 1987-2007: A Collection Drawing on «Copenhagen School of Theory», s. 29.

¹¹¹ Buzan, Barry mfl., *Security: A New Framework for Analysis.* s. 164.

¹¹² Ibid., s. 166.; For nærmere informasjon til hvorfor de ulike sektorene kobles opp til ulike nivåer av sikkerhetsproblematikk vennligst se Ibid., s. 49-70, 71-117, 119-140, 141-162.

¹¹³ Roxanna Sjöstedt. «Ideas, identities and internalization: Explaining securitizing moves» *Cooperation and Conflict*, vol. 48, nr.1 (2013): 145.

Figur 2. «Hourglass model of security».¹¹⁴

Figur 2. viser hvordan sikkerhetisering og desikkerhetisering påvirkes av internasjonal og individuell sikkerhetsdynamikk. Denne sikkerhetsdynamikken vil vises på et nasjonalt nivå.¹¹⁵ Et sikkerhets- eller desikkerhetiserings behov kan oppstå på bakgrunn av de internasjonale og individuelle drivkreftene, men vil følgelig ta utgangspunkt i spørsmål relatert til den nasjonale sikkerheten.¹¹⁶ Et sikkerhetsproblem forstås derfor som «[...] developments that threaten the sovereignty or independence of a state in a particularly rapid or dramatic fashion, and deprive it of the capacity to manage by itself».¹¹⁷ Behovet for desikkerhetisering eller sikkerhetisering oppstår derfor innenfor ulike sektorer og nivåer, men vil uttrykkes på et nasjonalt nivå. Sikkerhetspolitiske spørsmål kan altså derfor formuleres på andre nivå enn det nasjonale, men vil operere ut fra nasjonens behov for sikkerhet.¹¹⁸ Et sikkerhetspolitisk problem vil derfor alltid inneholde en form for kollektivism. Vi kan på bakgrunn av dette se at de selvreferensielle diskursene omhandlet og påvirket det mellomstatlige forholdet mellom Norge og Sovjetunionen, ved at formuleringen av de ulike desikkerhetiserings og sikkerhetiserings behovene oppstod på forskjellige nivå og sektorer, men at disse behovene kom til uttrykk på det nasjonalstatlige nivået. Slik sett ser vi hvordan de selvreferensielle diskursene påvirket dialogen østover i både en desikkerhetiserende og sikkerhetiserende retning.

¹¹⁴ Figuren er hentet direkte fra Ole Wæver, «Chapter 3: Securitization and Desecuritization» i *On Security*, red. Ronnie D. Lipschutz (New York: Columbia University Press, 1995), s. 50.

¹¹⁵ Wæver (1995) ønsker her å understreke at selv om sikkerhet omhandler individuelle hverdagslige opplevelser, vil sikkerhetspolitiske spørsmål som regel alltid operere ut fra et nasjonalt perspektiv. Denne tankegangen forankres også til Hobbes sin filosofi om kollektiv sikkerhet. Hensikten her er å begrense problemet med universelle slutninger samt avgrense hva sikkerhet faktisk omhandler se: *Ibid.*, s. 46-54., for inngående diskusjoner rundt avgrensningen.

¹¹⁶ *Ibid.*, s. 49-54.

¹¹⁷ *Ibid.*, s. 54.

¹¹⁸ Åtland, Kristian, «Hva er sikkerhet? En drøfting av sikkerhetsbegreps innhold og utvikling fra antikken til det 21. århundre.» s. 121-24.

2.2.3 Kilder – Arkivmaterialet fra Utenriksdepartementet - 1963-1979

Kildematerialet som omhandler revitaliseringen av Pomorhandelen i perioden mellom 1964-1970 er rikt i omfang. Primært består kildematerialet av offisielle dokumenter som møtereferater, notater, skriv og annen korrespondanse mellom ulike diplomater, norske ambassader, departement, òg interne diskusjoner i Utenriksdepartementet. Arkivmaterialet består også av avisutklipp som beretter ulike meninger og holdninger rundt iverksettelsen av Pomorhandelen. Disse utklippene viser den offentlige responsen på handelsvirksomheten. På mange måter oppgir kildematerialet svar på de ulike intensjonene og uttrykk handelsvirksomheten gjenspeilet. Dette kommer til uttrykk ved at arkivmaterialet grundig beskriver saksforhold, -forløp og saksutfall, men også ved at enkelte dokument beskriver konteksten som gjenopptagelsen av handelsvirksomheten befant seg i.¹¹⁹ Arkivmaterialet viser også den sikkerhetspolitiske varsomheten rundt normaliseringspolitikken, ved at materialet tar for seg saksforholdene på et høyere politisk nivå. Denne varsomheten kommer blant annet fram ved at enkelte dokumenter, rapporter, notater og skriv er stemplet som fortrolig eller konfidensiell. Denne hemmeliggjøringen illustrerer at mye av sikkerhetiserings og desikkerhetiserings dynamikken foregikk utenfor den offentlige debatten, og viser at de sikkerhetiserende og desikkerherende aktørene og det relevante publikumet befant seg også innenfor ulike departement hos norske styresmakter.¹²⁰

Mengden av kildematerialet og graden av korrespondanse viser også at saken fra norsk side framstod som politisk viktig. Denne viktigheten kommer til uttrykk ved at kildematerialet viser at flere ulike sentralmyndigheter tok del i forhandlingsprosessen. Disse er blant annet representert av Utenriksdepartementet, Departementet for handel og skipsfart, Norges eksportråd, Norges Koorperative Landsforening, Forsvarets overkommando, Det Kongelige justis- og politidepartementet og Norges industriforbund. Samtidig viser også kildematerialet at flere lokale aktører tok del i utformingen av handelsvirksomheten, blant annet Troms og Finnmark handelskammer, Sør-Varanger handelsstandsforening, og en rekke bedrifter som ble kontaktet i forbindelse med muligheter for eksport.¹²¹ En annen tendens som kommer

---

¹¹⁹ Kontekstualiseringen er fremtredende i møtereferatet fra Khrustsjov sitt besøk i 1964 som viser til den sikkerhetspolitiske konteksten verden befant seg i 1964: RA/s-6794/DAC/L2219, 44.2/69, Bd. 3, 1/2/64 – 31/8.64, «Statsminister Khrustsjovs besøk i Norge 29. Juni – 4. Juli 1964. Politiske samtaler 30. Juni.», datert 09.07.1964 av UD, Per G. Schøyen.

¹²⁰ Spesielt gjeldende er dokumentene som er stemplet konfidensielt av Forsvars- og politimyndighetene som vi hovedsakelig finner i bind 6: RA/s-6794/DBC/L2435, 44.2/69– Norsk – sovjetisk samarbeid i grensestrøkene. Her Pomorhandelen. Bd. 6, 1/1-70 – 31/12-79.

¹²¹ Sverre Sonesen viser i sin rapport for Norges Eksportråd fra 10.07.1964 at 105 nord-norske bedrifter viste interesse for deltagelse i Pomorhandelen. RA/s-6794/DAC/L2219, 44.2/69, Bd. 3, 1/2-64 – 31/8-64, «Notat

frem i kildematerialet er den fraværende tilstedeværelsen av kilder fra forsvars- og politimyndighetene.¹²² Denne tendensen indikerer at Utenriksdepartementet ikke involverte sikkerhetiserende aktører i det politiske arbeidet, og at den politiske saken befant seg allerede innenfor den sikkerhetiserte politiske sfæren til å begynne med. Dette kan ytterligere gi indikasjon på at Pomorhandelen var en del av en desikkerhetisering i norsk-sovjetiske relasjoner. Til tross for dette kan vi se at kildematerialet skisserer to motsettede diskursive formasjoner som gir uttrykk for to ulike oppfatninger av Pomorhandelen. På den ene siden finner vi tendenser til den kalde krigens autonome sikkerhetspolitiske system og på den andre siden et ønske om en regional modernisering, likestilling, normalisering og stabilitet.

Begrensningene i kildematerialet finner vi ved at materialet representerer kun det norske synspunktet på Pomorhandelen i perioden mellom 1964-1970. Selv om det kan skisseres tendenser fra Sovjetisk side, vil kun dette i større grad være drevet fram av andrehånds beretninger ettersom at korrespondanse og møter kun viser til ytringer og ikke til den internpolitiske diskusjonen hos sovjetiske myndigheter. Videre vil også kildematerialet være begrenset ved at det fremmer kun et perspektiv på saken. Dette vil si at arkivmaterialet fra andre arkiv, henholdsvis Handelsdepartementet, Norges eksportråd og privatarkivet til handelsministerne Trygve Lie og Kåre Willoch, utenriksministrene Halvard Lange og John Lyng, samt statsministrene Einar Gerhardsen og Per Borten fremkommer ikke i kildematerialet. Slik sett kan dette danne begrensninger på å gi et helhetlig bilde på de interne vurderinger som ble foretatt blant overordnede aktører. Til tross for dette viser kildematerialet til mange av intensjonene og uttrykkene rundt gjenopptagelsen av handelsvirksomheten, og fremhever den politiske viktigheten saken representerte hos norske styresmakter.

Oppsummering av kapittel 2

Sikkerhet forstås av Københavnerskolen som et resultat av en sosialkonstruktivistisk talehandling. Slike talehandlinger viser til den dynamiske prosessen som føyer en politisk sak eller utvikling inn eller ut av en stats sikkerhetsagenda, gjennom en sikkerhetiserende eller desikkerhetiserende talehandling. Den sikkerhetiserende og desikkerhetiserende funksjonen kommer til uttrykk gjennom konstruksjon av et sikkerhets- eller desikkerhetiserende behov

---

vedrørende arbeid hittil med tilrettelegging av den fremtidige samhandelen mellom Nord-Norge og de nordlige områder av Sovjetunionen (Pomorhandelen)», datert 10.07.1964 av Norges eksportråd, Sverre Sonesen.

¹²² Enkelte departement plutselig dukker opp i kildematerialet som forsvars- og politimyndighetenes vurderinger av Pomorhandelen i bind 6. Dokumenter fra disse departementene har tidligere ikke dukket opp i de tidligere bindene.

på vegne av et referanseobjekt ovenfor et relevant publikum. En slik talehandling oppfattes derfor som et uttrykk for en intensjonalisme hos en aktør. Intensjonalismen kommer til uttrykk ved at behovene som blir fremhevet ikke nødvendigvis gjenspeiler et gjeldende sikkerhetsproblem, men blir konstruert eller fremhevet som et absolutt tilfelle. Samtidig har vi også sett at denne konstruksjonen forutsetter at en sikkerhetiserende eller desikkerhetiserende aktør opererer innenfor et sett med språklige regler, talemåter og tegn som kan danne en politisk resonans med et relevant publikum. Dermed gjenspeiler et desikkerhetiserende eller sikkerhetiserende behov hverken en objektivitet eller subjektivitet, men en konstruktivistisk intersubjektivitet.

Normaliseringspolitikken kan på mange måter forstås som et resultat av en slik intersubjektiv konstruksjon. Denne ideen kommer til uttrykk ved at formålet til denne politikken, som var å føre det politiske forholdet mellom Norge og Sovjetunionen inn i sfæren av normalpolitikk, ble realisert gjennom ulike politiske tiltak som munnet ut i en desikkerhetiserende diskurs. Samtidig har vi også vist at forholdene østover var preget av sikkerhetspolitiske vurderinger. Disse vurderingene var forankret i den kalde krigens autonome sikkerhetspolitiske system. Slik sett har vi vært i stand til å belyse to motsettende diskursive formasjoner i dialogen østover. På den ene siden som illustrert av *Tabell 1*, har vi vist den kalde krigens autonome sikkerhetspolitiske system kom til uttrykk gjennom ulike politiske tiltak som kan karakteriseres som sikkerhetiserende. Disse tiltakene ønsket å begrense en fullstendig normalisering og integrering i de politiske relasjonene østover. På den andre siden viste vi gjennom *Tabell 2*, hvordan de regionale ønskene rundt moderniserings- og likestillingsprosessen, og stabilitetsspørsmål var forankret til en desikkerhetiserende diskurs. Disse to diskursive formasjonene fungerte som selvreferensielle formasjoner, ved at det var sammenfallende politiske behov blant de ulike sektorene. Disse politiske behovene hadde en direkte påvirkning på det sikkerhetspolitiske forholdet mellom Norge og Sovjetunionen. Slik sett dannet dette bakteppet for det politiske beslutnings grunnlaget rundt Pomorhandelen, ved at formasjonene viser at det forelå motsettende mekanismer rundt desikkerhetiseringen i forholdene østover, et punkt som også illustreres av den foregående litteraturen.

Kildematerialet som tar for seg Pomorhandelen fra 1964-1970 er omfattende. Dette arkivmaterialet består av offisielle dokumenter som møtereferater, notater, skriv og annen korrespondanse og interne diskusjoner. Materialet viser også til den sikkerhetspolitiske dynamikken rundt de to diskursive formasjonene. Hemmeliggjøringen av enkelte dokument illustrerer at mye av sikkerhetsdynamikken foregikk utenfor den offentlige debatten. I tillegg

til dette gir kildemengden også uttrykk for at saken framstod som politisk viktig for Norge, ved at flere statsdepartement og en rekke lokale aktører tok del i forhandlingsprosessen. Til tross for dette, er også det begrensninger i materialet ved at kildene kun representerer det norske synspunktet på Pomorhandelen og er kun basert på Utenriksdepartementets sine arkiv. Det vil nå være naturlig å gjøre rede for de to sikkerhetspolitiske spenningsfeltene som Pomorhandelen ble påvirket av.

Kapittel 3 Pomorhandelen - Et desikkerhetiserings tiltak

I forrige kapittel har jeg kartlagt de diskursive formasjonene i norsk-sovjetiske forhold, men har så langt ikke spesifisert hvordan revitaliseringen av Pomorhandelen var en del av den desikkerhetiserende diskursen. Vi må med andre ord gjøre rede for hvordan Pomorhandelen gjenspeilet ønsket om en regional modernisering, likestilling, normalisering og stabilitet. For å klargjøre disse skal vi i det følgende se på hvilke idegrunnlag som gjennomsyret handelen, hvordan handelsvirksomheten ble utformet, samt kartlegge hvilke aktører som var drivende i selve revitaliseringsprosessen. Det er viktig å poengtere at dette kapittelet ikke vil ta for seg de sikkerhetspolitiske vurderingene, ettersom at disse vil bli belyst i kapittel 4. Hensikten med denne redegjørelsen er å vise til hvilke intensjoner og formål revitaliseringen av Pomorhandelen gjenspeilet.

3.1 Lokalt idegrunnlag – vertikal og horisontal modernisering og likestilling

En del av idegrunnlaget til den moderne versjonen av Pomorhandelen stammet fra et lokalt ønske om en regional moderniserings- og likestillingsprosess. Dette idegrunnlaget kommer til uttrykk i et brev fra sivilingeniør Finn Meland til Utenriksminister Halvard Lange i 1961. Meland viser i dette brevet til et forslag om å utbedre det økonomiske grunnlaget i Nord-Norge. Forslaget ble koblet til spørsmålet om hvordan en etablering av en regional varebyttehandel med den nordvestlige delen av Sovjetunionen ville styrke det nordnorske næringslivet.¹²³ Nord-Norge hadde et sterkt behov for en industriell utvikling og etablering av nye arbeidsplasser. Brevet gir her uttrykk for en kritikk rettet mot Distriktenes utbyggingsfond og Nord-Norge planen, ved at disse politiske linjene ble ansett som utilstrekkelig i å dekke regionens utviklingsbehov. Nord-Norge hadde ifølge Meland et «[...] Nordnorgeproblem(sic) [...]».¹²⁴ Dette ‘problemet’ var forankret i tankegangen om at det nordnorske næringslivet opplevde en regional tilbakeliggighet, grunnet et fraværende innenriksmarked sammenlignet med Sør-Norge. Fraværet på innenriksmarkedet var ifølge Meland med på å danne ulikhet mellom det sørnorske og nordnorske næringslivet. En annen type ulikhet som det også gis uttrykk for, var koblet til ideen om at Nord-Norge ikke fikk ta like stor del i de gjeldende handelsavtalene mellom Norge og Sovjetunionen. De større byene i sør ble det hevdet, var den største drivkraften og de som opplevde størst fortjeneste i de allerede inngåtte handelsavtalene.¹²⁵ Som en løsning på denne regionale ulikheten foreslås det

---

¹²³ RA/s -6794/DAC/L2219 44.2/69, Bd. 2, 1/1-60 – 31/1-64, «Brev fra ingeniør Finn Meland, Tromsø, til Utenriksministeren», datert 25.11.1961, av Finn Meland.

¹²⁴ Ibid.

¹²⁵ Ibid.

derfor hvordan en avsetning av nordnorske varer i den nordvestlige delen av Sovjetunionen, kunne på sikt styrke det nordnorske næringslivet. Forslaget tolkes av Meland selv som en mulig forlengelse av Nord-Norge planen fra 1951, ved at en etablering av en regional varebyttehandel med den nordvestlige delen av Sovjetunionen ville styrke den nordnorske moderniserings- og likestillingsprosessen.¹²⁶

Meland sitt forslag må kontekstualiseres innenfor den politiske debatten rundt overgangen fra utbyggingsfondet for Nord-Norge til Distriktenes Utbyggingsfond ved 1961. Her viser blant annet Hansen (1993) at ved utløpet av Nord-Norge planen i 1961, fant både regjeringen og stortinget et større behov for distriktpolitiske tiltak i Nord-Norge og andre steder i landet. Målet med Distriktenes Utbyggingsfond var å styrke regioner med en svak industriell sektor. Utviklingstrekkene i løpet 1960-tallet var ifølge Hansen karakterisert av en økende eksportpreget industri, samt en overgang til en voksende tertiærnæring.¹²⁷ Denne økningen i eksport og den relative tilbakeleggheten til det nordnorske næringslivet kan derfor være med på å forklare Meland sin bekymring ovenfor et behov for en regional likestilling. Likestillingsønsket fremhevet et behov for en vertikal likestilling mellom næringslivet i Sør- og Nord-Norge. Meland sitt ønske kan dermed forstås som et uttrykk for et ønske om å utbygge landsdelens industrielle sektor, og et mulig svar på den politiske debatten i hvordan man kunne styrke næringslivet i Nord-Norge.

Samtidig ser vi også at i de senere brev til Lange fra 1963 og utover gir Meland uttrykk for et behov for en horisontal proteksjonisme ovenfor det nordnorske næringslivet. Her retter Meland en kritikk mot Nordkalottssamarbeidets økonomiske liberaliseringsprosess. Kritikken forankres i hvordan Nordkalottssamarbeidet kunne begrense utviklingen til næringslivet i Nord-Norge. Meland viser her at hvert av de nordlige landene tidligere handlet 'vertikalt' innenfor sine egne riksgrenser, med klare tyngdepunkt i de sørlige byene som Oslo, Stockholm og Helsingfors. Problemet var, ifølge Meland, koblet til utfordringen om at når Nordkalottssamarbeidet dannet et behov for en 'horisontal' handel ville Nord-Norge raskt falle utenfor.¹²⁸ Slik sett kan vi forstå Meland sin bekymring som et ønske om å styrke det nordnorske næringslivet under en periode med voksende eksport og handelsvirksomhet.

---

¹²⁶ Ibid.

¹²⁷ Sanne Steenberg Hansen. «Tre forsøg på at planlægge Nord-Norge 1945-1951-1972» (Hovedfagsoppgave i historie, Tromsø: Universitetet i Tromsø: 1993). s. 99-101.

¹²⁸ RA/s -6794/DAC/L2219 44.2/69, Bd. 2, 1/1-60 – 31/1-64, «Notat vedrørende nord-norsk eksport til Nord-Russland.», datert 01.10.1963, av Finn Meland.

Bekymringen til Meland var forankret til ideen om at den økonomiske liberaliseringen under Nordkalottsamarbeidet kunne utkonkurrere det nordnorske næringslivet. De tidligere norske forsøk på å stimulere næringslivet i Nord-Norge ville derfor ifølge Meland være mislykket, grunnet de økonomiske fortrinnene som bedrifter i Nord-Sverige og Nord-Finland hadde tilgang til.¹²⁹ Her ser vi at Meland utøver en kritikk til hvordan den tidligere distriktpolitikken i større grad ikke hadde lyktes med sine politiske formål. Dette punktet er også noe Hansen (1993) fremhever ved at «Selv om Nord-Norge i nationaløkonomisk henseende hadde oplevet en øget økonomisk vekst og velfærd, var landsdelen stadig ‘bagud’ set med nationaløkonomiske briller.»¹³⁰ Nord-Norge opplevde derfor ifølge Meland ikke kun utfordringer forbundet med en vertikal ulikhet i Norge. Regionen stod også ovenfor et potensielt hodebry koblet til ideen om å bli utkonkurrert innenfor det påbegynte nordlige samarbeidet.¹³¹ Dermed ser vi at Meland gir uttrykk for et lokalt ønske om å modernisere og likestille det nordnorske næringslivet både vertikalt og horisontalt.

Vi kan på bakgrunn av dette derfor forstå en del av idegrunnet til hvorfor Meland fremmet et ønske om en regional varebyttehandel med den nordvestlige delen av Sovjetunionen. Den voksende økonomiske situasjonen i Murmansk kunne ifølge Meland være fordelaktig for det nordnorske næringslivet. Her trekker Meland koblinger til hvordan den kalde krigens grep på nordområdene hemmet utviklingen til regionens næringsliv.¹³² Slik sett var et av aspektene til Meland forankret til et ønske om en regional moderniserings- og likestillingsprosess. Samtidig ser vi også at Meland sitt idegrunnlag fremhevet de potensielle utfordringene Nordkalottsamarbeidets økonomiske liberalisering kunne ha ovenfor det nordnorske næringslivet. Dermed gjenspeiler Meland sine brev et behov for en økonomisk stimulering av næringslivet, men også at det måtte utøves en slags proteksjonisme for å ivareta næringslivets interesser under et påbegynt nordlig samarbeid. Meland sin ide gjenspeiler derfor et lokalt ønske på vegne av næringslivet i Nord-Norge om en vertikal og horisontal likestilling og modernisering. Vi må derfor i det følgende se på hvordan Pomorhandelen kunne tjene disse lokale politiske målsetningene.

---

¹²⁹ Ibid.

¹³⁰ Hansen, Sanne Steenberg, «Tre forsøg på at planlægge Nord-Norge 1945-1951-1972» s. 97

¹³¹ RA/s -6794/DAC/L2219 44.2/69, Bd. 2, 1/1-60 – 31/1-64, «Notat vedrørende nord-norsk eksport til Nord-Russland.», datert 01.10.1963, av Finn Meland.

¹³² RA/s -6794/DAC/L2219 44.2/69, Bd. 2, 1/1-60 – 31/1-64, «Brev fra ingeniør Finn Meland, Tromsø, til Utenriksministeren», datert 25.11.1961, av Finn Meland.

3.2 Proteksjonisme realisert gjennom et regionalt clearingsystem

Den moderne versjonen av Pomorhandelen var i all hovedsak en transregional varebyttehandel mellom Nord-Norge og den nordvestlige delen av Sovjetunionen. Denne regionale varebyttehandelen fungerte som en tilleggsordning til den eksisterende handelsavtalen fra 1946. Revitaliseringen av Pomorhandelen skulle i likhet med avtalen fra 1946 også være basert på en «clearingordning».¹³³ Denne typen ordning oppstod i kjølvannet av den andre verdenskrig og var et resultat av svekket tillit til en nasjons mulighet til å utstede kreditt, forskjellige verdier i valuta mellom ulike nasjoner, og en stats fraværende tilgang på en konvertibel valuta. En konvertibel valuta, også kjent som «hard valuta», er en type valuta som ble benyttet på det internasjonale markedet i anskaffelsen av råvarer og ferdige produkter. Et eksempel på en slik valutatype var Amerikanske dollar som ble ansett, i kjølvannet av den andre verdenskrig, som stabil nok til å være konvertibel på det internasjonale markedet.¹³⁴

Slike clearingsystem ønsket å regulere og stabilisere en nasjon sin handelsbalanse. Denne regulerende linjen kom til uttrykk ved at slike ordninger gjerne sammenfattes flere økonomiske krav om til et. Sammenføyingen av kravene regulerte antallet transaksjoner mellom land og sørget dermed for at en nasjon opprettholdt en stabil handelsbalanse. Staten i et slikt system hadde derfor en monopolistisk mellomposisjon. Slike avtaleverk hadde som formål å stabilisere en nasjon sin handelsbalanse ved å regulere landets import og eksport. Disse handelsordningene ble ofte realisert gjennom varebyttehandler mellom ulike stater.¹³⁵ Staten skulle derfor med andre ord forstå de økonomiske transaksjonene under slike varebyttehandler.

Den moderne versjonen av Pomorhandelen fulgte en slik utforming, men ble iverksatt på et regionalt nivå. Varene skulle etter dette prinsippet produseres i begge lands nordlige områder for å så bli kompensert med varer av tilsvarende verdi fra den andre nasjonen. Disse byttede varene skulle så avsettes i nordområdene for verdiskapning ved å bli benyttet i lokalproduksjonen av andre varer.¹³⁶ Selv om den moderne versjonen av Pomorhandelen var

---

¹³³ RA/s-6794/DAC/L2219, 44.2/69, Bd. 3, 1/2-64 – 31/8-64, «Avtale om handel mellom de nordlige områder i Norge og Sovjet-Samveldet», datert 29.01.64 av UD, 3. Handelspolitiske kontor.

¹³⁴ Einar Lie, «Kapittel 5 – Knapphetsøkonomi og reguleringer» i *Norsk økonomisk politikk etter 1905*, (Oslo: Universitetsforlaget, 2012) s. 91.

¹³⁵ Juhani Laurila, «Chapter 1 – Introduction and Definitions» i *Finnish-Soviet Clearing Trade and Payment System: History and Lessons*, (Helsinki: Oy Trio-Offset Ab, 1995) s. 17-19.

¹³⁶ RA/s -6794/DAC/L2219 44.2/69, Bd. 2, 1/1-60 – 31/1-64, «Referat fra forhandlingene mellom Norge og Sovjet-Samveldet om grensehandelen i de nordlige områder», datert 22.01.1964 av UD, 3. Handelspolitiske kontor.

omtalt som en varebyttehandel, kan den i større grad karakteriseres som en kompensasjonsordning. Dette blir begrunnet ved at betalingene for varebyttet ble foretatt i regnskapsoppgjør mellom den sovjetiske utenrikshandelsbanken og Norges Bank, gjennom utstedelsen og innløsningen av eksport- og importdokumenter. Staten tilrettela derfor i større grad for handel og representerte en kontrollerende instans i de økonomiske transaksjonene. Handelsvirksomheten var derfor ikke basert på et direkte varebytte slik som den tidligere Pomorhandelen var. Eksport- og importdokumentene var forankret til spesifikke varer som skulle byttes i varer med tilsvarende verdi. Verdien av varene ble utregnet i en konvertibel valuta, herunder Amerikanske dollar. Den økonomiske transaksjonen ble deretter gjort opp mellom den sovjetiske utenrikshandelsbanken eller Norges Bank gjennom den etablerte clearingkontoen fra 1946.¹³⁷

Den moderne versjonen av Pomorhandelen fulgte en slik ordning fordi man fra norsk side ønsket å opprettholde en kontroll over handelsvirksomheten. Denne kontrollen gjenspeilet i all hovedsak to aspekt. På den ene siden var den regulerende mekanismen et forsøk på å inkorporere utenrikshandel i den regionale moderniserings- og likestillingsprosessen, samtidig som nordnorske næringslivs interesser ble ivaretatt. Denne vurderingen ble foretatt i lys av en påbegynt normalisering ved nordområdene illustrert av Nordkalottsamrådet og Gerhardsen sitt spørsmål om en sovjetisk inkludering i dette nordiske samarbeidet, som nevnt under punkt 1.2.3.¹³⁸ På den andre siden var en slik reguleringsmekanisme også et uttrykk for en sikkerhetisering, et tilfelle som vi skal drøfte videre under punkt 4.2.¹³⁹ Gjennom et slikt regulerende avtaleverk kunne norske myndigheter redusere faren for økonomisk press på det nordnorske næringslivet, samtidig som man dekket utviklingsbehovet til regionen. Denne proteksjonistiske karakteren må også sees i lys av ideen som presenteres av Eriksen og Pharo (1997) som viser til internpolitiske uenigheter i Arbeiderpartiet, når det gjaldt spørsmålet om Norges innlemmelse i EFTA, og uenigheter relatert til det mislykkede forsøket på å etablere en egen nordisk tollunion.¹⁴⁰ Selv om Eriksen og Pharo ikke vektlegger Pomorhandelens proteksjonistiske karakter i denne diskusjonen. I tillegg til dette ser vi også at et slikt ønske om kontroll følger mange av de ideene som ble presentert av Tveterås (1997). Her ble det fremhevet at man fra norsk side i større grad ønsket å unngå en konkurransedrivende

---

¹³⁷ RA/s-6794/DAC/L2219, 44.2/69, Bd. 3, 1/2-64 – 31/8-64, «Møte i V/O Sojuskoopvneshtorg, Moskva», datert 07.04.1964 av Norges eksportråd, Sverre Sonesen.

¹³⁸ Vennligst se punkt 1.2.3 for nærmere informasjon.

¹³⁹ Vennligst se kapittel 4 for nærmere informasjon.

¹⁴⁰ Vennligst se Eriksen & Pharo, *Kald krig og internasjonalisering, 1945-1965*, s. 287-308 og 410-411., for videre diskusjon rundt den politiske splittelsen rundt EFTA og dannelsen av en nordisk tollunion.

handelsvirksomhet ved Nordområdene.¹⁴¹ Tveterås sin fremstilling fremhevet i større grad at denne unngåelsen var forankret i sikkerhetspolitiske vurderinger. Selv om dette stemmer på mange felt, har vi også vist at den kontrollerende mekanismen over Pomorhandelen også må belyses ovenfor en bekymring rundt mulighetene for at det nordnorske næringslivet kunne bli utkonkurrert innenfor det nordiske samarbeidet. Vi må derfor også kunne forstå utformingen av Pomorhandelen som en regulerende mekanisme, som ønsket å betjene den regionale moderniserings- og likestillingsprosessen, samtidig som den ivaretok det nordnorske næringslivets interesser i lys av en påbegynt normalisering ved nordområdene.

3.3 «Leningradhandelen» - inspirasjon for forventning og erfaring

Den regionale utformingen av Pomorhandelen hentet mye av sin inspirasjon og erfaringer fra den finsk-sovjetiske varebyttehandelen. Denne handelsvirksomheten, også kjent som «Leningradhandelen», skulle på mange måter være en regional grensehandel mellom Leningrad og Karelen. I 1961-1962 ble handelen startet etter initiativ fra sovjetisk side. Dette initiativet til å drive handel ble møtt med interesse hos det finske næringslivet. Denne handelsvirksomheten i likhet med den moderne versjonen av Pomorhandelen skulle fungere som et tillegg til den alminnelige samhandelen mellom begge land. En slik ordning betydde at handelsvirksomheten ikke skulle inneholde de samme varene som den alminnelige samhandelen gjorde.¹⁴² Her ser vi likheter mellom Leningradhandelen og den moderne versjonen av Pomorhandelen. Likheten kommer til uttrykk ved at varesortimentet til handlende var basert på en kompensasjonsordning for bytte av varer som skulle være produsert av sekundærnæringene. Varene var primært sett bestående av industri-, mat-, og forbruksvarer som hadde liten strategisk verdi. Hvorfor det ble valgt et slikt vareutvalg kan begrunnes ut fra ulike sikkerhetspolitiske vurderinger, noe vi skal komme tilbake til under punkt 4.1 og 4.2.¹⁴³ Samtidig gir et slikt vareutvalg også uttrykk for hvilke næringer man ønsket å styrke gjennom handelsvirksomheten.

---

¹⁴¹ Tveterås, Inger Elisabeth, «Politisk-økonomisk samarbeid på Nordkalotten: Kirkenes-Enare-prosjektet (1945-1965)» s. 126-127.

¹⁴² RA/s -6794/DAC/L2219 44.2/69, Bd. 2, 1/1-60 – 31/1-64, «Opplysninger om den finsk-sovjetiske grensehandel.», datert 05.04.1963 av Den norske ambassaden i Helsingfors, Knut Sverre.; For mer detaljert informasjon rundt «Leningradhandelen» vennligst se Laurila, Juhani «Chapter 3 – Description of Finnish-Soviet Clearing» i *Finnish-Soviet Clearing Trade and Payment System: History and Lessons*, (Helsinki: Oy Trio-Offset Ab, 1995) s. 65.

¹⁴³ RA/s -6794/DAC/L2219 44.2/69, Bd. 2, 1/1-60 – 31/1-64, «Opplysninger om den finsk-sovjetiske grensehandel.», datert 05.04.1963 av Den norske ambassaden i Helsingfors, Knut Sverre.; RA/s-6794/DAC/L2220, 44.2/69, Norsk – sovjetisk samarbeid i grensestrøkene. Her Pomorhandelen. Bd. 4, 1/9/64-31/12/65, «Tillegg til notat av 10/7-64 vedrørende arbeidet med tilretteleggelsen av den fremtidige samhandel mellom Nord-Norge og de nordlige områder av Sovjetunionen.», datert 14.10.1964 av Sverre Sonesen.

Vareutvalget skulle i begge handelsvirksomhetene i prinsipp bli produsert i områder som var i nær beliggenhet til grensen. Selv om det må påpekes at Ambassadør Knut Sverre i Helsingfors viser i et skriv til UD fra 1963, at enkelte av forbruksvarene produsert i Finland ble observert i Øst-Tyskland ved senere anledninger. Sverre forklarer denne observasjonen ved at man fra Sovjetisk side ikke ønsket at Leningrad skulle oppnå en fordel i tilgang på varer som resten av Sovjetunionen var utelatt. Videre gis det også uttrykk for hvilke intensjoner russerne kan ha hatt i handelsvirksomheten, nemlig at handelen ikke gjenspeilet en signifikant økonomisk verdi, men snarere en politisk verdi. Her viser Sverre til ideen om at handelen var i større grad drevet fram av politiske intensjoner mellom Finland og Sovjetunionen, et element som vi skal også komme tilbake til under punkt 4.1.¹⁴⁴ Samtidig ser vi også at i senere vurderinger av Leningradhandelen i 1965 gis det uttrykk for at handelsvirksomheten i realiteten ikke var en grensehandel, hvor vareproduksjonen var i større grad foretatt i andre deler av Finland enn kun ved Karelen.¹⁴⁵

Størrelsen på Leningradhandelen fungerte også som et annet forklarende element for hvorfor Utenriksdepartementet og regjeringen etterstrebet en slik handelsvirksomhet østover. Leningradhandelen hadde ifølge Sverre vært omsatt for om lag 1.5-2 millioner sovjetiske-rubler i perioden mellom 1961-1962.¹⁴⁶ Dette beløpet tilsvarte ca. 25 millioner NOK i 1963.¹⁴⁷ Vi kan altså se her hvordan den finsk-sovjetiske handelsvirksomheten skapte en viss forventning til hvilken fortjeneste som kunne bli realisert i Nord-Norge. Selv om det må poengteres at man fra norsk side ikke nødvendigvis hadde troen på at handelen ville oppnå et slikt omfang, var det enkelte som var optimister. Tankegangen var i første omgang at handelen kunne starte beskjedent og deretter øke i størrelse og omfang. Hovedmålet var i første omgang å få i gang satt handelsvirksomheten.¹⁴⁸

---

¹⁴⁴ RA/s -6794/DAC/L2219 44.2/69, Bd. 2, 1/1-60 – 31/1-64, «Opplysninger om den finsk-sovjetiske grensehandel.», datert 05.04.1963 av Den norske ambassaden i Helsingfors, Knut Sverre.

¹⁴⁵ RA/s-6794/DAC/L2220, 44.2/69, Bd. 4, 1/9-64 - 31/12-65, «Pomorhandelen. A/S Nordhandels brev av 23. f.m.», datert 06.08.195 av Gunnar Rogstad.

¹⁴⁶ RA/s -6794/DAC/L2219 44.2/69, Bd. 2, 1/1-60 – 31/1-64, «Opplysninger om den finsk-sovjetiske grensehandel.», datert 05.04.1963 av Den norske ambassaden i Helsingfors, Knut Sverre.

¹⁴⁷ RA/s -6794/DAC/L2219 44.2/69, Bd. 2, 1/1-60 – 31/1-64, «Notat, Samtale med konst. Fylkesmann Aune, Finnmark, om grensehandel med Sovjet-samveldet», datert 27.03.1963 av UD, 3. Handelspolitiske kontor, Per G. Schøyen.; Rogstad referer her eksplisitt til Leningradhandelen og hvordan denne handelen fungerer som «Et forbilde [...]», vennligst se Ibid., for nærmere informasjon.

¹⁴⁸ RA/s -6794/DAC/L2219 44.2/69, Bd. 2, 1/1-60 – 31/1-64, «Referat fra møte i Handelsdepartementet mandag den 16. desember 1963 vedrørende handelen Nord-Norge/Nord-Sovjet.», datert 23.12.1963 av Handelsdepartementet, G. Valldal.

3.4 Varer fra Nordland, Troms og Finnmark – styrkning av sekundærnæringen

I motsetning til Leningradhandelen ser vi at Pomorhandelen i større grad var tenkt å inkludere industri-, mat- og forbruksvarer fra grensetraktene. Samtidig var det slik at dette vareutvalget ikke kun gjaldt ferdigproduserte varer fra Finnmark, men i større grad omhandlet et varesortiment fra hele Nord-Norge. En forklaring på det regionale omfanget var forankret i at man fra norsk side ønsket å fremme en handelsbalanse med Sovjetunionen under revitaliseringen av Pomorhandelen. Denne tankegangen var på den ene siden vurdert i lys av sikkerhetspolitiske spørsmål, et punkt som vi skal komme tilbake til under punkt 4.3.¹⁴⁹ Det andre forklarende punktet var forankret i tilbakesikkerheten for sekundærnæringer i fylket. Denne tematikken er fremtredende under et møte fra 1963, mellom Direktør Gunnar Rogstad fra Utenriksdepartementet, Byråsjef Sigmund Mønnesland fra Handelsdepartementet og konstituerende Fylkesmann for Finnmark Anders Aune. Under dette møtet gis det uttrykk for at handelsvirksomheten måtte omfatte et større område enn kun det direkte grenseområdet til Sovjetunionen. Finnmark var ifølge dette synspunktet ansett som meget begrenset ved at fylket kun hadde 70 000 innbyggere. Fylket i denne sammenhengen var ikke alene i stand til å kunne avsette vareimport fra Sovjetunionen. Samtidig kunne ikke fylket være alene i stand til å tilby et tilfredsstillende varesortiment for eksport.¹⁵⁰ Løsningen på denne begrensningen var at man derfor i større grad måtte inkludere hele Nord-Norge i handelsvirksomheten. Vi kan her se at det var en likhet i utsagnene til Meland og Fylkesmann Aune, ved at begge påpeker en relativ tilbakesikkerhet i det nordnorske næringslivet. Slik sett understreker dette at man fra lokalt hold ønsket å styrke regionens næringsliv, gjennom en modernisering og likestilling.

Samtidig ser vi også at denne begrensningen til fylket var forankret i at Finnmark ikke var i stand til å eksportere fisk under revitaliseringen av Pomorhandelen. Fra det samme møtet i 1963 gis det uttrykk fra Aune at Finnmark hadde muligheter til å eksportere større andeler sesongbasert fisk. Forslaget til Aune ble derimot møtt med motstand fra Mønnesland på to punkt. For det første viser Mønnesland til at det ikke var etterspørsel etter fisk i den nordvestlige delen av Sovjetunionen. Dette fraværet skyldtes at Murmansk allerede selv var produsent av fisk. Varene ville dermed representere en liten nytteverdi under

---

¹⁴⁹ Vennligst se punkt 4.3 for nærmere informasjon.

¹⁵⁰ RA/s -6794/DAC/L2219 44.2/69, Bd. 2, 1/1-60 – 31/1-64, «Notat, Samtale med konst. Fylkesmann Aune, Finnmark, om grensehandel med Sovjet-samveldet», datert 27.03.1963 av UD, 3. Handelspolitiske kontor, Per G. Schøyen.

Pomorhandelen.¹⁵¹ Det andre punktet som Mønnesland fremhever var at fiskeeksport allerede var inkludert i den generelle varebyttehandelsavtalen mellom Norge og Sovjetunionen fra 1962. Dermed kunne ikke fisk også tilbys i utformingen av grensehandelen ettersom at man også fra sovjetisk side ønsket en balanse i handelsvirksomheten.¹⁵² Begrensningen i eksportvarer fra Finnmark skyldtes fraværet på muligheten til å eksportere fisk under Pomorhandelen. I tillegg til dette kan vi også på bakgrunn av argumentene til Mønnesland forstå at vareutvalget til den moderne versjonen av Pomorhandelen var bestemt av varenes nytteverdi for begge lands sekundærnæring. Man skulle med andre ord kunne eksportere og importere varer det nordlige næringslivet kunne se seg tjent med. Vi ser at intensjonen med Pomorhandelen var nemlig at handelen skulle styrke sekundærnæringslivet i Nord-Norge gjennom vareeksport. Med en slik tilnærming kan vi derfor enklere forstå hvorfor vi finner en overrepresentasjon av bedrifter fra sekundærnæringen i Sverre Sonesen sin rapport fra 1964.

Sverre Sonesen sin rapport fra Norges Eksportråd datert 14. Oktober 1964 viser en omfattende liste over hvilke firmaer som meldte interesse for deltagelse i varebyttehandelen. I listen vises det til navn på firmaene, samt hvilke varer disse bedriftene ønsket å eksportere samt importere. En gjennomgang av listene viser at det var om lag 105 ulike bedrifter som meldte seg som interessert. Disse bedriftene var fordelt i ulike deler av Nord-Norge, Trøndelag, Bergen og Oslo. Blant disse bedriftene finner vi 95 eksportønsker og 39 importønsker.¹⁵³ En sammenfattet og kategorisert oversikt over varesortimentet og region finner vi i *Tabell. 3* nedenfor:

---

¹⁵¹ RA/s -6794/DAC/L2219 44.2/69, Bd. 2, 1/1-60 – 31/1-64, «Referat fra møte den 2. april i forbindelse med mulig fremtidig direkte handel Nord-Norge og det nordlige sovjetsamveldet», datert 17.04.63 av Det Kongelige Departement for Handel og Skipsfart, S. Mønnesland

¹⁵² Ibid.

¹⁵³ RA/s-6794/DAC/L2220, 44.2/69, Bd. 4, 1/9-64 - 31/12-65, «Tillegg til notat av 10/7-64 vedrørende arbeidet med tilretteleggelsen av den fremtidige samhandel mellom Nord-Norge og de nordlige områder av Sovjetunionen.», datert 14.10.1964 av Sverre Sonesen.: Rapporten viser at det er 10 bedrifter som ikke oppgir hverken eksport eller importønske. Dette forklarer hvorfor det er en forskjell mellom antallet som ønsker å eksportere vs. hvor mange bedrifter som har meldt interesse.

Oversikt over vareutvalg og region

Geografisk region	Eksportønske	Antall bedrifter	Importønske	Antall bedrifter
Finnmark	Byggevarer, matvarer, melk, maling, kjøkkeninnredning, og garderobeskap	12	Skurlast, milebrent tretjære, minkfôr, tørket og hermetisert frukt	6
Troms	Olje, dører, fiskeredskaper, emballasje, øl, mineralvann, kjøkkeninnredning, selskinnstøvler, og hermetikk,	18	Trelast, aluminium rondeller, skinn fra arktisk fauna, frisk frukt og grønnsaker	9
Nordland	Øl, mineralvann, byggevarer, fritidsklær, møbler, arbeidsklær, maskiner utstyr for fiskeforedling, plastbåter, margarin, maling, hermetikk, fiskebåter, trikotasje, saltet sild	54	Skurlast, PVC, maskiner og utstyr for fiskeforedling, linfrø, white sprit, verktøymaskiner, tørrsaltet torsk, tørket frukt,	20
Trøndelag	Byggevarer, forbruksvarer, Kasseapparat, og hermetikk,	5	Reinsdyrkjøtt, tekstiler	2
Bergen	Emballasje, maling, kraftfôr	3	Generell interessere	1
Oslo	Maling og lakk, tørrmelk	3	Minkfôr	1
<u>Totalt antall bedrifter</u>				105

Tabell 3 «Oversikt over vareutvalg og region».¹⁵⁴

Tabell 3. viser at den moderne versjonen av Pomorhandelen skulle omhandle Nord-Norge eller bedrifter som hadde hovedsete i regionen.¹⁵⁵ Vi ser her at varesortimentet skulle være basert på varer som ble produsert i Nord-Norge. Samtidig viser også *Tabell 3.* at Nordland fylke representerer en majoritet i antallet bedrifter med eksport- og importønsker. Selv om det ikke avgis en direkte forklaring på hvorfor majoriteten av interessene lå hos bedrifter i Nordland, kan vi forklare dette tilfellet ved å se på fire mulige forhold. For det første må vi kunne forstå den regionale forskjellen i varesortiment i lys av at Finnmark ikke var i stand til å eksportere fisk under Pomorhandelen. For det andre kan også antallet bedrifter være et uttrykk for en regional variasjon i bedrifter som produserte industri-, mat- og forbruksvarer.

¹⁵⁴ *Tabell 3.* er en kategorisert og sammenfattet oversikt over vareutvalg og region basert på Sonesen sin rapport. Vennligst se rapporten for en fullstendig og utfyllende liste over bedrifter med navn og by. *Ibid.*,

¹⁵⁵ *Ibid.*

For det tredje kan en del av forklaringen til den regionale forskjellen også ligge ved at *Studieselskapet for nord-norsk næringsliv*, som var en sentral aktør i orienteringen av næringslivet i Nord-Norge, hadde hovedkontor i Bodø og kunne derfor orientere flere bedrifter fra Nordland.¹⁵⁶ Til slutt må det også nevnes at Nordland var den mest folkerike og industrialiserte regionen i Nord-Norge ved denne perioden, Troms som mindre industrialisert, men hadde en bred industrisektor, og Finnmark som preget av en relativt ensidig industri og industriutbygging ved denne perioden, et punkt som også understøttes av Hansen (1993).¹⁵⁷

Vareutvalget i Sonesen sin rapport fra 1964 viser en hovedvekt av bedrifter som befant seg innenfor sekundærnæringen. Slik sett understøtter dette tankegangen om at Pomorhandelen gjenspeilet en kontrollert proteksjonisme rundt inkorporeringen av utenrikshandel i moderniserings- og likestillingsprosessen av næringslivet i Nord-Norge. Videre gjenspeiler også Sonesen sin rapport de ulike bestemmelsene som ble førende for varebyttehandelen. Vareutvalget etter avtaleverket fra 29. Januar 1964 var i første omgang indikativ.¹⁵⁸ Dette betydde i praksis at man fra begge sider gjennom drøftelser og forespørsler måtte tilpasse vareutvalget etter behovene til næringslivet i de nordlige områdene.¹⁵⁹ En forklaring på hvorfor Pomorhandelen fulgte en slik sonderende utforming, var at man hverken på norsk eller sovjetisk side, ved avtaleinngåelsen, hadde bestemt seg for hvilke varer man ønsket å importere eller eksportere. Slik sett skulle handelsvirksomheten og vareutvalget være basert på balanse og nytteverdi. Denne nytteverdien kom til uttrykk ved at man måtte tilpasse import og eksportgrunnlaget etter de behovene til næringslivet i regionen. Dermed ser vi hvordan denne handelsvirksomheten ønsket å avtjene den regionale moderniserings- og likestillingsprosessen, samtidig som den ivaretok næringslivets interesser. Denne handelspolitiske linjen var også kimen til de mange problemene Pomorhandelen ville oppleve i årene fra 1966 og fram til slutten i 1970, noe vi skal komme tilbake til under punkt 4.4.¹⁶⁰

---

¹⁵⁶ RA/s -6794/DAC/L2219 44.2/69, Bd. 2, 1/1-60 – 31/1-64, «Orientering til medlemmene – Nr. 30 – Januar 1964.», datert 30.01.1964 av Studieselskapet for nord-norsk næringsliv.

¹⁵⁷ Hansen, Sanne Steenberg, «Tre forsøg på at planlægge Nord-Norge 1945-1951-1972» s. 95.

¹⁵⁸ RA/s-6794/DAC/L2219, 44.2/69, Bd. 3, 1/2-64 – 31/8-64, «Avtale om handel mellom de nordlige områder i Norge og Sovjet-Samveldet», datert 29.01.64 av UD, 3. Handelspolitiske kontor.

¹⁵⁹ RA/s -6794/DAC/L2219 44.2/69, Bd. 2, 1/1-60 – 31/1-64, «Referat fra forhandlingene mellom Norge og Sovjet-Samveldet om grensehandelen i de nordlige områder.» datert 22.01.1964, av UD, 3. Handelspolitiske kontor.

¹⁶⁰ Vennligst se punkt 4.4 for nærmere informasjon.

3.5 Sammenfallet mellom distrikts- og avspenningspolitikk– moderne utfordringer forankret i minne

3.5.1 Realpolitiske hensyn

Som tidligere nevnt under punkt 1.2.2 hadde man i løpet av denne perioden opplevd en økende normaliseringstendens i nordområdene mellom Norge og Sovjetunionen.¹⁶¹ Denne tendensen kom til uttrykk gjennom Gerhardsen sin Kiruna-tale fra 1962, som fremhevet hvordan man kunne inkorporere Sovjetunionen inn i det nordiske samarbeidet. Ønskene som Meland fremmet rundt den regionale moderniserings- og likestillingsprosessen sammenfalt derfor på mange måter med Gerhardsen sin avspenningspolitikk. Dette sammenfallet kommer også til uttrykk i Eriksen og Pharo (1997) sitt arbeid. Selv om Eriksen og Pharo tildeler mindre plass til Pomorhandelen kan vi se at argumentene er også gyldige for handelsvirksomheten. I arbeidet knyttet det en kobling mellom myndighetenes avspennings- og normaliseringspolitikk og den regionale moderniserings- og likestillingsprosessen i Nord-Norge. Her viser Eriksen og Pharo at den regionale avspenningspolitikken ble realisert gjennom transregionale utbyggingsprosjekt, herunder transnasjonal utbygging av vannkraftverk ved Pasvik, Hestefoss og Tangefoss.¹⁶² Denne tankerekken finner vi også igjen under et møte mellom Utenriksministrene Lange og Gromyko 01. Mars 1963.

Møtet mellom Lange og Gromyko ønsket å behandle den ansente situasjonen i kjølvannet av Cubakrisen i 1962, og det mislykkede nedrustningsmøtet mellom 18-maktskomiteén i Genève.¹⁶³ Her vises det til hvordan det regionale avspenningsønsket sammenfalt med de ulike transregionale samarbeidsprosjektene som ble ført i løpet av 1950- og 1960-tallet. Under dette møtet gis det uttrykk for en positivitet rettet mot de transregionale kraftutbyggingsplanene fra 1957, som omhandlet utbygging av vannkraftverk ved Boris Gleb, Hestefoss/Tangefoss og Pasvikdraget.¹⁶⁴ Utbyggingen av vannkraftverkene skulle tjene formålet om en regional moderniserings- og likestillingsprosess. Samtidig fremmet disse transnasjonale utbyggingsprosjektene en regional avspenningspolitikk, som også fremheves av Bones (2007).¹⁶⁵ Vi kan altså ut ifra dette se hvordan ønskene om en regional modernisering og likestilling, fremmet en avspenning av den kalde krigens grep på nordområdene. Slik sett viser denne tilnærmingen hvordan desikkerhetiseringen innenfor de

---

¹⁶¹ Vennligst se punkt 1.2.2 for nærmere informasjon.

¹⁶² Eriksen & Pharo, *Kald krig og internasjonalisering, 1945-1965*, s. 198-207.

¹⁶³ RA/s -6794/DAC/L2219 44.2/69, Bd. 2, 1/1-60 – 31/1-64, «Referat av samtale med utenriksminister Gromyko i Utenriksdepartementet den 1. mars 1963.», datert 01.03.63 av UD, Politiske avdeling.

¹⁶⁴ Ibid.

¹⁶⁵ Bones, Stian. «I oppdemningspolitikken grenseland: Nord-Norge i den kalde krigen 1947-70», s. 204-205.

lokalpolitiske interessefeltene påvirket den regionale avspenningen. Vi kan altså her se at det knyttes en sammenheng mellom avspennings- og normaliseringspolitikken og den regionale moderniserings- og likestillingsprosessen i Nord-Norge.

Denne tankerekken kommer også til uttrykk i de avsluttende møtene rett før undertegnelsen av avtaleverket for Pomorhandelen 29. Januar 1964. I et møte datert fra 21. Januar 1964, mellom Rogstad fra Utenriksdepartementet og den sovjetiske handelsrepresentanten Tutushkin, ser vi hvordan behovet for en regional modernisering, likestilling og avspenning gjennomsyret handelsvirksomheten. Formålet med den moderne Pomorhandelen var

[...] å kunne gi befolkningen i de to lands nordlige områder adgang til friest mulig utveksling av varer, og derved bidra til et bedre økonomisk grunnlag. Men ikke bare det: øket (sic) økonomisk samkvem mellom nasjonene tjente til større forståelse.¹⁶⁶

Formålet som fremheves her viser til at den moderne versjonen av Pomorhandelen skulle styrke den økonomiske situasjonen i nordområdene, samtidig som den fremmet en stabiliserende og avspennende politikk. Handelsvirksomheten var derfor forankret til både den økonomiske styrkingen av Nord-Norge, men også en mer overordnet avspenningspolitikk.

Den overordnede avspenningspolitikken kommer til uttrykk under Khrusjtsjov sitt besøk til Norge i 1964. Under møtet mellom Gerhardsen og Khrusjtsjov ser vi hvordan avspenningspolitikken i nordområdene ble forankret til det globale nedrustningsspørsmålet. Denne nedrustningstankegangen ønsket å redusere spredningen av kjernefysiske våpen i det internasjonale samfunnet, og samtidig etablere gjensidige kontakter mellom maktblokkene.¹⁶⁷ Under dette møtet blir Pomorhandelen trukket fram i lys av de diplomatiske diskusjonene, hvor det gis uttrykk for hvordan handelsvirksomheten kunne tjene de regionale behovene i begge lands nordlige områder. Vi kan her se hvordan revitaliseringen av Pomorhandelen var forankret til en regional avspennings- og stabiliseringslinje, ved at handelsvirksomheten skulle fremme et normalisert forhold mellom Norge og Sovjetunionen. Samtidig var denne regionale avspenningen forankret til det globale nedrustningsspørsmålet som den kalde krigen forutsatte. Slik sett kan vi altså se hvordan det overordnede nedrustningsspørsmålet kunne sammenfattes med løsningen av de regionale utviklingsbehovene. Dermed ser vi her

---

¹⁶⁶ RA/s -6794/DAC/L2219 44.2/69, Bd. 2, 1/1-60 – 31/1-64, «Referat fra forhandlingene mellom Norge og Sovjet-Samveldet om grensehandelen i de nordlige områder», datert 22.01.1964 av UD, 3. Handelspolitiske kontor.

¹⁶⁷ RA/s-6794/DAC/L2219, 44.2/69, Bd. 3, 1/2-64 – 31/8-64, «Statsminister Khrusjtsjovs besøk i Norge 29. Juni – 4. Juli 1964. Politiske samtaler 30. Juni.», datert 09.07.1964 av UD, Per G. Schøyen.

hvordan en desikkerhetisering innenfor den regionale moderniserings- og likestillingspolitikken kunne redusere utviklingene innenfor den militære sektoren.

Pomorhandelen skulle derfor fremme både myndighetenes avspenningspolitikk og den regionale moderniserings- og likestillingsprosessen. Denne tankerekken kommer til uttrykk i vurderinger gjort av 5. Politiske kontor ved Utenriksdepartementet i 1963, som nevnt under punkt 1.3.¹⁶⁸ Her ble det vurdert hvordan den befolkningsmessige og økonomiske utviklingen i Murmansk-området kunne være fordelaktig for videreutviklingen av den nordnorske økonomien.¹⁶⁹ Denne vurderingen gir uttrykk for at Utenriksdepartementet vurderte det nordnorske næringslivet i lys av en påbegynt normalisering mellom øst og vest. Vurderingen tok utgangspunkt i Kiruna-talen fra 1962 og viste til at man fra norsk side fant en total isolasjon i dialogen østover som høyest uaktuell. Samtidig ser vi også at vurderingene ønsket i størst mulig grad å redusere de sikkerhetspolitiske problemene koblet til en økt normalisering, noe vi skal komme tilbake til under punkt 4.2.¹⁷⁰ Vi ser dermed at en del av Utenriksdepartementet sin vurdering av Pomorhandelen var et uttrykk for hvordan man skulle håndtere en påbegynt normalisering mellom øst og vest, et tilfelle som ble presentert av Tamnes (1997) som nevnt tidligere under punkt 1.4.3 ovenfor.¹⁷¹ Slik sett gir vurderingen gjort av 5. Politiske kontor uttrykk for hvordan normaliseringen i norsk-sovjetiske forhold kunne avtjene de distriktspolitiske formålene for Nord-Norge, men samtidig også fremme regjeringens normaliserings- og avspenningspolitikk i dialogen med Sovjetunionen. Utenriksdepartementet inntok derfor rollen i å avtjene myndighetenes regionale politikk, og samtidig betjene næringslivets ønsker. Dermed kan vi i større grad se hvordan disse formålene var med på å danne en desikkerhetiserende diskurs i dialogen østover.

Denne diskursen kom til uttrykk ved at handelsvirksomheten skulle bidra til en regional avspenning i lys av en påbegynt normalisering. Samtidig skulle Pomorhandelen også sørge for å fremme den regionale moderniserings- og likestillingsprosessen til det nordnorske næringslivet. Næringslivets ønsker sammenfalt derfor på mange felt med avspenningspolitikken. Dette sammenfallet kom til uttrykk ved at formålet om å styrke det nordnorske næringslivet kunne kombineres med den regionale avspenningspolitikken. Revitaliseringen av Pomorhandelen kunne derfor avtjene både de regionale moderniserings

---

¹⁶⁸ Vennligst se punkt 1.3 for nærmere informasjon.

¹⁶⁹ RA/s -6794/DAC/L2219 44.2/69, Bd. 2, 1/1-60 – 31/1-64, «Generelle betraktninger om det norsk-sovjetiske naboforhold.», datert 19.02.1963 av UD, 5. Politiske kontor.

¹⁷⁰ Ibid.

¹⁷¹ Vennligst se punkt 1.4.3 for nærmere informasjon.

og likestillingsønskene, samtidig som at handelsvirksomheten kunne styrke den regionale stabiliteten ved grenseområdene. Slik sett fungerte Pomorhandelen på mange felt som desikkerhetiserende ved at den ønsket å fremme en normalisering og en avspenning mellom maktblokkene. Derimot er ikke denne forklaringen helt tilfredsstillende for å forklare Pomorhandelen som en del av en desikkerhetiserende diskurs. Dette begrunnes ved at en slik tilnærming er kun forankret til de realpolitiske hensynene. Vi må derfor her vise til det kulturelle aspektet som også gjennomsyret handelsvirksomheten for å ytterligere nyansere handelen som desikkerhetiserende.

3.5.2 Minne- og kulturelle hensyn

Den desikkerhetiserende diskursen kom også til uttrykk gjennom minnene og kulturelle hensyn. Selv om sikkerhetiseringsteorien ikke nevner dette som viktige element i drøftelsene rundt desikkerhetisering er det fremdeles viktig å kunne poengtere dette som viktige element i den desikkerhetiserende funksjonen til Pomorhandelen. Denne tankerekken blir fremtredende når vi analyserer retorikken som ble benyttet under møtet mellom Lange og Gromyko. Under dette møtet fremhevet Lange hvordan revitaliseringen av Pomorhandelen «[...] ville knytte forbindelsen tilbake til det tradisjonelle handelssamkvemmet i nord fra forrige århundre og begynnelsen av dette århundret (Pomor-handelen) (sic) [...]».¹⁷² Her understrekes det hvordan Pomorhandelen ville både styrke kontakten og stabiliteten i regionen, samtidig som det her dannes en kobling mellom den stabiliserende tankegangen og minnene fra den tradisjonelle handelsvirksomheten. Minnene fra den tradisjonelle Pomorhandelen blir i lys av dette tilskrevet en viktig funksjon i den regionale avspenningen.

Bindeleddet mellom avspenningspolitikken og næringslivets interesser finner vi derfor også i bruken av minnene fra den tradisjonelle Pomorhandelen. Denne tankegangen finner vi i et notat fra Utenriksdepartementet fra 1963. Notatet vektlegger ideen om at nordnorske næringslivsaktører hadde positive minner fra den tradisjonelle handelsvirksomheten.¹⁷³ Revitaliseringen av Pomorhandelen var derfor på mange måter også historisk forankret, ved at den gav uttrykk ovenfor en forventning til det moderne varebyttet basert på minnene fra den tidligere handelsvirksomheten. Denne forventningen, slik som både Lange, Meland og

---

¹⁷² RA/s -6794/DAC/L2219 44.2/69, Bd. 2, 1/1-60 – 31/1-64, «Referat av samtale med utenriksminister Gromyko i Utenriksdepartementet den 1. mars 1963.», datert 1.03.63 av UD, Politiske avdeling.

¹⁷³ RA/s -6794/DAC/L2219 44.2/69, Bd. 2, 1/1-60 – 31/1-64, «Spørsmål om lokal handel mellom Nord-Norge og det nordlige Sovjet-Samveldet.», datert 20.08.1963 av UD, 3. Handelspolitiske kontor.

Rogstad har fremhevet, var forankret til hvordan handelsvirksomheten ville styrke det nordnorske næringslivet samtidig som man fremmet avspenning og stabilitet i nordområdene.

Dette transnasjonale minnet kommer også til uttrykk i et avisutklipp rundt revitaliseringsprosessen. Her fremheves det hvordan minnene fra den tradisjonelle Pomorhandelen oppleves som positivt og stabiliserende for regionen.¹⁷⁴ Samtidig kan vi også utlede at selve navnet på handelsvirksomheten er en klar indikator på at det forelå henvisninger til det tradisjonelle handelssamkvemmet. Vi kan her se hvordan kulturelle- og minner fungerte som et desikkerhetiserende element i dialogen østover ved grenseområdene. Slik sett viser dette hvordan tankegodset rundt handelsvirksomheten var også forankret i de transnasjonale historiske minnene som fantes, som kan illustrere at det forelå også kulturelle desikkerhetiserende element i revitaliseringsprosessen, et element som ikke tas opp av Københavnerskolen i deres teori rundt sikkerhetisering og desikkerhetisering.

Oppsummering av kapittel 3

Idegrunnlaget til revitaliseringen av Pomorhandelen stammet ut ifra et ønske om en regional moderniserings- og likestillingsprosess. Sekundærnæringen i Nord-Norge ønsket en vertikal og horisontal likestilling og modernisering. Dette behovet for en likestilling og modernisering ble vurdert i lys av den pågående politiske debatten rundt overgangen fra Nord-Norge planen til Distriktenes utbyggingsfond i 1961. Det lokale ønsket var forankret i tankegangen om hvordan en avsetning av nordnorske varer i den nordvestlige delen av Sovjetunionen kunne styrke næringslivet i området på sikt under perioden av tøvær. Pomorhandelen ble foreslått som en mulig løsning som ville redusere den regionale tilbakeligheten det nordnorske næringslivet opplevde. På mange måter var denne handelsvirksomheten en bekymring til de mulige negative virkningene den økonomiske liberaliseringen Nordkalottsamarbeidet kunne ha på det nordnorske næringslivet. Denne bekymringen var forankret i hvordan næringslivet var fra tidligere utsatt for et vertikalt press innenriks, og i kjølvannet av Gerhardsen sin Kiruna-tale fra 1962 kunne også utsettes for et horisontalt press utenriks. På bakgrunn av en slik tilnærming kan vi derfor enklere forstå hvorfor Pomorhandelen var utformet slik den var.

Utformingen av Pomorhandelen gjenspeilet på mange måter en slags proteksjonisme ovenfor det nordnorske næringslivet. Denne proteksjonismen kom til uttrykk gjennom en regional clearingordning som ønsket å sørge for en balanse i handelen mellom statene. Dette kom til

---

¹⁷⁴ RA/s-6794/DAC/L2220, 44.2/69, Bd. 4, «Pomorhandelen», datert 27.02.1965 av Adresseavisen, Kaare Skevik.

uttrykk gjennom håndteringen av den påbegynte normaliseringen ved nordområdene, og skulle sørge for å sikre det nordnorske næringslivets interesser. Mye av inspirasjonen kom fra Leningradhandelen, hvor begge handelsvirksomhetene fulgte en kompensasjonsordning som var basert på varer utenfor de mer generelle samhandelsavtalene. Vareutvalget til den moderne versjonen av Pomorhandelen var basert på en sondering av behov som fantes innenfor det nordnorske næringslivet. Slik sett kan vi forstå at handelsvirksomheten skulle være basert på behovene til det nordnorske næringslivet. Vi ser derfor her hvordan handelsvirksomheten ønsket å fremme en modernisering og likestilling av sekundærnæringen i Nord-Norge, samtidig som handelen skulle ivareta næringslivets interesser i lys av en normalisering mellom øst og vest.

På mange måter sammenfalt det nordnorske næringslivets ønsker derfor med regjeringens avspenningspolitikk. Utenriksdepartementet inntok rollen i å avtjene myndighetenes avspennings- og normaliseringspolitikk og samtidig betjene næringslivets interesser. Denne regionale avspenningspolitikken skulle realiseres gjennom transnasjonale samarbeidsprosjekter. Her kan vi se hvordan revitaliseringen av Pomorhandelen sammenfalt med avspenningspolitikken. Dette sammenfallet kom til uttrykk ved at Pomorhandelen avtjente både de distriktpolitiske formålene og den regionale avspenningen. Resonansen mellom disse politiske interessene munnet derfor ut i en desikkerhetiserende diskurs i dialogen østover. Denne diskursen var basert på sammenfallende ønsker relatert til den regionale moderniserings- og likestillingsprosessen, vurderinger og håndteringer rundt den påbegynte normaliseringen i nordområdene, og ønsket om å avspenne den militære utviklingen i regionen. Til tross for at en del av den desikkerhetiserende diskursen var forankret i realpolitiske hensyn, har vi vist at en del av koblingen mellom næringslivets interesser og avspenningspolitikken også var forankret i minne- og kulturpolitiske erfaringer fra den tradisjonelle Pomorhandelen, et felt som ikke har blitt tidligere utforsket i særlig stor grad. Derimot, er det viktig å poengtere at til tross for at det fantes en desikkerhetiserende diskurs i dialogen østover, var det ikke enstemmighet i disse politiske bestemmelsene. Vi skal derfor nå i det følgende kapittelet ta for oss den institusjonelle sikkerhetiserte diskursen som preget revitaliseringsprosessen av Pomorhandelen.

Kapittel 4 Pomorhandelen – Sikkerhetspolitikk og avbrudd i 1970

Som vi har sett var det en politisk forbindelse mellom formålene til distriktpolitikken og den regionale avspenningen. Dette ga grunnlag for en desikkerhetiserende diskurs i dialogen østover. Derimot var det slik som vi har sett også ulike sikkerhetspolitiske problemer tilknyttet revitaliseringen av Pomorhandelen. Vi skal derfor nå i det følgende se hvordan den kalde krigen, som på mange måter ble forvaltet av et autonomt sikkerhetssystem i Norge, gjennomsyret revitaliseringsprosessen. Vi skal her se hvordan sikkerhetsproblemet kom til uttrykk, samt vise hvilke politiske tiltak som ble satt inn for å løse de sikkerhetspolitiske problemfeltene. Kapittelet vil også vise hvordan dette sikkerhetspolitiske aspektet bidro til handelsavbruddet i 1970.

4.1 Sikkerhetspolitiske erfaringer fra Leningradhandelen – grobunn for kontroll

Den 29. Januar 1964 ble det inngått avtale om en regional varebyttehandel mellom Nord-Norge og den nordvestlige delen av Sovjetunionen. Artikkel 1 i avtalen fremhevet at handelen skulle «[...] skje i samsvar med de i hvert land gjeldende regler med hensyn til eksport og import og på grunnlag av de kontrakter som slutes mellom de norske og sovjetiske kompetente organer.».¹⁷⁵ Denne avtalebestemmelsen fremhevet tankegangen om at handelsvirksomheten skulle skje på bakgrunn av to representative organer for næringslivet i hvert av de respektive land. Som nevnt under punkt 3.3. hentet Utenriksdepartementet mye av sin inspirasjon til utformingen av Pomorhandelen fra den finsk-sovjetiske varebyttehandelen.¹⁷⁶ Denne inspirasjonen ble også utledet fra de sikkerhetspolitiske erfaringene som ble gjort under Leningradhandelen, noe som påvirket utformingen av den moderne versjonen av Pomorhandelen og det norske representative selskapet A/S Nordhandel.

Leningradhandelen var styrt av to representative organisasjoner i Finland og Sovjetunionen. Den sovjetiske organisasjonen «Lefintorg» var en regional enhet underlagt den sentral styrte kooperative organisasjonen «Centrosoyuz».¹⁷⁷ Organisasjonen Lefintorg dekket den sovjetiske utenrikshandelen ved Leningradområdet. Denne organisasjonen var tildelt nærmere fullmakt i handelsvirksomheten med det finske Karelen. Til tross for denne fullmakten var Lefintorg i realiteten underlagt direkte kontroll fra moderorganisasjonen

---

¹⁷⁵ RA/s-6794/DAC/L2219, 44.2/69, Bd. 3, 1/2-64 – 31/8-64, «Avtale om handel mellom de nordlige områder i Norge og Sovjet-Samveldet», datert 29.01.64 av UD, 3. Handelspolitiske kontor.

¹⁷⁶ Vennligst se punkt 3.3 for nærmere informasjon.

¹⁷⁷ RA/s -6794/DAC/L2219 44.2/69, Bd. 2, 1/1-60 – 31/1-64, «Grensehandel med SSSR», datert 20.02.1963 av Den norske ambassade i Moskva, T.P. Svennevig.

Centrosoyuz i Moskva.¹⁷⁸ Dette var en sentralstyrt kooperativ organisasjon som håndterte salg av varer til sovjetiske konsumenter. Organisasjonen var ansvarlig for om lag 40.000 sovjetiske forretninger og 1/3 av den totale forretningsmessige omsetningen i Sovjetunionen ved 1964.¹⁷⁹ Her ser vi hvordan den sovjetiske utenrikshandelen i realiteten var sentralisert og kontrollert fra myndighetene i Moskva, et element som også påvirket handelsvirksomheten med Norge. Dette systemet var grobunn til en del av problematikken som oppstod med revitaliseringen av Pomorhandelen, et punkt vi skal komme tilbake til senere under punkt 4.4.1.¹⁸⁰ På motsatt side av Leningradhandelen finner vi den finske representative organisasjonen «Suneva». Suneva fungerte som et representativt organ for firmaer som var interessert i å drive handel med Sovjetunionen.¹⁸¹ I motsetning til det sovjetiske Lenfintorg var den finske representative organisasjonen Suneva i mindre grad underlagt direkte kontroll fra den finske stat. I større grad var organisasjonen styrt av de bedriftene som den representerte, og ble av finske myndigheter vurdert som en slags ‘postsentral’ for firmaer som ønsket å drive handelsvirksomhet østover.¹⁸²

4.1.1 Finsk bekymring for ukontrollert samkvem og politisk press – inspirasjon for norsk utforming

Det sikkerhetspolitiske problemfeltet med den finsk-sovjetiske varebyttehandelen kom hovedsakelig til uttrykk i tilknytning til to aspekt. For det første ser vi at Leningradhandelen ble vurdert som sikkerhetspolitisk problematisk fordi organisasjonen Suneva ikke hadde en sentralisert ledelse. Fraværet på en sentralisert ledelse ble ansett som en uønskelig situasjon for finske myndigheter, ved at muligheten til å overholde en direkte kontroll over handelssamkvemmet ble vanskeligere. Det var derfor mindre grad av kontroll over samkvemmet mellom det finske næringslivet og sovjetiske handelsmyndigheter.¹⁸³ Til tross for en fraværende direkte kontroll over organisasjonen Suneva, var det fremdeles en viss grad av indirekte kontroll over selve Leningradhandelen. Denne indirekte kontrollen kom til uttrykk ved at myndighetene fremdeles var ansvarlig for utstedelsen av eksport- og importdokumenter under varebyttehandelen.¹⁸⁴ Vi kan derfor forstå det første

---

¹⁷⁸ RA/s-6794/DAC/L2220, 44.2/69, Bd. 4, 1/9-64 - 31/12-65, «Pomorhandelen. A/S Nordhandels brev av 23. f.m.», datert 06.08.195 av Gunnar Rogstad.

¹⁷⁹ RA/s-6794/DAC/L2219, 44.2/69, Bd. 3, 1/2-64 – 31/8-64, «Møte i V/O Sojuskoopvneshorg, Moskva», datert 07.04.1964 av Norges eksportråd, Sverre Sonesen.; Her er det viktig å poengtere at tallene er basert på en ytring gitt av visepresident av Centrosojuz T.Y. Kaploun ovenfor hans møte med Sverre Sonesen.

¹⁸⁰ Vennligst se punkt 4.4.1 for nærmere informasjon.

¹⁸¹ RA/s -6794/DAC/L2219 44.2/69, Bd. 2, 1/1-60 – 31/1-64, «Opplysninger om den finsk-sovjetiske grensehandel.», datert 05.04.1963 av Den norske ambassaden i Helsingfors, Knut Sverre.

¹⁸² Ibid.

¹⁸³ Ibid.

¹⁸⁴ Ibid.

sikkerhetspolitiske problemfeltet som et uttrykk for en bekymring tilknyttet fraværet på direkte kontroll over det finske næringslivets samkvem med sovjetiske handelsmyndigheter.

Det andre aspektet som gjorde Leningradhandelen om til et sikkerhetspolitisk problemfelt var betalingsløsningen. Betalingene for varebyttet under Leningradhandelen ble foretatt innenfor den overordnede bilaterale betalingsordningen mellom landene. Denne løsningen ble vurdert av finske myndigheter som et sikkerhetspolitisk problemfelt fordi det ofte oppstod avvik mellom tillatelser og betalinger i tidligere kompensasjonshandel med Sovjetunionen.

Avvikene kunne resultere i politisk press fra Sovjetunionen på finske myndigheter, ved at det oppstod en forrykket handelsbalanse på grunn av en uoversiktlig eksport og import av varer. Denne forrykkede handelsbalansen oppsto fordi Leningradhandelen ikke ble ført opp i en særegen overføringskonto. Slik sett kunne begge av disse to sikkerhetspolitiske problemene påvirke den overordnede handelsbalansen og samkvemmet mellom finsk næringsliv og sovjetiske handelsmyndigheter. Dette kunne danne et avhengighetsforhold for enkelte finske bedrifter, et element som kunne resultere i politisk press rettet mot den finske stat. Begge av disse problemfeltene ble derfor ansett av finske myndigheter som «[...] en lite heldig løsning».¹⁸⁵

Disse sikkerhetspolitiske problemfeltene og erfaringene gjennomsyret utformingen og forhandlingene rundt den moderne versjonen av Pomorhandelen. Denne tankerekken kommer til uttrykk i skrivet til Utenriksdepartementet fra Ambassadør Sverre i 1963. I dette skrivet viser Sverre til et forslag om at norske myndigheter under revitaliseringsprosessen burde etterstrebe en særegen betalingsordning for Pomorhandelen. En slik utforming ble vurdert som et nyttig kontrollredskap i handelen østover.¹⁸⁶ Idegrunlaget som Sverre presenterte i 1963, kommer også til uttrykk ved de innledende møtene rundt revitaliseringsprosessen mellom Rogstad og Tutushkin datert 23. Januar 1964. Under dette møtet fremhevet Rogstad betydningen av å etablere en særegen regional betalingskonto. Formålet med en slik løsning var ifølge Rogstad at man lettere kunne holde øye med den regionale handelsbalansen. Man ønsket med andre ord fra norsk side å unngå at det var den totale handelsbalansen mellom Norge og Sovjetunionen som var i fokus.¹⁸⁷ Gjennom en slik betalingsløsning kunne man avverge muligheter for politisk press på norske myndigheter fra Sovjetunionen, ved at man

---

¹⁸⁵ Ibid.

¹⁸⁶ Ibid.

¹⁸⁷ RA/s -6794/DAC/L2219 44.2/69, Bd. 2, 1/1-60–31/1-64, «Referat fra forhandlinger om etablering av et varebytte mellom Nord-Norge og det nordlige Sovjet-samveldet. Tredje forhandlingsmøte 23. Januar 1964 kl. 11.», datert 23.01.1963 av UD, 3. Handelspolitiske kontor.

enkler kunne balansere og regulere handelsvirksomheten mellom de to lands nordlige regioner. Dette forslaget om en særegen regional betalingsløsning ble derimot ikke vedtatt i det endelige avtaleverket fra 29. Januar 1964.¹⁸⁸ En mulig forklaring på dette er at man fra sovjetisk side ikke ønsket å etablere en slik regional ordning. Til dels kan vi begrunne dette i den sentraliserte industrimodellen til Sovjetunionen, men også at handelen kan ha blitt vurdert av sovjetiske myndigheter som noe av mindre økonomisk verdi, noe vi skal komme tilbake til senere i punkt 4.4.1 og 4.4.2.2.¹⁸⁹

Utformingen av endelige avtaleverket fra 29. Januar 1964 var basert på at betalingene skulle foretas i den overordnede clearingordningen fra 1946. Det ble med andre ord inngått et slags politisk kompromiss med norske myndigheter. Det er på bakgrunn av slike politiske kompromiss i de politiske forhandlingene vi kan forstå norske myndigheters intensjoner bak utformingen av det representative selskapet A/S Nordhandel.

4.2 Dannelsen av «A/S Nordhandel» - et todelt kontrollapparat

Erfaringene som ble gjort med det finske Suneva, Leningradhandelen og det politiske kompromisset rundt betalingsløsningen, fungerte som inspirasjon for utformingen av det norske representative selskapet A/S Nordhandel. Den 24. Juli 1964 ble aksjeselskapet stiftet i Tromsø under et møte mellom ulike nordnorske handelstandsforeninger.¹⁹⁰ Den organisatoriske sammensetningen av selskapet var basert på representanter både fra det nordnorske næringslivet og norske sentralmyndigheter.¹⁹¹ I prinsipp skulle selskapet i større grad derfor fungere som en regional kooperativ organisasjon for næringslivet i Nord-Norge. Hensikten med selskapet var å representere nordnorske bedrifter som var interessert i å drive utenrikshandel østover. Denne representative organisasjonen hadde som hovedmål å fremme utviklingen av det nordnorske næringslivet gjennom utenrikshandel. Selskapet skulle på vegne av nordnorske bedrifter inngå kontrakter for varebyttehandel med avdelingskontoret til Centrosoyuz i Murmansk under Pomorhandelen.¹⁹² Hovedkontoret var plassert i Kirkenes, men representerte nordnorske handelstandsforeninger fra de ulike nordlige fylkene.

---

¹⁸⁸ RA/s-6794/DAC/L2219, 44.2/69, Bd. 3, 1/2-64 – 31/8-64, «Avtale om handel mellom de nordlige områder i Norge og Sovjet-Samveldet», datert 29.01.64 av UD, 3. Handelspolitiske kontor.

¹⁸⁹ Vennligst se 4.4.1 og 4.4.2.2 for nærmere informasjon.

¹⁹⁰ RA/s-6794/DAC/L2219, 44.2/69, Bd. 3, 1/2-64 – 31/8-64, «Utskrift av protokoll», datert 31.07.1964 av A/S Nordhandel, Erling M. Saue.

¹⁹¹ RA/s -6794/DAC/ L2219 44.2/69, Bd. 2, 1/1-60 – 31/1-64, «Referat fra forhandlingene mellom Norge og Sovjet-Samveldet om grensehandelen i de nordlige områder», datert 22.01.1964 av UD, 3. Handelspolitiske kontor.

¹⁹² RA/s-6794/DAC/L2219, 44.2/69, Bd. 3, 1/2-64 – 31/8-64, «Utskrift av protokoll», datert 31.07.1964 av A/S Nordhandel, Erling M. Saue

Det langsiktige målet til selskapet var at det etter hvert skulle videreformidle eksport- og importønsker for regionens næringsliv under det påbegynte Nordkalott samarbeidet. Her ser vi hvordan A/S Nordhandel skulle bidra til å styrke det nordnorske næringslivet under det påbegynte nordiske samarbeidet.¹⁹³ Selskapet skulle bidra til å inkorporere utenrikshandel i moderniserings- og likestillingsprosessen av Nord-Norge, og samtidig ivareta næringslivets interesser, slik som ble nevnt i punkt 3.1 og 3.2.¹⁹⁴ I tillegg til dette skulle selskapet også betjene en annen funksjon. A/S Nordhandel skulle håndtere ulike sikkerhetspolitiske problemfelt under Pomorhandelen. Norske myndigheter mente her at det var nødvendig å etablere direkte kontroll over varebyttehandelen med Sovjetunionen.¹⁹⁵

Denne tankegangen kommer til uttrykk ved et møte mellom avdelingssjefer fra ulike departement 27. Mars 1963. Under dette møtet fremhevet Rogstad at man fra norsk side måtte utøve en varsomhet i handelsvirksomheten østover. Denne varsomheten var forankret i strukturen til det nordnorske næringslivet. Her blir det poengtert at den strukturelle tilbaketilleggheten til næringslivet var sikkerhetspolitisk problematisk. Hovedvekten i vurderingen var forankret til bekymringen rundt at enkelte av de nordnorske bedriftene skulle etablere for sterke kontakter og bånd over grensen. Det var derfor ikke ønskelig at Pomorhandelen skulle håndteres av ett eller et fåtall selskaper.¹⁹⁶ I tillegg til dette fremhevet Rogstad størrelsen på det nordnorske næringslivet som et annet sikkerhetspolitisk problemfelt. Her viser Rogstad til ideen om at større deler av næringslivet i Nord-Norge hadde manglende erfaring med utenrikshandel. Vi kan dermed forstå etableringen av A/S Nordhandel som en løsning på begge av disse sikkerhetspolitiske problemene.

Gjennom dannelsen av et kooperativt selskap kunne man i større grad representere de mindre bedriftene i det nordnorske næringslivet i utenrikshandelen østover. Et slikt kooperativt organ ga også muligheten for statlig inngrep dersom dette var nødvendig.¹⁹⁷ Slik sett var A/S Nordhandel i større grad et todelt kontrollapparat under Pomorhandelen. Etableringen av et slikt selskap kunne styrke et relativt tilbaketilleggende nordnorsk næringsliv, og kunne representere et mangfold av bedrifter i utenrikshandelen med Sovjetunionen, og i fremtiden

---

¹⁹³ RA/s-6794/DAC/L2219, 44.2/69, Bd. 3, 1/2-64 – 31/8-64, «Stiftelse av Aksjeselskapet Nordhandel, Kirkenes», datert 14.03.1964 av Troms og Finnmark Handelskammer, Karl Jacob Dons.

¹⁹⁴ Vennligst se punkt 3.1. og 3.2. for nærmere informasjon rundt proteksjonisme og styrkning av næringslivet.

¹⁹⁵ RA/s-6794/DAC/L2219 44.2/69, Bd. 2, 1/1-60 – 31/1-64, «Referat spørsmål om direkte handel mellom Nord-Norge og det nordlige Sovjet-Samveldet», datert 27.03.1963, av UD, 3. Handelspolitiske kontor, Per G. Schøyen.

¹⁹⁶ Ibid.

¹⁹⁷ Ibid.

også Nordkalottsamarbeidet. Samtidig kunne A/S Nordhandel også fungere som et sikkerhetspolitisk kontrollredskap i handelssamkvemmet med den nordvestlige delen av Sovjetunionen.

4.3 Konsolidering av direkte kontroll over handelssamkvemmet – A/S Nordhandel som politisk forhandlingsapparat og sikkerhetsventil østover

Etter de innledende fasene i etableringen av A/S Nordhandel ser vi hvordan ideen rundt en kontroll over Pomorhandelen ytterligere konsolideres. Det kom til uttrykk ved at man før stiftelsen av selskapet fremhevet ideen om at man etter etableringen av A/S Nordhandel måtte ansette en disponent som var ansvarlig for ledelsen av handelen østover.¹⁹⁸ Denne disponenten var Sverre Sonesen fra Norges Eksportråd, grunnet hans tidligere erfaring fra handel med østeuropeiske land og beherskelse av russisk. Dette vedtaket møtte enstemmighet i et møte mellom det overordnede arbeidsutvalget allerede 28. Februar 1964.¹⁹⁹ Derimot når A/S Nordhandel ble dannet i 1964, ble det vedtatt av Norges Eksportråd, Handelsdepartementet og Utenriksdepartementet at Sonesen ikke skulle bli ansatt som disponent for selskapet. Han ble istedenfor gitt en konsulterende rolle for selskapets fremtidige virksomhet. En del av forklaringen på hvorfor Sonesen ikke ble ansatt som disponent må vi derfor forstå ut ifra en sikkerhetspolitisk vurdering vedtatt internt mellom Norges Eksportråd, Handelsdepartementet og Utenriksdepartementet.

Vurderingen var forankret i tankegangen om at majoriteten av forhandlingene rundt Pomorhandelen med Centrosoyuz var direkte ført av Sonesen. Dermed er det rimelig å anta at en del av vurderingen bak valget forelå i hans direkte involvering i revitaliseringsprosessen. I tillegg til dette skulle Sonesen i større grad betjene en annen funksjon, nemlig å drive fram andre handelspolitiske forhandlingsfelt med Sovjetunionen. Denne tankerekken finner gjenklang i et møte mellom Utenriksdepartementet, Handelsdepartementet og Norges Eksportråd fra 17. August 1964. Under dette møtet blir det fremhevet av eksportrådets avdelingssjef Torkel Ruud at Sonesen skulle trekke seg ut av arbeidet med Nord-Norge og heller fokusere i større grad på østhandelen i sin helhet.²⁰⁰ Slik sett var en del av valget basert på bakgrunn av at Sonesen skulle i større grad drive fram forhandlinger på andre handelspolitiske felt. Vi kan derfor se at en del av intensjonene bak revitaliseringen av

---

¹⁹⁸ RA/s -6794/DAC/L2219 44.2/69, Bd. 2, 1/1-60 – 31/1-64, «Notat – Pomorhandelen.», datert 17.08.1964 av Sigurd Mønnesland.

¹⁹⁹ RA/s-6794/DAC/L2219, 44.2/69, Bd. 3, 1/2-64 – 31/8-64, «Avskrift av møte-protokoll», datert 28.02.1964 av Handelsdepartementet.

²⁰⁰ RA/s-6794/DAC/L2219, 44.2/69, Bd. 3, 1/2-64 – 31/8-64, «Notat – Pomorhandelen», datert 17.08.1964 av Sigurd Mønnesland.

Pomorhandelen også stammet ut ifra muligheten til å betjene andre politiske forhandlingsfelt med Sovjetunionen. Denne tankerekken kommer også til uttrykk allerede i 1963 i vurderinger gjort av 5. Politiske kontor ved Utenriksdepartementet. Her gis det uttrykk for at man fra norsk side ønsket å etablere et større politisk handlingsrom samt kontrollere utviklingen av den påbegynte normaliseringen ved å ha selv «[...] tatt initiativet til å fremlegge positive forslag på andre felter.»²⁰¹ Dette viser hvordan A/S Nordhandel fungerte både som en sikkerhetspolitisk ventil i handelen østover, men også et politisk forhandlingsapparat med Sovjetunionen. Dette aspektet kan derfor være med på å forklare hvorfor A/S Nordhandel ansetter kaptein og førstesekretær ved grensekommisariatet i Kirkenes, Elnar Seljevold, som disponent for selskapet i 1965. Valget må forstås ut fra ideen om at selskapet gjenspeilet en viktighet for det politiske og sikkerhetspolitiske samkvemmet i dialogen med Sovjetunionen.

Grunnet tvetydigheter i kildematerialet er det vanskelig å kunne vise nøyaktig når Seljevold ble ansatt. Sannsynligvis ble Seljevold ansatt i perioden mellom 05. og 09. Februar 1965 i forbindelse med et direkte møte mellom A/S Nordhandel og avdelingskontoret til Centrosoyuz, som ble foretatt 09. Februar 1965 i Kirkenes.²⁰² Samtidig viser den avsluttende rapporten fra 11. Desember 1970 at Seljevold tilrådte stilling som direktør for A/S Nordhandel 15. Mars 1965.²⁰³ Til tross for dette er det rimelig å anta at han ble ansatt i det første nevnte tidsrommet, grunnet at de senere kildene etter februar 1965 viser at han fungerer som direktør for selskapet.

4.3.1 Ansettelsen av Seljevold og avsettelsen av det lokale arbeidsutvalget

Ansettelsen av Seljevold markerer en konsolidering av idegrunnet om en direkte kontroll over Pomorhandelen. Denne konsolideringen kommer til uttrykk ved at ansettelsen samtidig innebar utfasingen av det tidligere lokale arbeidsutvalget. Under stiftelsen av A/S Nordhandel ser vi at Meland, som var en av de ledende aktørene i begynnelsesfasen av revitaliseringsprosessen, ikke ble valgt inn i selskapets styre ved stiftelsen i 1964. En del av forklaringen til hvorfor Meland ikke blir valgt inn i styret til A/S Nordhandel kan knyttes til et avisutklipp hentet fra Morgenbladet datert 21. Mars 1964. Her vises det til ideen om at Meland tidligere var øverst på Norges Kommunistiske Parti sin liste i Troms-fylke ved stortingsvalget i 1953, selv om han ved en senere tid ble medlem i Arbeiderpartiet. Til tross

---

²⁰¹ RA/s -6794/DAC/L2219 44.2/69, Bd. 2, 1/1-60 – 31/1-64, «Generelle betraktninger om det norsk-sovjetiske naboforhold.», datert 19.02.1963 av UD, 5. Politiske kontor.

²⁰² RA/s -6794/DAC/L2220, 44.2/69, Bd. 5, 1/1-66 – 31/12-69, «Referat fra møte på Kirkenes Turisthotell tirsdag 9.feb.1965 kl. 10.00», datert 09.02.1965 av A/S Nordhandel, Erling M. Saue.

²⁰³ RA/s-6794/DBC/L2435, 44.2/69, Bd. 6, 1/1-70 – 31/12-79, «Ad avtale mellom Norge og Sovjetunionen om en nordhandel.», datert 11.12.1970 av A/S Nordhandel, Leif Bothner.

for denne innmeldingen fremkommer det at Norges Industriforbund ikke fullt hadde akseptert Meland som sin mann i revitaliseringsprosessen, noe som kan tyde på at Meland kun var deltagende på et lokalt grunnlag og ikke ble inkludert i de overordnede politiske bestemmelsene.²⁰⁴ Denne ekskluderingen og utfasingen av Meland kan derfor ha fungert som et uttrykk for en lignende tendens som Bones (2007) tidligere fremhevet. Her viste Bones (2007) til sammenhengen mellom den påbegynte normaliseringen og den ideologiske dragkampen mellom Arbeiderpartiet og Norges Kommunistiske Parti i løpet av denne perioden, som nevnt under punkt 1.4.3.²⁰⁵

Videre må vi også kontekstualisere ansettelsen av Seljevold i forbindelse med ulike sikkerhetspolitiske utfordringer som oppstod rundt styreformann Erling M. Saue fra Sør-Varanger og Hammerfest handelsstandsforening, og styremedlem Kjøpmann Leif Bothner fra Harstad. Ved stiftelsen i 1964 ser vi at Saue ble valgt inn som formann i selskapet fram til ansettelsen av en fremtidig disponent. En av forklaringene til hvorfor Saue ble valgt som styreformann i 1964 kan vi finne i hans skriv til Utenriksdepartementet 31. Januar 1964. Saue viser i dette skrevet tilknytninger til ideen om at revitaliseringen av Pomorhandelen kunne by på klare sikkerhetsmessige problemer. Saue foreslår derfor i det følgende at for å redusere mengden kontrollarbeid for myndighetene måtte den investerte kapitalen ikke kunne brukes som maktmiddel ovenfor valgene selskapet skulle foreta i fremtiden.²⁰⁶ Denne begrensningen på innflytelse finner vi igjen i utkastet til aksjeinnbydelsen for innhenting av kapital under oppstartsfasen av selskapet. Her understreker §6 i aksjeinnbydelsen at stemmeretten for antall aksjer maksimalt kunne gi 5 stemmer per hånd ved en tegning på over 50 aksjer i selskapet.²⁰⁷ En slik regulerende mekanisme betydde at man kunne redusere potensialet for at den investerte kapitalen kunne brukes som maktmiddel i valgene selskapet skulle foreta, samtidig som at man kunne inkludere flere mindre selskap inn i det representative organet.²⁰⁸ Her ser vi at det forelå klare intensjoner allerede ved oppstartsfasen om å kunne kontrollere samkvemmet til næringslivet østover. Den regulerende mekanismen rundt aksjetegningen ønsket at man skulle unngå en lignende situasjon som ble opplevd med det finske Suneva. I

---

²⁰⁴ RA/s-6794/DAC/L2219, 44.2/69, Bd. 3, 1/2-64 – 31/8-64, «Tidligere storkommunist blir trolig styreformann i pomorhandelselskapet», datert 21.03.1964 av Morgenbladet.

²⁰⁵ Vennligst se punkt 1.4.3 for nærmere informasjon.

²⁰⁶ RA/s-6794/DAC/L2219, 44.2/69, Bd. 3, 1/2-64 – 31/8-64, «Avtale om lokalt varebytte mellom Nord-Norge og det nordlige Sovjet-Samvelde», datert 31.01.1964 av Erling M. Saue.

²⁰⁷ RA/s-6794/DAC/L2219, 44.2/69, Bd. 3, 1/2-64 – 31/8-64, «Utkast til tegningsinnbydelse ang. A/S Nordhandel», datert 12.04.1964 av Sør-Varanger-Handelsstandsforening, Erling M. Saue.

²⁰⁸ RA/s-6794/DAC/L2219, 44.2/69, Bd. 3, 1/2-64 – 31/8-64, «Skriv til Troms og Finnmark Handelskammer – Tromsö. Vedr.: A/S Nordhandel», datert 05.05.1964 av Erling M. Saue.

tillegg til dette kan vi også se at Saue fremhever ideen om at Norges Kooperative Landsforening også skulle bli representert i A/S Nordhandel sitt styre. Derimot ser vi at ved stiftelsen i juli 1964, blir det sistnevnte punktet fullstendig utelatt i det endelige avtaleverket.²⁰⁹ Dette kan derfor antyde at man i større grad hadde et behov for å ansette en disponert som ivaretok norske myndigheters ønske om kontroll over Pomorhandelen.

Denne tankerekken finner ytterligere støtte når vi ser det i lys av Saue og Bothner sin reise med båten M/S Nordkyn til Murmansk i 1964. Den 04. September 1964 ble det foretatt en reise med båten M/S Nordkyn fra Kirkenes til Murmansk. Denne reisen ble foretatt uten visumtillatelse fra sovjetiske grensemyndigheter av Saue, Bothner og NRK sin representant Harry Westrheim.²¹⁰ Formålet med reisen var at man skulle på hurtigst mulig måte etablere kontakt med Centrosoyuz sin avdeling i Murmansk, der man ønsket å avklare varesortimentet som kunne tilbys de nordnorske bedrifter i bytte mot nordnorske produkter.²¹¹ Vi ser i et skriv fra Utenriksdepartementet til A/S Nordhandel at reisen ble vurdert som meget uønsket grunnet at reisen brøyt med de sovjetiske immigrasjonsbestemmelsene. I samme skriv understrekes det fra Utenriksdepartementet at en slik reise var sterkt frarådet.

Utenriksdepartementet ønsket heller å etablere et møte med Centrosoyuz i midten av oktober 1964.²¹² Slik sett var trolig ansettelsen av Seljevold i 1965 et uttrykk for en konsolidering av en direkte kontroll over handelssamkvemmet østover. Denne kontrollen ønsket å redusere slike hendelser utenfor offisielle statskanaler samt ivareta selskapets integritet som et forhandlingsapparat med Sovjetunionen. Med andre ord forelå det allerede en viss dissonans mellom de desikkerhetiserende og sikkerhetiserende politiske formasjonene. Dette reiser et meget viktig spørsmål, nemlig om oppløsningen av A/S Nordhandel i 1970 og opphøringen av Pomorhandelen var et resultat av en dissonans mellom de desikkerhetiserende og sikkerhetiserende diskursive formasjonene?

---

²⁰⁹ RA/s-6794/DAC/L2219, 44.2/69, Bd. 3, 1/2-64 – 31/8-64, «Utskrift av protokoll», datert 31.07.1964 av A/S Nordhandel, Erling M. Saue.

²¹⁰ RA/s-6794/DAC/L2220, 44.2/69, Bd. 4, «Notat – vedr. konferanse med Centrosojuz's Murmansk-avdelings ledelse lørdag 5. september 1964 i Murmansk», datert 12.09.1964 av A/S Nordhandel, Erling M. Saue.

²¹¹ RA/s-6794/DAC/L2220, 44.2/69, Bd. 4, «Pomorhandelen – kontakten med Centrosojuz's Murmansk-avdeling.», datert 31.08.1964 av A/S Nordhandel, Erling M. Saue.

RA/s-6794/DAC/L2220, 44.2/69, Bd. 4, «Pomorhandelen – kontakt med Centrosojuz's Murmansk-avdeling.», datert 08.09.1964 av Utenriksdepartementet, Gunnar Rogstad.

4.4 Problematikk og oppløsning - for desikkerhetiserte intensjoner i en sikkerhetspreget tid?

4.4.1 Dissonans mellom de desikkerhetiserende og sikkerhetiserende intensjonene

Mye av problematikken med revitaliseringen av Pomorhandelen var forankret til en dissonans mellom de desikkerhetiserende intensjonene og sikkerhetsvurderinger som den kalde krigen forutsatte. For det første er det viktig å poengtere at til tross for en omfattende planlegging og strukturering av handelsvirksomheten var den eneste signifikante omsetningen for handel på om lag 350 000 NOK i 1964.²¹³ Selv om det har blitt rapportert om import av 10 tonn multer og rosiner i årene 1965 og 1966, samt bytte av norske damestøvletter mot russiske filtstøvler, har disse vært av mindre signifikant verdi.²¹⁴ Omsetningen fra 1964 skjedde ikke i forbindelse med A/S Nordhandel, men istedenfor fant sted i en utenforstående kontraktinngåelse mellom det nordnorske firmaet «Anders Tellefsen & Co.», og Centrosoyuz sitt avdelingskontor i Murmansk. Her ble det inngått kontrakt om salg av maling, trikotasjevarer og tørrmelk til en sammenlagt verdi på ca. 350 000 NOK.²¹⁵ Denne kontraktinngåelsen ble vurdert som problematisk på grunn av at styreformann Anders Tellefsen hadde på eget initiativ inngått kontrakt på vegne av nordnorske leverandører. Denne inngåelsen fant sted til tross for at Sonesen klart hadde frarådet kontraktslutning med Centrosoyuz.²¹⁶ Slik sett illustrerer denne hendelsen og eksemplet med M/S Nordkyn at revitaliseringen av Pomorhandelen var preget av en dissonans mellom de to motsettede diskursive formasjonene.

Denne politiske dissonansen kan også være med på å forklare den fraværende omsetningen av handel under den moderne versjonen av Pomorhandelen. Den fraværende handelsmengden fant grobunn i samsvaret mellom varesortimentet, den sovjetiske industrimodellen og hvilke sikkerhetspolitiske problemer importen av spesifikke varer kunne ha for norske og sovjetiske myndigheter. Som nevnt under punkt 3.3. ser vi at varesortimentet skulle være forankret i byttet mellom ustrategiske varer produsert av sekundærnæringene i begge lands nordlige områder.²¹⁷ Fra norsk side var det ikke ønskelig å importere strategiske råvarer utenfor

---

²¹³ RA/s-6794/DAC/L2219, 44.2/69, Bd. 3, 1/2-64 – 31/8-64, «Pomorhandel – kontrakt vedlegg mellom «Anders Tellefsen & Co.», og «Murmanski Oblrybolovpotrebojus»», datert 30.04.1964, av Utenriksdepartementet, G.O. Hærum.

²¹⁴ RA/s-6794/DBC/L2435, 44.2/69, Bd. 6, 1/1-70 – 31/12-79, «A/S Nordhandel – Historikk og vurdering», datert 11.12.1970 av A/S Nordhandel, Leif Bothner.

²¹⁵ RA/s-6794/DAC/L2219, 44.2/69, Bd. 3, 1/2-64 – 31/8-64, «Pomorhandel – kontrakt vedlegg mellom «Anders Tellefsen & Co.», og «Murmanski Oblrybolovpotrebojus»», datert 30.04.1964, av Utenriksdepartementet, G.O. Hærum.

²¹⁶ RA/s-6794/DAC/L2219, 44.2/69, Bd. 3, 1/2-64 – 31/8-64, «Pomorhandel», datert 23.04.1964 av Norges Eksportråd, Sverre Sonesen.

²¹⁷ Vennligst se punkt 3.3 for nærmere informasjon.

allerede kontrollerte handelskanaler. Denne ideen finner gjenklang i Sonesen sitt skriv til Utenriksdepartementet fra 07. April 1964 som tar for seg hans møte med det sovjetiske «V/O Sojuzkoopveneshtorg», en underavdeling innenfor Centrosoyuz.²¹⁸

Under dette møtet kommer det til uttrykk at man fra sovjetisk side ønsket å eksportere 4 000 tonn fyringsolje til Norge, tilsvarende en verdi på om lag 50 000 USD i 1964.

Problematikken som oppstod handlet om at man fra norsk side ønsket å fremme en handelsvirksomhet som ville styrke det nordnorske næringslivet. I tillegg til dette gis det også uttrykk fra Sonesen at en slik importering var problematisk ved at det norske selskapet «Norexim A/S» hadde enerett på import av sovjetisk olje.²¹⁹ Denne eneretten var forankret i en avtale som hadde tidligere blitt inngått mellom Norge og Sovjetunionen fra 1964.²²⁰ En av forutsetningene for importen av den sovjetiske fyringsoljen utenfor avtalen fra 1964, var at betalingene ville bli foretatt over clearing uten at det ble opprettet en egen konto i Norges Bank.²²¹ Slik kan vi forstå hvorfor det ble foretatt et norsk avslag på importen av den sovjetiske fyringsoljen, ved at det ble vurdert som en ulønnsom import for næringslivet i Nord-Norge. Samtidig ble det også vurdert at en slik import av olje utenfor et tidligere etablert kontrollapparat var sikkerhetspolitisk ugunstig grunnet en bekymring for politisk press ovenfor norske myndigheter.

Denne politiske dissonansen viser at man ikke var i stand til å få igangsatt en fullstendig normalisering i de øst-vestlige forhold grunnet den kalde krigens sikkerhetspolitiske system. Denne normaliseringsproblematikken, som nevnt av Rotihaug (2000) under punkt 1.4.3.²²², fungerte som kimen til mye av problematikken ved Pomorhandelen. Denne ideen finner vi også igjen i et skriv fra Utenriksdepartementet til Norges Kooperative Landsforening 11. Mai 1965. I dette skrivet ser vi at Per G. Schøyen henviser til den økende problematikken ved at man på Sovjetisk side benytter seg av organisasjonen *Sambandet Norge-Sovjetunionen* som et organ for besøksutveksling mellom Norge og Sovjetunionen.²²³ Schøyens bekymring handlet om at presidenten for Centrosoyuz, A.A. Shumilin, hadde blitt invitert av

---

²¹⁸ RA/s-6794/DAC/L2219, 44.2/69, Bd. 3, 1/2-64 – 31/8-64, «Møte i V/O Sojuzkoopveneshtorg, Moskva», datert 07.04.1964 av Norges eksportråd, Sverre Sonesen.

²¹⁹ Ibid.

²²⁰ RA/s-6794/DAC/L2219, 44.2/69, Bd. 3, 1/2-64 – 31/8-64, «Pomorhandelen», datert 16.04.1964 av Sigmund Mønnesland.

²²¹ Ibid.

²²² Vennligst se punkt 1.4.3 for nærmere informasjon.

²²³ RA/s-6794/DAC/L2220, 44.2/69, Bd. 4, «Spørsmål om besøk i Norge av presidenten i det sovjetiske kooperative handelsselskap Centrosojuz' utenrikshandelsorganisasjon, A. A. Shumilin», datert 11.05.1965, av Utenriksdepartementet, Per G. Schøyen.

organisasjonens Tromsø-kontor til en foredragsreise i Nord-Norge. Videre ser vi også at Schøyen gir uttrykk for at organisasjonen hadde tidligere forsøkt å koble seg inn i Pomorhandelen, ved å formidle et ønske om å fungere som et mellomledd mellom A/S Nordhandel og Centrosojuz, et forslag som hadde blitt avvist av A/S Nordhandel sitt styre.²²⁴ Schøyen mente det var ønskelig at besøket til Shumilin skulle bli arrangert gjennom representative og offisielle kanaler uten organisasjonens medvirkning.²²⁵ Denne bekymringen fremkommer også i et skriv fra Seljevold til Norges Kooperative Landsforening, hvor det fremheves at A/S Nordhandel ikke ville på noen måte «[...] ‘reklamere’ for Sambandet eller å trekke denne foreningen inn i vårt arbeid.»²²⁶ Her ser vi altså hvordan revitaliseringen av Pomorhandelen ble preget av motsetningen mellom de desikkerhetiserende intensjonene rundt normaliseringen og det sikkerhetspolitiske systemet som var tilstede under den kalde krigen.

Denne tankegangen kommer også til uttrykk i vurderinger gjort av 5. Politiske kontor ved Utenriksdepartementet allerede i 1963. Her viser man til både en bekymring, men også til utfordringen ved den påbegynte normaliseringen mellom øst og vest. Denne bekymringen var forankret til de ulike risikomomentene en mulig sovjetisk etterretningsvirksomhet i Nord-Norge kunne ha for norsk suverenitet, og dermed måtte forsvarspolitiske felt også avveies i lys av muligheten for å danne et normalisert forhold østover.²²⁷ Pomorhandelen var altså sterkt preget av den kalde krigens autonome sikkerhetspolitiske system, ved at vurderinger rundt mulige trusler innenfor politikk, økonomi og etterretningsvirksomhet ble tatt i betraktning ved revitaliseringsprosessen.

I tillegg til dette kom den sovjetiske industrimodellen, som førte til problemer med realiseringen av handelsvirksomheten. Den sterke sentraliseringsmodellen til den sovjetiske industrien gjorde det vanskelig for etableringen av en regional handelsvirksomhet fra sovjetisk side. Denne problematikken kom til uttrykk ved at varene ikke kunne bli produsert samt avsatt i den nordlige regionen. Eksporten og importen var direkte underlagt Centrosoyuz, hvor produksjonen av varene ble foretatt i hele Sovjetunionen. I tillegg til dette

---

²²⁴ RA/s-6794/DAC/L2220, 44.2/69, Bd. 4, «Spørsmål om innreisetillatelse til Norge for president i det sovjetiske kooperative handelsselskap Centrosojuz’ utenrikshandelsorganisasjon, A.A. Shumilin.», datert 25.03.1965, av 5. Handelspolitiske kontor, Utenriksdepartementet, Per G. Schøyen.

²²⁵ Ibid.

²²⁶ RA/s-6794/DAC/L2220, 44.2/69, Bd. 4, «Rundreise i Nord-Norge for presidenten i den sovjetiske kooperasjonen, Centrosojuz, hr A. A. Shumilin., datert 20.03.1965 av A/S Nordhandel, Elnar Seljevold.

²²⁷ RA/s -6794/DAC/L2219 44.2/69, Bd. 2, 1/1-60 – 31/1-64, «Generelle betraktninger om det norsk-sovjetiske naboforhold.», datert 19.02.1963 av UD, 5. Politiske kontor.

skulle utenrikshandelen samt organisasjonene operere ut ifra fastlagte økonomiske planer og retningslinjer for hvor eksportvarer skulle sendes fra, og hvor importvarer skulle mottas.²²⁸ Slik sett var også forskjeller mellom de økonomiske modellene til Norge og Sovjetunionen kimen til en del problematikk ved revitaliseringsprosessen. Denne problematikken rundt sentraliseringen av den sovjetiske industrien kommer også til uttrykk i et skriv fra Utenriksdepartementet til Departementet for Handel og Skipsfart fra 28. Januar 1966. Her vises det til at Centrosoyuz sin avdeling i Murmansk ikke hadde myndighet eller et egnet vareutvalg for regional varebyttehandel. I tillegg til dette vises det til at de fleste avgjørelser måtte foretas av sentral administrasjonen i Moskva.²²⁹

En slik tilnærming kan også være med på å forklare hvorfor A/S Nordhandel måtte være underlagt mer direkte kontroll. Denne tankegangen blir begrunnet ved at man under Pomorhandelen i motsetning til Leningradhandelen opplevde at det ikke ble dannet en tvillingorganisasjon i den nordvestlige delen av Sovjetunionen. A/S Nordhandel måtte derfor i større grad drive kontakt og kontraktslutninger med avdelingskontoret til Centrosoyuz i Murmansk. Slik sett gjenspeilet dette på mange måter at A/S Nordhandel også bar på en diplomatisk funksjon i handelen østover. I tillegg til dette kan struktureringen av handelsvirksomheten ved nordområdene på sovjetisk side også forklare at det forelå klare sikkerhetspolitiske intensjoner i opprettholdelsen av sentralisert kontroll over importen og eksporten mellom Norge og Sovjetunionen ved grensen i nord.²³⁰ Vi kan altså se at en del av problematikken som oppstod ved Pomorhandelen, skyldtes en dissonans mellom de desikkerhetiserende og sikkerhetiserende formasjonene under den regionale varebyttehandelen.

4.4.2 Oppløsningen av A/S Nordhandel og handelsavbruddet – et resultat av en resikkerhetisering?

4.4.2.1 Motsetninger mellom regionale interesser og avgjørelser fra norske sentralmyndigheter
Oppløsningen av A/S Nordhandel og avbruddet på Pomorhandelen skjedde på bakgrunn av en avtagende norsk og sovjetisk interesse for en opprettholdelse av den regionale varebyttehandelen. Denne fallende interessen kom til uttrykk på norsk side ved at A/S Nordhandel opplevde en fraværende subsidiering og en gradvis nedbygging av det

---

²²⁸ RA/s -6794/DAC/L2219 44.2/69, Bd. 2, 1/1-60 – 31/1-64, «Spørsmål om direkte handel mellom Nord-Norge og det nordlige Sovjet-Samveldet», datert 11.02.1963 av UD, 3. Handelspolitiske kontor.

²²⁹ RA/s -6794/DAC/L2220, 44.2/69, Bd. 5, 1/1-66 – 31/12-69, «Handelen mellom de nordlige områder i Norge og Sovjet-Samveldet», datert 28.01.1966 av Ivar Stugu.

²³⁰ RA/s -6794/DAC/L2220, 44.2/69, Bd. 5, 1/1-66 – 31/12-69, «Notat - Varebyttet mellom de nordlige områder i Norge og Sovjet-samveldet (Pomor-handelen).», datert 21.01.66, av UD, 3. Handelspolitiske kontor.

organisatoriske apparatet. Nedbyggingen av selskapet var forankret i den relativt beskjedne mengden med handel, samt ulike sikkerhetspolitiske vurderinger. Disse vurderingene oppstod i kjølvannet av fornyelsen av avtaleverket rundt Pomorhandelen i 1966. Det tidligere avtaleverket fra 29. Januar 1964 fremhevet at Pomorhandelen skulle vare to år fra 1. januar 1964 til 31. desember 1966, med mulighet for forlengelse.²³¹ Den 14. Mars 1966 ser vi at en fornyelse av Pomorhandelen blir vedtatt. Denne nye avtalen skulle forlenge handelsvirksomheten med to år. Avtalefornyelsen gav en annen karakter til Pomorhandelen enn det foregående avtaleverket fra 1964 gjorde. Handelen skulle ikke bare omhandle de nordlige områdene, men istedenfor åpne opp for at handel kunne bli foretatt i forbindelse med et større mangfold av sovjetiske handelsorganisasjoner.²³² Denne utvidelsen av handelsomfanget var forankret i at Pomorhandelen opplevde lite omsetning, og må dermed forstås som et siste forsøk på å revitalisere den regionale varebyttehandelen.

Den avtagende norske interessen for den fremtidige utviklingen av Pomorhandelen kom til uttrykk ved at A/S Nordhandel mottok lite finansiell støtte for videre drift. Denne avtagende interessen fant sted til tross for den viktige funksjonen selskapet skulle ha i den regionale moderniserings- og likestillingsprosessen, som nevnt tidligere under punkt 3.1.²³³ Ved avtalefornyelsen i 1966 ser vi at A/S Nordhandel opplevde større finansielle problemer, som for det meste skyldtes den manglende omsetningen av handel. I tillegg til dette ble den finansielle situasjonen forsterket ved at selskapet ikke mottok ytterligere subsidiering for videre drift. Den eneste finansielle støtten A/S Nordhandel ble tilbudt var et rentefritt lån på 33 000 NOK fra Finansdepartementet i 1966.²³⁴ Dette rentefrie lånet fungerte på mange måter mer som en symbolsk sum istedenfor en reell subsidiering for videre drift av selskapet. Under oppstarten av selskapet var det et større behov for mer kapital, og man hadde regnet fram at de nødvendige driftskostnader for driften av A/S Nordhandel var på om lag 150 000 NOK.²³⁵ Den fraværende subsidieringen betydde at selskapet i løpet av 1966 og frem til handelsavbruddet i 1970 benyttet seg av aksjekapitalen for å opprettholde driften av

---

²³¹ RA/s-6794/DAC/L2219, 44.2/69, Bd. 3, 1/2-64 – 31/8-64, «Avtale om handel mellom de nordlige områder i Norge og Sovjet-Samveldet», datert 29.01.64 av UD, 3. Handelspolitiske kontor.

²³² RA/s -6794/DAC/L2220, 44.2/69, Bd. 5, 1/1-66 – 31/12-69, «Notat - Samtale mellom handelsrepresentant Tutushkin og ekspedisjonssjef Rogstad 14. Mars 1966. Pomorhandelen.», datert 16.03.1966, av UD, 3. Handelspolitiske kontor.

²³³ Vennligst se punkt 3.1. for videre informasjon.

²³⁴ RA/s -6794/DAC/L2220, 44.2/69, Bd. 5, 1/1-66 – 31/12-69, «A/S Nordhandel. Dekning av underskudd.», datert 28.03.1966 av Finansdepartementet, Kåre Willoch.

²³⁵ RA/s-6794/DAC/L2219, 44.2/69, Bd. 3, 1/2-64 – 31/8-64, Bd. 3 1/2. 64 – 31/8/64 «Utkast til vedtekter for A/S Nordhandel, Kirkenes», datert 30.04.1964 av Erling M. Saue.

selskapet. Dette valget fra Finansdepartementet hang sammen med vurderingen rundt spørsmålet om «[...] de konsekvenser statsstøtte til et selvstendig handelsforetagende kan få.». ²³⁶

Valget om å redusere den finansielle støtten kan forankres i fire punkt. For det første hadde ikke handelsvirksomheten innledet til stor nok omsetning for det nordnorske næringslivet. Det andre punktet handlet om sikkerhetspolitikk. Handelsvirksomheten etter fornyelsen av avtaleverket i 1966 bar preg av en annen type handel. Avtalefornyelsen fremhevet at A/S Nordhandel skulle i større grad drive fram handel med Lefintorg, «V/O Prodintorg» og «V/O Exportles» enn kun avdelingskontoret til Centrosoyuz i Murmansk, slik som den tidligere avtalebestemmelsen fra 1964 hadde fremhevet. ²³⁷ Denne utvidelsen kunne innlede til sikkerhetspolitiske problemer ved at det nordnorske bedriftsmarkedet ikke hadde nok kapasitet til å avsette et større omfang av sovjetiske varer. ²³⁸ Dette betydde i prinsipp at man måtte vurdere muligheten for inkluderingen av sørnorske bedrifter. Det tredje punktet handlet derfor om at hovedformålene om å styrke den nordlige regionen var neddempet, og at man i større grad kunne dermed avvikle selskapet til fordel for framdrift på andre handelspolitiske felt. Slik sett kan dette forklare motsetningen rundt hvorfor man fra norsk side ikke subsidierte selskapet til tross for dens finansielle situasjon, i lys av dens rolle i moderniserings- og likestillingsprosessen av Nord-Norge. Vi kan dermed se at det forelå en motsetning mellom selskapets formål og handlingene fra sentralt hold.

Det fjerde punktet kan utledes ved at Norge i 1965 og utover opplevde et regjeringsskifte fra Gerhardsen til Per Borten. Dette skiftet kan ha medført til en tilbakeholdenhet i dialogen østover, til tross for at det har tidligere blitt fremhevet at det var en kontinuitet i utenrikspolitikken mellom de to regjeringdannelsene. Tamnes (1997) viser til hvordan Utenriksminister John Lyng i større grad videreførte Gerhardsen sin desikkerhetiserende linje i dialogen østover. ²³⁹ Samtidig ser vi at det også gis uttrykk for en tilbakeholdenhet i denne desikkerhetiserende linjen fra Finansdepartementet. Her kan vi kanskje se en mulig politisk splittelse mellom Handelsminister Kåre Willoch og John Lyng i dialogen østover. Dette

---

²³⁶ RA/s -6794/DAC/L2220, 44.2/69, Bd. 5, 1/1-66 – 31/12-69, «A/S Nordhandel. Dekning av underskudd.», datert 28.03.1966 av Finansdepartementet, Kåre Willoch.

²³⁷ RA/s -6794/DAC/L2220, 44.2/69, Bd. 5, 1/1-66 – 31/12-69, «Fornyelsen av pomoravtalen.», datert 15.04.1966 av A/S Nordhandel, Elnar Seljevold.

²³⁸ RA/s -6794/DAC/L2220, 44.2/69, Bd. 5, 1/1-66 – 31/12-69, Fra møte med den sovjetiske handelsrepresentasjonen 26. Mai kl. 11.», datert 01.06.1966 av Utenriksdepartementet, 3. Handelspolitiske kontor.

²³⁹ Tamnes, Rolf, *Oljealder: 1965-1995*. s. 17-18.

baseres på at det er kjent at Willoch ellers gav uttrykk for en mer tilbakeholdende karakter i samkvemmet med Sovjetunionen.

Motsetningen mellom A/S Nordhandel sitt formål og handlingene fra sentralt hold kom også til uttrykk ved den gradvise nedbyggingen av det administrative apparatet til selskapet. Denne motsetningen finner vi under et forberedende møte som fant sted mellom Handelsdepartementet, Utenriksdepartementet og A/S Nordhandel den 01. Juli 1966. Under dette møtet fastslår Rogstad at man bygger ned det administrative apparatet til selskapet for å redusere utgiftene. Her viser Rogstad til at handelen i begynnelsen ville være beskjeden, og at etter hvert så ville handelen i større grad få mer omsetning. Samtidig ser vi at både Saue og Bothner gir uttrykk for at man burde utvide varebyttehandelen slik at den inkluderer også Norexim i handelsforbindelsene østover. Forslaget blir derimot møtt med motstand fra både Rogstad og Mønnesland.²⁴⁰ Vi kan altså ut ifra dette se at det forelå klare motsetninger i ønsket om å bevare selskapet, Pomorhandelen og norske sentralmyndigheters vedtak. Slik sett illustrerer dette en dissonans mellom de desikkerhetiserende og sikkerhetiserende diskursive formasjonene i dialogen østover. Nedbyggingen av det administrative apparatet forklarer også Seljevold sin avgang som direktør for selskapet 01. Oktober 1966.²⁴¹

Utviklingen i nordområdene mellom Finland og Sovjetunionen virket også inn på å nedbygge A/S Nordhandel. Denne vurderingen kommer til uttrykk i et notat fra Per G. Schøyen 23. Mars 1966 som illustrerer problematikken rundt muligheten av at Finland skulle etablere grensehandel i nord med Sovjetunionen. Bekymringen var her forankret til ideen om at A/S Nordhandel kunne bli utsatt for konkurranse og press ved at Nord-Finland skulle drive nordlig grensehandel med Sovjetunionen. Dette idegrunnlaget fant grobunn i tankegangen om at Leningradhandelen mellom Finland og Sovjetunionen var av større omfang, hvor de involverte partene kunne benytte seg av erfaringene og kontakter etablert under denne handelsvirksomheten i utviklingen av grensehandelen ved nordområdene. Denne utviklingen kunne skape politisk press på norske myndigheter og A/S Nordhandel, ved at det kunne oppstå regional konkurranse i handelen med Sovjetunionen.²⁴² Slik sett kan vi forstå avviklingen av selskapet som et uttrykk for en unngåelse av et mulig politisk og økonomisk

---

²⁴⁰ RA/s -6794/DAC/L2220, 44.2/69, Bd. 5, 1/1-66 – 31/12-69, «Referat fra forberedende møte torsdag 26. mai 1966 kl. 09:00 med A/S Nordhandel», datert 01.06.1966 av Utenriksdepartementet, 3 Handelspolitiske kontor.

²⁴¹ RA/s -6794/DAC/L2220, 44.2/69, Bd. 5, 1/1-66 – 31/12-69, «Direktøren i A/S Nordhandel slutter», datert 02.08.1966 av Aftenposten.

²⁴² RA/s -6794/DAC/L2220, 44.2/69, Bd. 5, 1/1-66 – 31/12-69, «Den norsk-sovjetiske grensehandel – ‘Pomorhandelen’», datert 23.03.1966 av Utenriksdepartementet 5. Handelspolitiske kontor, Per G. Schøyen.

press i Nord-Norge, noe som også illustrerer motsetningen mellom desikkerhetisering og den kalde krigens autonome sikkerhetspolitiske system i dialogen østover.

4.4.2.2 Manglende interesse fra sovjetisk side

I tillegg til dette må avviklingen av A/S Nordhandel og avbruddet av Pomorhandelen sees i lys av en avtagende sovjetisk interesse for videreføringen av den regionale varebyttehandelen. Det må her poengteres at denne fraværende interessen også var framtrædende i begynnelsesfasen av revitaliseringsprosessen. Denne tankerekken finner vi under Khrusjtsjov sitt besøk til Norge juli 1964. Khrusjtsjov gav under dette besøket uttrykk for at man fra sovjetisk side ikke var like begeistret over den fremtidige utviklingen til Pomorhandelen, hvor

[...] han ikke kunne knytte særlig store forhåpninger til denne handelen. En måtte se på den som en lokal handel. Slapp man opp for fyrstikker på den ene siden av grensen, fikk man løpe over på den andre siden og kjøpe fyrstikker der.²⁴³

Denne tilbakeholdende begeistringen for handelsvirksomheten kommer også til uttrykk ved de senere forhandlingene mellom Norge og Sovjetunionen fra 1966 og utover. Her ser vi blant annet at Tutushkin gir uttrykk for at en del av problematikken med den regionale handelsvirksomheten var forankret i at A/S Nordhandel kjøpte for små kvantum av varer.²⁴⁴ Dette synet på handelsproblematikken finner gjenklang i visesjefen for den sovjetiske handelsrepresentasjonen Ponomarenko sine ytringer som framkom under et møte den 24. September 1966. Under dette møtet vurderte Ponomarenko de fremtidige utviklingsmulighetene for Pomorhandelen som lite positivt. Hovedvekten i argumentasjonen var forankret til ideen om at norsk import fra Sovjetunionen gikk tregt, hvor A/S Nordhandel til tross for å ha blitt tilbudt et parti trevirke ikke kunne gjennomføre handelen grunnet at selskapet ikke var i stand til å betale. Ponomarenko henviser her til at man opplevde fra sovjetisk side en liten mulighet for å oppnå balanse under den fremtidige utviklingen av Pomorhandelen.²⁴⁵ En del av den fraværende sovjetiske begeistringen oppstod på bakgrunn av at det forelå liten tro til at den regionale varebyttehandelen kunne opprettholde en

---

²⁴³ RA/s-6794/DAC/L2219, 44.2/69, Bd. 3, 1/2-64 – 31/8-64, «Statsminister Khrusjtsjovs besøk i Norge 29. Juni – 4. Juli 1964. Politiske samtaler 30. Juni.», datert 09.07.1964 av UD, Per G. Schøyen.

²⁴⁴ RA/s -6794/DAC/L2220, 44.2/69, Bd. 5, 1/1-66 – 31/12-69, «Fra møte med den sovjetiske handelsrepresentasjonen 26. Mai kl. 11.», datert 01.06.1966 av Utenriksdepartementet, 3. Handelspolitiske kontor.

²⁴⁵ RA/s -6794/DAC/L2220, 44.2/69, Bd. 5, 1/1-66 – 31/12-69, «Samtale med visesjefen for den sovjetiske handelsrepresentasjon.», datert 24.11.1966 av Utenriksdepartementet, 5. Handelspolitiske kontor, Dagfinn Stenseth.

handelsbalanse. Samtidig kan dette aspektet illustrere at Pomorhandelen fra et sovjetisk synspunkt i større grad skulle betjene politiske formål.

Opphøringen av A/S Nordhandel og Pomorhandelen fant sted 11. Desember 1970. Dette valget kommer til uttrykk i et skriv fra Leif Bothner på vegne av A/S Nordhandel til Departementet for Handel og Skipsfart. I dette skrivet viser Bothner til ideen om at selskapet avvikles grunnet at det ikke lengre er i stand til å avtjene formålet om å etablere kontrakter samt videreføre handel mellom det nordnorske og sovjetiske næringsliv. Selskapet ble derfor oppløst uten videre vurdering.²⁴⁶

Oppsummering av kapittel 4

Slik vi har sett var Pomorhandelen sterkt preget av sikkerhetspolitikken som den kalde krigen representerte. Utformingen av den moderne versjonen av Pomorhandelen og det representative selskapet A/S Nordhandel hentet mye av sin inspirasjon fra Leningradhandelen. Den finsk-sovjetiske varebyttehandelens sikkerhetspolitiske erfaringer rundt betalingsløsningen og Suneva fungerte som grobunn for utformingen av A/S Nordhandel, ved at man fra norsk side i større grad ønsket direkte kontroll over handelssamkvemmet til næringslivet østover. Denne kontrollen over handelssamkvemmet ble ytterligere konsolidert gjennom avsettelsen av det lokale arbeidsutvalget og ansettelsen av Elnar Seljevold fra grensekommisariatet som direktør for selskapets virksomhet februar 1965. Bakgrunnen for dette vedtaket var forankret i de sikkerhetspolitiske utfordringene som ble erfart med styreformann Erling M. Saue og Kjøpmann Leif Bothner, med spesielt hensyn til overgangen uten visumtillatelse med båten M/S Nordkyn fra Kirkenes til Murmansk i 1964. Ansettelsen av Seljevold illustrerer på mange måter en konsolidering av en direkte kontroll over næringslivets samkvem østover. Slik sett gjenspeiler ansettelsen hvordan den kalde krigens autonome sikkerhetspolitiske system preget Pomorhandelen. Påvirkningen kom til uttrykk ved at forelå en politisk dissonans mellom de desikkerhetiserende intensjonene og de sikkerhetspolitiske vurderingene som den kalde krigen forutsatte. Denne politiske dissonansen var kimen til en del av problematikken ved revitaliseringen av Pomorhandelen.

På mange måter fungerte den politiske dissonansen som en begrensende faktor for realiseringen av Pomorhandelen. Dette kom til uttrykk gjennom den relativt tilbakeliggende omsetningen handelsvirksomheten opplevde. Begrensningen oppstod på bakgrunn av

---

²⁴⁶ RA/s-6794/DBC/L2435, 44.2/69, Bd. 6, 1/1-70 – 31/12-79, «Ad avtale mellom Norge og Sovjetunionen om en nordhandel.», datert 10.12.1970 av A/S Nordhandel, Leif Bothner.

avvikende import og eksport ønsker, og en økt normaliseringsproblematikk som var forankret i ulike sikkerhetspolitiske vurderinger. Disse vurderingene understreket eksempelvis at det var sekundærnæringene i begge lands nordlige næringsliv som skulle produsere varer, samt gav uttrykk for at importen av strategiske råvarer måtte foretas gjennom kontrollerte handelsapparater. Dette i kombinasjon med den sentraliserte sovjetiske industrimodellen resulterte i problematikk for Pomorhandelen. Utvidelsen av handelen i 1966 fungerte på mange måter som et siste forsøk på å løse dette problemet. Fornyelsen av avtaleverket understreket at A/S Nordhandel kunne i større grad handle med et større omfang av sovjetiske handelsorganisasjoner. Utvidelsen ble derimot møtt med tilbakeholdenhet fra norsk side. Denne tilbakeholdenheten var forankret i sikkerhetspolitiske vurderinger og kom til uttrykk i en avtagende interesse i å videre subsidiere A/S Nordhandel sin fremtidige drift. Denne sikkerhetspolitiske intensjonen illustreres gjennom motsetningen mellom selskapets formål om å avtjene moderniserings- og likestillingsprosessen og den avtagende subsidieringen og nedbyggingen av det administrative apparatet. I tillegg til dette har vi også vist at den avtagende interessen kan ha stammet at man fra sovjetisk side allerede ved begynnelsen av revitaliseringen, viste lite interesse for en regional handelsvirksomhet.

Konklusjon

Revitaliseringen av Pomorhandelen var et forsøk på en kontrollert desikkerhetisering i de norsk-sovjetiske relasjonene, ved at norske myndigheter ønsket å kontrollere det nordnorske næringslivets samkvem med sovjetiske handelsorganisasjoner under en påbegynt normalisering mellom Norge og Sovjetunionen. Denne kontrollen kom til uttrykk i to aspekt. Det første aspektet var gjennom handelens proteksjonistiske utforming. Denne utformingen ønsket å fremme sekundærnæringslivets modernisering og likestilling gjennom en utenrikshandel, samt ivareta deres interesser ved et mulig fremtidig nordlig samarbeid ved Nordkalotten. Det andre aspektet av kontroll kom til uttrykk gjennom den kalde krigens sikkerhetspolitiske situasjon, som uttrykte seg gjennom en politisk varsomhet som den kalde krigen forutsatte. Varsomheten ble uttrykket i den sikkerhetspolitiske bekymringen rundt en fullstendig normalisering i de norsk-sovjetiske relasjonene. Denne varsomheten slik som den tidligere forskningslitteraturen har fremhevet var forankret til Norges rolle som NATO-, småstats- og grenseland. Her har den tidligere forskningslitteraturen illustrert at det forelå et spenn i norsk utenriks- og sikkerhetspolitikk i dialogen østover. Dette politiske spennet har tradisjonelt vært forankret og forklart gjennom et mer aktørorientert perspektiv. Eksempelvis har Bones (2007) gjennom sitt begrepspar *kompromissløs oppdemming og kritisk dialog*, forankret at dialogen østover var preget av et indre politisk spenn i Arbeiderpartiet mellom Einar Gerhardsen, Haakon Lie og Halvard Lange.

Ved å ha tatt utgangspunkt i den foregående litteraturen og tilpasset sikkerhetiseringsteorien til historiefaget, har jeg vist at det norske utenriks- og sikkerhetspolitiske spennet i denne perioden også kan anses som en del av to motsettede politiske diskurser i dialogen østover. En slik tilnærming har vektlagt et mer systemorientert perspektiv som ikke har tidligere blitt benyttet i historiefaget til å forklare den norske utenriks- og sikkerhetspolitiske spenningen under perioden med normalisering og tøvær. Denne tilnærmingen har vektlagt hvordan spennet i dialogen østover har vært preget av to intersubjektive konstruksjoner. Disse konstruktene bar på enten en desikkerhetiserende eller sikkerhetiserende karakter. I tillegg til dette er denne avhandlingen det første arbeidet som har behandlet og analysert revitaliseringen av Pomorhandelen som varte i perioden mellom 1964-1970, både i lys av en slik tilnærming, men og som en historiefaglig fremstilling. Den tidligere forskningslitteraturen har nevnt den moderne versjonen av Pomorhandelen, men har ikke analysert og behandlet handelsvirksomheten og revitaliseringsprosessen.

Ved hjelp av sikkerhetiseringsteorien har jeg illustrert hvordan de ulike mellomstatlige tiltakene under perioden med normalisering og tøvær var forankret til to motsette politiske diskurser. Disse diskursene fungerte enten desikkerhetiserende eller sikkerhetiserende i de mellomstatlige relasjonene. Dette ståstedet begrunnes ved at intensjonene til de ulike politiske tiltakene som ble gjennomført i denne perioden, hadde ringvirkninger på den sikkerhetspolitiske dynamikken i de mellomstatlige forholdene. Slik sett har jeg vist at disse tiltakene var uttrykk for politiske konstellasjoner, eller system, i samhandelen med Sovjetunionen. De politiske formasjonene gjenspeilet her enten en desikkerhetiserende eller sikkerhetiserende karakter i de mellomstatlige forholdene. En slik forklaringsmodell viser dermed at de ulike aktørene, den politiske splittelsen innad i Arbeiderpartiet, og motsetningene mellom ulike departement kan ha operert innenfor en desikkerhetiserende eller sikkerhetiserende diskurs i samkvemmet med Sovjetunionen.

Normaliseringspolitikken kan på mange måter anses som et resultat av en slik politisk sammensetning. Dette kommer til uttrykk ved at flere av de mellomstatlige samarbeidsprosjektene og avspenningsønskene fremhevet en desikkerhetiserende karakter og intensjon. Dette begrunnes ved at normaliseringspolitikken ønsket å betjene flere sektorale behov, ved å føye det politiske forholdet mellom Norge og Sovjetunionen ut av sfæren av sikkerhetisert politikk og inn i sfæren av normalpolitikk. Denne politiske linjen ønsket å betjene ulike behov relatert til militær-, samfunns-, politisk-, miljø-, og økonomisk sikkerhet. Slik sett kan vi på mange måter forstå normaliseringspolitikken som et uttrykk for en desikkerhetiserende diskurs, ved at det gis uttrykk for en politisk resonans mellom de ulike tiltakene og deres intensjoner i dialogen østover.

Ved å ta utgangspunkt i en slik tilnærming har denne oppgaven derfor vist hvordan revitaliseringen av Pomorhandelen inngikk i en desikkerhetisering av de norsk-sovjetiske relasjonene. De regionale ønskene fra næringslivet i Nord-Norge ga grobunn i forslaget om å etablere en regional varebyttehandel med den nordvestlige delen av Sovjetunionen. Fra et lokalt og regionalt ståsted gjenspeilet handelsvirksomheten ideen om å modernisere og likestille næringslivet både vertikalt og horisontalt. Dette ønsket sammenfalt på mange felt med myndighetenes avspenningspolitikk. Pomorhandelen skulle derfor på den ene siden fremme modernisering og likestilling av det nordnorske næringslivet, og på den andre siden bidra til å avspenne den kalde krigens grep på nordområdene. Slik sett kan det skisseres at det forelå en politisk resonans mellom myndighetenes avspenningspolitikk og næringslivets ønsker. Pomorhandelen inngikk derfor i en desikkerhetiserende diskurs, grunnet at man

gjennom en slik politikk forsøkte å danne et normalt politisk forhold i de norsk-sovjetiske relasjoner.

Denne politiske forbindelsen kan derimot ikke tilstrekkelig kun forklares ut ifra et realpolitisk perspektiv. Det transnasjonale minnene- og kulturelle aspektet fra den tradisjonelle Pomorhandelen bidro til å forsterke den desikkerhetiserende karakteren i norsk-sovjetiske relasjoner. Københavnerskolens teoretiske rammeverk har her ikke benyttet seg av en minnepolitisk og kulturell sektor i forbindelse med desikkerhetisering og sikkerhetisering av mellomstatlige forhold. Dermed kan det være relevant for fremtidige arbeid å belyse hvilken innvirkning slike forhold har på desikkerhetiserings og sikkerhetiserings dynamikk, i de norsk-sovjetiske relasjonene under perioden med normalisering og tøvær. Verket *Naboer i frykt og forventning* (2015) har for eksempel vist at det forelå tendenser til desikkerhetiserende, men også sikkerhetiserende intensjoner i de kulturelle aspektene ved denne perioden.²⁴⁷ Slik sett kan det være relevant for fremtidige studier å belyse hvordan transnasjonal minne- og kulturpolitikk påvirket desikkerhetisering og sikkerhetisering i norsk-sovjetiske relasjoner.

Til tross for at Pomorhandelen gav uttrykk for en desikkerhetiserende karakter har denne oppgaven også vist at det var klare sikkerhetspolitiske vurderinger som gjennomsyret revitaliseringsprosessen. Slike vurderinger oppstod gjennom det som har blitt betegnet som den kalde krigens autonome sikkerhetspolitiske system. Denne diskursive formasjonen var forankret i de sikkerhetspolitiske vurderinger som den kalde krigen forutsatte. Vurderingene kom til uttrykk gjennom en bekymring for at nordnorske bedrifter skulle knytte for sterke bånd over grensen, og dermed danne et avhengighetsforhold til Sovjetunionen, noe som på sikt kunne innlede til politisk press på norske myndigheter. I tillegg til dette var disse sikkerhetspolitiske vurderingene også tilknyttet den diplomatiske funksjonen til Pomorhandelen, og det norske representative selskapet A/S Nordhandel. Slik sett har dette vært med på å forklare hvordan man etter dannelsen av A/S Nordhandel i 1964 frem til 1965, ser tendenser til en konsolidering av direkte kontroll over selskapets virksomhet, markert ved avsettelsen av det lokale arbeidsutvalget og ansettelsen av kaptein og førstesekretær ved grensekommissariatet Elnar Seljevold som direktør for selskapet i 1965.

---

²⁴⁷ Her er det spesielt: «Kapittel – 16 Kultursamarbeid og Kulturkamp» og «Kapittel 17 – Nordlige rom, nordlige folk» i boken *Naboer i frykt og forventning*, red. Sven G. Holtmark (Oslo: Pax, 2015.), som tar for seg denne tematikken.

Ansettelsen av Seljevold skjedde på bakgrunn av de sikkerhetspolitiske erfaringene opplevd med ledelsen av A/S Nordhandel. Her var fraværet på norske sentralmyndigheters tilstedeværelse i det ferdig etablerte selskapet en viktig del i ønsket om direkte kontroll. Derimot var erfaringene fra den visumfrie overgangen med båten M/S Nordkyn fra Kirkenes til Murmansk det aller viktigste bidraget. Denne hendelsen stadfestet behovet for direkte kontroll over selskapets virksomhet. Vi kan derfor på bakgrunn av dette forstå at Pomorhandelen ikke var en rendyrket desikkerhetisering i de norsk-sovjetiske relasjonene. Dette forklares ved at selv om Pomorhandelen i større grad var en del av en desikkerhetisering i relasjonene østover, var det også tegn til sikkerhetspolitisk kontroll over denne handelsvirksomheten. Slik sett viser dette hvordan den kalde krigens autonome sikkerhetspolitiske system gjennomsyret handelsvirksomheten, ved at Pomorhandelen ble vurdert i lys av den kalde krigens sikkerhetspolitiske situasjon. Dette gjennomsyrende elementet viser også til at det var motsetninger mellom de desikkerhetiserende og sikkerhetiserende formasjonene i dialogen østover. Det var denne politiske dissonansen som til slutt innledet til fraværende handelsomsetning og avbrudd i 1970.

Den fraværende handelsomsetningen var forankret i to punkt. For det første var mangelen på handel et resultat av diskusjoner rundt hvilke varer man skulle bytte, hvor det var klart at norske myndigheter ikke ønsket å importere strategiske råvarer fra Sovjetunionen utenfor allerede kontrollerte handelskanaler. For det andre spilte den sovjetiske industrimodellen et annet viktig problem. Den sterke sentraliseringen av produksjonen gjorde det vanskelig å gjennomføre en regional varebyttehandel. Som et resultat av dette ble det forsøkt å fornye avtaleverket i 1966. Avtalefornyelsen gjenspeilet derimot en annen karakter. Den nye karakteren reduserte det opprinnelige formålet til Pomorhandelen, ved at A/S Nordhandel i større grad kunne drive handel med et større spekter av sovjetiske handelsorganisasjoner. Dermed spilte denne utvidelsen et signifikant sikkerhetspolitisk problem ved at avsetningsmulighetene og produksjonskapasiteten til Nord-Norge ikke var tilstrekkelig for en slik handel. Avtalefornyelsen brøt derfor med det opprinnelige regionale formålet, samt var sikkerhetspolitisk ugunstig for norske myndigheter. Slik sett viser dette hvordan dissonansen mellom den kalde krigens autonome sikkerhetspolitiske system og desikkerhetiseringen innledet til problemer for videreføringen av Pomorhandelen. Denne dissonansen munnet ut i en fallende interesse blant norske myndigheter rundt den videre opprettholdelsen av handelsvirksomheten.

Den avtagende interessen kom til uttrykk i motsettende holdninger mellom det regional politiske formålet til A/S Nordhandel og myndighetenes respons. Her har vi sett at de sikkerhetspolitiske vurderingene gjennomsyret valget om å ikke videre subsidiere driften til selskapet. Som et resultat av dette ble A/S Nordhandel oppløst i 1970 og Pomorhandelen opphørte. Det som kan stilles spørsmål til er om dette var et uttrykk for et forsøk på en 'resikkerhetisering' i norsk-sovjetiske relasjoner. Dette tilfellet kan illustreres gjennom en mulig motsetning mellom Handelsminister Kåre Willoch og Utenriksminister John Lyng. Selv om dette ikke kommer eksplisitt fram i kildematerialet, kan det gis indikasjoner på at det forelå en viss tilbakeholdenhet i Willoch sine intensjoner rundt desikkerhetiseringen av de norsk-sovjetiske relasjonene. Dermed kan det også være relevant for fremtidige studier å utforske om denne påstanden stemmer eller ikke.

Denne oppgaven har vist at Københavnerskolens sikkerhetiseringsteori er anvendbar i historiske fremstillinger om den kalde krigen. Den teoretiske tilnærmingen kan bidra til å gi en tydelig tilnæringsmåte til å studere den sikkerhetspolitiske dynamikken i norsk-sovjetiske relasjoner. En slik teoretisk fremstilling kan være med på å forklare den politiske atferden som gjennomsyret ulike valg i de mellomstatlige relasjonene. Her kan man for eksempel forklare hvordan ulike politiske nettverk fungerte relativt autonomt, eksempelvis Politi- og Forsvarsmyndigheter, men også hvordan andre aktører dannet både desikkerhetiserende og sikkerhetiserende politiske nettverk i dialogen østover. Avhandlingen har forsøkt på å vise til eksempler på mulige dannelser av slike politiske nettverk i norsk-sovjetiske relasjoner under perioden med normalisering og tøvær.

Derimot er det viktig å poengtere at denne oppgaven også har sine begrensninger. Dette begrunnes ved at selv om Pomorhandelen i større grad kan oppfattes som et uttrykk for en kontrollert desikkerhetisering, er dette synspunkt begrenset ved at det kun viser til det norske synspunktet. Selv om det gis indikasjoner på at Pomorhandelen fra norsk side kan ha inngått i en desikkerhetisering av de norsk-sovjetiske relasjonene, er ikke dette nødvendigvis gjeldende fra et sovjetisk synspunkt. Det vil derfor kunne være relevant for fremtidig forskning å belyse det sovjetiske synspunktet ved hjelp av russisk arkivmateriale. I tillegg til dette er oppgaven også begrenset ved at den kun benytter seg av Utenriksdepartementets hovedarkiv. Slik sett har denne oppgaven i større grad kun skissert tendenser til slike desikkerhetiserende og sikkerhetiserende nettverk, men har ikke kunne utdypet denne påstanden ytterligere utenfor perioden og saksforholdet oppgaven har fokusert på.

Revitaliseringen av Pomorhandelen var altså et omfattende prosjekt. På mange måter gjenspeilet denne handelsvirksomheten en desikkerhetiserende intensjon i dialogen østover. Samtidig har vi derimot vist at denne desikkerhetiserende linjen ikke kan anses som rendyrket. Pomorhandelen var på mange måter et uttrykk for et politisk kompromiss i desikkerhetiseringen av de norsk-sovjetiske relasjonene. Dette kompromisset kom til uttrykk ved at den kalde krigens autonome sikkerhetspolitiske system gjennomsyret handelsvirksomheten, hvor det ble etablert kontrollerende løsninger som forhindret en ukontrollert desikkerhetisering i de norsk-sovjetiske relasjoner. Slik sett er derfor det feil å kalle Pomorhandelen en rendyrket desikkerhetisering, men heller at handelsvirksomheten må forstås som en kontrollert del av denne politiske linjen. Motsetningen mellom disse politiske formasjonene var en av hovedgrunnene til hvorfor handelen mislykkes i 1970. Ironisk nok var det næringslivet i Nord-Norge som var til syvende og sist taperne i det mislykkede revitaliseringsforsøket.

Referanseliste

Arkivmateriale

Riksarkivet, Oslo

RA/s-6794, Utenriksdepartementet, hovedarkiv, serie DAC – L2219 44.2/69 – Norsk – sovjetisk samarbeid i grensestrøkene. Her Pomorhandelen. Bd. 2, 1/1/60 – 31/1/64.

RA/s-6794, Utenriksdepartementet, hovedarkiv, serie DAC – L2219 44.2/69 – Norsk – sovjetisk samarbeid i grensestrøkene. Her Pomorhandelen. Bd. 3, 1/2/64 – 31/8.64.

RA/s-6794, Utenriksdepartementet, hovedarkiv, serie DAC – L2220 44.2/69 – Norsk – sovjetisk samarbeid i grensestrøkene. Her Pomorhandelen. Bd. 4, 1/9/64-31/12/65

RA/s-6794, Utenriksdepartementet, hovedarkiv, serie DAC – L2220 44.2/69 – Norsk – sovjetisk samarbeid i grensestrøkene. Her Pomorhandelen. Bd. 5, 1/1,66 – 31/12.69.

RA/s-6794, Utenriksdepartementet, hovedarkiv, serie DBC – L2435 44.2/69 – Norsk – sovjetisk samarbeid i grensestrøkene. Her Pomorhandelen. Bd. 6, 1/1,70 – 31/12,79.

Litteratur

- Belyaev Dennis, Golubev Alexey, Rönqvist Carina, Salo Matti, Tjelmeland Halvard. «Chapter 6: Strengthening the Northern Dimension 1955-1970» i *The History of the Barents Region*, redigert av, Lars Elenius, Maria Lätteenmäki, Hallvard Tjelmeland og Alexey Golubev, 335-365, Oslo: Pax Forlag, 2015.
- Bones, Stian. «Den ureine fronten – Nordkalotten som sikkerhetspolitisk problem» i *Politikkens irranger – Festskrift til Knut Einar Eriksen*, redigert av, Solveig Halvorsen, Terje Halvorsen, Einar Niemi og Helge Pharo, 289-307, Oslo: LO Media, 2009.
- Bones, Stian. «I oppdemningspolitikken grenseland: Nord-Norge i den kalde krigen 1947-70» Doktorgradsavhandling, Universitetet i Tromsø, 2007.
- Bones, Stian., Komarov, Aleksei, A., & Tjelmeland, Hallvard. «Kapittel 14 – Tøvær.» i *Naboer i frykt og forventning*, redigert av Sven G. Holtsmark, 349-375. Oslo: Pax, 2015.
- Bones, Stian., & Njøstad, Olav. «Kapittel 15 – Kriseår og regionalavspenning.» i *Naboer i frykt og forventning*, redigert av Sven G. Holtsmark, 376-407. Oslo: Pax, 2015.
- Bones, Stian., Egeberg, Erik., & Sørbye, Yngvild. «Kapittel 16 – Kultursamarbeid og kulturkamp» i *Naboer i frykt og forventning*, redigert av Sven G. Holtsmark, 408-436, Oslo: Pax, 2015
- Bones, Stian., Jentoft, Morten., Myklebost, Kari Aga., & Niemi, Einar. «Kapittel 17 – Nordlige rom, nordlige folk» i *Naboer i frykt og forventning*, redigert av Sven G. Holtsmark, 437-459. Oslo: Pax, 2015.

- Brusletto, Hanne. «Forhandlinger mellom Norge og Sovjetunionen om kraftutbyggingen i Pasvikelven 1945-1963». Hovedfagoppgave i Historie, Oslo: Universitetet i Oslo, 1997.
- Buzan, Barry., & Hansen, Lena. «Chapter 2: The key questions in International Security Studies: the state, politics and epistemology» i *The Evolution of International Security Studies*, 21-38. New York: Cambridge University Press, 2009.
- Buzan, Barry., & Hansen, Lena. «Chapter 7: Widening and deepening security» i *The Evolution of International Security Studies*, 187-224. New York: Cambridge University Press, 2009.
- Buzan, Barry, Wilde, Jaap de, & Wæver, Ole. *Security: A New Framework for Analysis*. Colorado: Lynne Rienner, 1998.
- Eriksen, Knut Einar., & Pharo, Helge. *Norsk sikkerhetspolitikk som etterkrigshistorisk forskningsfelt*. Vol 21, Bergen: LOS-senteret, 1994.
- Eriksen, Knut Einar., & Pharo, Helge. *Kald krig og internasjonalisering, 1945-1965*. Bind 5, Oslo: Universitetsforlaget, 1997.
- Foucault, Michel. «4. Speaking» i *The Order of Things – An archeology of the human sciences*, 86-135, London: Routledge Classics, 2002.
- Foucault, Michel. «Part II The Discursive Regularities» i *The Archaeology of Knowledge*, 22-87, London: Routledge Classics, 2002.
- Fulsås, Narve. *Universitetet i Tromsø 25 år*. Tromsø: Universitetet i Tromsø, 1993.
- Gad, Ulrik Pram., & Petersen, Karen Lund. «Samtaler om Københavnerskolen – Begreper om politikk i studier av sikkerhetisering,» *Internasjonal politikk*, nr. 3 (2012): 329-352.
- Gilje, Nils. «Kapittel 6 – Mening, forståing og interpretasjon – Quentin Skinner og Cambridge-skulen» i *Hermeneutikk som metode – ein historisk introduksjon*, 177-204, Oslo: Samlaget, 2019.
- Golubev, Alexey., Kiselev Alexey., Rönnqvist Carina., Salo Matti., & Tjelmeland Hallvard. «Chapter 5: The impact of World War II 1939-1955», i *The History of the Barents Region*, redigert av Lars Elenius, Maria Läthenmäki, Hallvard Tjelmeland og Alexey Golubev, 304-334. Oslo: Pax Forlag, 2015.

- Hansen, Sanne Steenberg. «Tre forsøg på at planlægge Nord-Norge 1945-1951-1972»
Hovedfagsoppgave i historie, Tromsø: Universitetet i Tromsø, 1993.
- Holtmark, Sven G. «Om den røde hær rykker inn i Norge – Spørsmålet om sovjetisk
deltakelse i frigjøringen av Norge 1941-1944,» i *Krig og frigjøring i nord*, redigert av
Fredrik Fagertun, 11-25. Stamsund: Orkana akademisk, 2015.
- Jørgensen, Marianne Winther., & Phillips, Louise. «1. Det diskursanalytiske felt» i
Diskursanalyse som teori og metode, 9-34, Roskilde: Roskilde Universitetsforlag,
1999.
- Kaldal, Ingar. «3. Kva var nytt ved nyare kulturhistorie?» i *Frå sosialhistorie til nyare
kulturhistorie*, 24- 47, Oslo: Samlaget, 2009.
- Korobochkin, Maxim. “Soviet Policy Toward Finland and Norway, 1947-1949,”
Scandinavian Journal of History 20:3 (1995): s. 185-207
- Laurila, Juhani. «Chapter 1 – Introduction and Definitions» i *Finnish-Soviet Clearing Trade
and Payment System: History and Lessons*, 11-26, Helsinki: Oy Trio-Offset Ab, 1995
- Laurila, Juhani. «Chapter 3 – Description of Finnish-Soviet Clearing» i *Finnish-Soviet
Clearing Trade and Payment System: History and Lessons*, 59-94, Helsinki: Oy Trio-
Offset Ab, 1995
- Lie, Einar. «Kapittel 5 – Knapphetsøkonomi og reguleringer» i *Norsk økonomisk politikk
etter 1905*, 79-97, Oslo: Universitetsforlaget, 2012
- Rotihaug, Ingunn. «For fred og vennskap mellom folkene»: Sambandet mellom Norge- Sovjetunionen
1945-1970. Vol. 1/2000, Forsvarsstudier. Hovedfagsoppgave i historie, Oslo: Institutt for
forsvarsstudier, 2000.
- Ryymän, Teemu. «Kapittel 5. Å arbeide med tekstanalyse» i *Historikernes arbeidsmåter*, redigert av
Teemu Ryymän, 44-69, Oslo: Universitetsforlaget, 2018.
- Sandhaug, Sverre. «Forsvarspolitisk strid i D.N.A. 1951-1954». Hovedfagsoppgave i historie, Oslo:
Universitetet i Oslo, 1973.
- Seip, Jens Arup. *Fra embedsmannsstat til ettpartistat og andre essays*. Oslo: Universitetsforlaget, 1963.
- Sjøstedt, Roxanna. «Ideas, identities and internalization: Explaining securitizing moves» i *Cooperation
and Conflict*, Vol. 48, nr.1 (2013): 143-164

- Skinner, Quentin «6. Interpretation and the understanding of speech acts» i *Visions of Politics*, 103-127, Cambridge: Cambridge University Press, 2002.
- Tannes, Rolf. *Oljealder: 1965-1995*. Bind 5, Oslo: Universitetsforlaget, 1997.
- Tjelmeland, Hallvard. «Andre verdenskrig og oppkomsten av norsk brubyggingspolitikk,» i *Krig og frigjøring i nord*, redigert av Fredrik Fagertun, 51-59. Stamsund: Orkana Akademisk, 2015.
- Tjelmeland, Hallvard. «Stat, ideologi og økonomi». I *Spennings land: Nord-Norge etter 1945*, redigert av Øyvind Thomassen, & Jostein Lorås, 185-201. Oslo: Gyldendal, 1997
- Tveterås, Inger Elisabeth. «Politisk-økonomisk samarbeid på Nordkalotten: Kirkenes-Enare-prosjektet (1945-1965)». Hovedoppgave i historie, Oslo: Universitetet i Oslo, 1997.
- Wæver, Ole. «Chapter 3: Securitization and Desecuritization» i *On Security*, redigert av Ronnie D. Lipschutz, 46-86. New York: Columbia University Press, 1995.
- Åtland, Kristian. «Hva er sikkerhet? En drøfting av sikkerhetsbegrepets innhold og utvikling fra antikken til det 21. århundre.» *Norsk statsvitenskapelig tidsskrift* nr. 01-02 (2008): 108-133.
- Åtland, Kristian. «Mikail Gorbachev, the Murmansk initiative, and the Desecuritization of Interstate Relations in the Arctic.» i *Cooperation and Conflict* 43, nr. 3. (2008): 289-311.
- Åtland, Kristian. «The European arctic in Soviet and Russian Security Policy, 1987-2007: A Collection of Articles Drawing on «Copenhagen School of Theory»» Doktorgradsavhandling, Universitetet i Tromsø, 2009.

